

ODESA
NATIONAL UNIVERSITY
HERALD
Volume 25 Issue 2(22) **2020**
SERIES
PHILOLOGY

ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
Том 25 Випуск 2(22) **2020**
СЕРІЯ
ФІЛОЛОГІЯ

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

ODESA
NATIONAL
UNIVERSITY
HERALD

Series: Philology

Scientific journal

Published 2 a year

Series founded in July, 2006

Volume 25, issue 2(22) 2020

Odesa
ONU
2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Філологія

Науковий журнал

Виходить 2 рази на рік

Серія заснована у липні 2006 р.

Том 25, випуск 2(22) 2020

Одеса
ОНУ
2020

Засновник та видавець: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Редакційна рада:

І. М. Коваль, д-р політ. наук (головний редактор), В. О. Іваниця, д-р біол. наук. (заступник головного редактора), С. М. Андрієвський, д-р фіз.-мат. наук, Ю. Ф. Ваксман, д-р фіз.-мат. наук, В. В. Глебов, канд. іст. наук, Л. М. Голубенко, канд. філол. наук, Л. М. Дунаєва, д-р політ. наук, В. В. Заморів, канд. біол. наук, О. В. Запорожченко, канд. біол. наук, О. А. Іванова, д-р наук із соц. комунікацій, В. Є. Круглов, канд. фіз.-мат. наук, В. Г. Кушнір, д-р іст. наук, В. В. Менчук, канд. хім. наук, М. О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки, Л. М. Солдаткіна, канд. хім. наук, В. І. Труба, канд. юрид. наук, В. М. Хмарський, д-р іст. наук, О. В. Чайковський, канд. філос. наук, Є. А. Черкез, д-р геол.-мінерал. наук, Є. М. Черноіваненко, д-р філол. наук.

Редакційна колегія журналу:

Є. М. Черноіваненко, д. філол. наук, проф. (науковий редактор); О. А. Войцева, д. філол. наук, проф.; С. Г. Воркачов, д. філол. н, професор (Росія); Т. Ю. Ковалевська, д. філол. наук, проф.; Н. В. Кондратенко, д. філол. наук, проф.; Н. В. Кутуза, д-р філол. наук, проф.; А. Маслова, д.філол. н., проф. (Білорусь); Іоланта Медельська, д. філол. н., проф. (Польща); Є. М. Степанов, д. філол. наук, проф.; О. В. Яковлева, д.філол. н., проф.; Г. С. Яроцька, д. філол. наук, проф.

Відповідальний за випуск – д-р філол. наук, проф. Н. В. Кондратенко,
канд. філол. наук О. С. Билінська

Рецензент – д. філол. н., професор Л. М. Марчук (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка); д. філол. н., професор С. Т. Шабат-Савка (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

Editorial council:

I. M. Koval, DrSc (Politicalology) (Editor-in-Chief), V. O. Ivanytsia, DrSc (Biology) (Deputy Editor-in-Chief), S. M. Andriievskiyi, DrSc (Physico-mathematical Sciences), Yu. F. Vaksman, DrSc (Physico-mathematical Sciences), V. V. Hliebov, CandSc (History), L. M. Holubenko, CandSc (Philology), L. M. Dunaieva, DrSc (Politicalology), V. V. Zamorov, CandSc (Biology), O. V. Zaporozhchenko, CandSc. (Biology), O. A. Ivanova, DrSc (Social Communications), V. Ye. Kruhlov, CandSc (Physico-mathematical Sciences), V. G. Kushnir, DrSc (History), V. V. Menchuk, CandSc (Chemistry), M. O. Podrezova, Director of the Scientific Library, L. M. Soldatkina, CandSc (Chemistry), V. I. Truba, CandSc (Jurisprudence), V. M. Khmarskyi, DrSc (History), O. V. Chai-kovskyi, CandSc. (Philosophy), Ye. A. Cherkez, DrSc (Geological and Mineralogical Sciences), Ye. M. Chernoiivanenko, DrSc (Philology).

Editorial board of the journal:

E. M. Chernoiivanenko, DrSc (Philology) (Scientific editor); O. A. Voytceva DrSc (Philology), Prof. S. G. Vorkachov DrSc (Russia), T. Yu. Kovalevska DrSc (Philology), N. V. Kondratenko DrSc (Philology), N. V. Kutuza DrSc (Philology), Prof. V. A. Maslova (Bylorus), Prof. Iolanta Medelska (Poland); E. M. Stepanov DrSc (Philology), O. V. Yakovleva DrSc (Philology), G. S. Yarotska DrSc (Philology)

Responsible for the issue – N.V. Kondratenko, DrSc (Philology);
O.S. Bylinska, CandSc (Philology)

Reviewer – L.M. Marchuk, DrSc (Philology), S. T. Shabat-Savka, DrSc (Philology)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 11458 – 33ІР від 07.07.2006 р.

Затверджено до друку вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Протокол № 2 від 15 жовтня 2020 р.

Бази реферування та індексування журналу: **Index Copernicus ICV 76, 48;**
наукова міжнародна база даних **Slavic Humanities Index**

ЗМІСТ

Бахчиванжи А. В. КОМУНІКАТИВНА РОЛЬ СУДДІ: СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ В СУДОВОМУ ДИСКУРСІ	7
Бойко О. О. РЕФЕРЕНЦІЇ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ЦІЛІСНОГО ЦИКЛУ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАНЬ НІКІ КАЛЛІЄН)	16
Завальська Л. В. РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ В УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ТОК-ШОУ	29
Кіщенко А. М. СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА В СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: ВЗАЄМОДІЯ КАТЕГОРІЇ АДРЕСАНТНОСТІ ТА ЕКСПРЕСИВНОСТІ	36
Кондратенко Н. В. СТЕРЕОТИПНЕ СПРИЙНЯТТЯ ЛЕКСЕМ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ «ІТАЛІЙСЬКА ЇЖА» НОСІЯМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	44
Копуць О. А., Осіпенко А. І. ІДІОСТИЛЬ ЛЕСЯ ПОДЕРВ'ЯНСЬКОГО: ВИКОРИСТАННЯ СУРЖИКУ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ «КАЗКА ПРО РЕПКУ, АБО ХУЛІ НЕ ЯСНО?»)	51
Малишева М. Г. ВИРАЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ В КОМЕНТАРЯХ СОЦМЕРЕЖІ FACEBOOK	58
Нерян С. О. РИТОРИЧНІ СТРАТЕГІЇ АРГУМЕНТАЦІЇ У СПІЛКУВАННІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ	64
Семененко О. Ю. ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСЕМ-КВАНТИТАТИВІВ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ «ВОДНІ ОБ'ЄКТИ» ІЗ СЕМАНТИКОЮ МУЛЬТИПЛІЦИТНОСТІ У СТРУКТУРІ ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ	74
Стрій Л. І. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В МОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ: РИТУАЛЬНІ МОВЛЕННЄВІ ЖАНРИ	82
Труба Г. М., Гречка С. А. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «МОВЛЕННЄВА МАНІПУЛЯЦІЯ» У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	89
Шевчук Л. В. ФЕМІНІТИВИ В НЕОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ ДИТЯЧОГО МОВЛЕННЯ	97
Яроцька Г. С. ЛІНГВОАКСІОЛОГІЯ РОДСТВА В ІСТОРИИ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОЙ КУЛЬТУРЫ	104
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	115

CONTENTS

Bakhchivanzhi A. V. COMMUNICATIVE ROLE OF A JUDGE: STRATEGIES AND TACTICS OF SPEECH BEHAVIOR IN JUDICIAL DISCOURSE	7
Boiko O. O. REFERENCES AS A MEANS OF CREATING AN INTEGRATED CYCLE (ON THE MATERIAL OF NICKY CALLEN'S STORIES)	16
Zavalska L. V. IMPLEMENTATION OF COMMUNICATIVE PROTECTION STRATEGY IN UKRAINIAN POLITICAL TALK-SHOWS	29
Kishchenko A. M. STYLISTICALLY MARKED VOCABULARY IN THE MODERN LITERARY TEXT: INTERACTION OF THE CATEGORY OF ADDRESSABILITY AND EXPRESSIVENESS	36
Kondratenko N. V. STEREOTYPICAL PERCEPTION OF TOKENS OF THE THEMATIC GROUP «ITALIAN FOOD» BY NATIVE SPEAKERS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE	44
Kopus O. A., Osipenko A. I. IDIOSTYLE OF LES PODERVYANSKIY: THE USE OF SURZHIK (BASED ON THE DRAMA «THE TALE OF THE TURNIP, OR HULI IS NOT CLEAR?»)	51
Malysheva M. G. VERBAL AGGRESSION IN THE COMMENTS OF THE SOCIAL NETWORK FACEBOOK	58
Neryan S. O. RHETORICAL STRATEGIES OF ARGUMENTATION IN COMMUNICATION IN SOCIAL NETWORKS	64
Semenenko O. Y. FUNCTIONING OF TOKEN-QUANTITATIVES OF THE THEMATIC GROUP WATER OBJECTS WITH SEMANTICS OF MULTIPLICITY IN THE STRUCTURE OF POETIC DISCOURSE	74
Striy L. I. COMMUNICATIVE STRATEGIES IN THE MOVEMENT OF UKRAINIAN PRESIDENTS: RITUAL MOVEMENT IN GENRES	82
Truba G. M., Grechka S. A. THEORETICAL JUSTIFICATION OF THE CONCEPT ESSENCE THE OF «SPEECH MANIPULATION» IN POLITICAL DISCOURSE	89
Shevchuk L. V. FEMININE WORDS IN THE NEOLOGICAL DISCOURSE OF CHILD SPEECH	97
Yarotska G. LINGUOAXIOLOGY OF KINSHIP IN THE HISTORY OF EASTERN SLAVIC CULTURE	104
INFORMATION ABOUT AUTHORS	115

УДК 811.161.2

А. В. Бахчиванжи

кандидатка філологічних наук,
старша викладачка кафедри мовної підготовки
Одеської державної академії будівництва та архітектури

**КОМУНІКАТИВНА РОЛЬ СУДДІ: СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ
МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ В СУДОВОМУ ДИСКУРСІ**

Статтю присвячено огляду наукових концепцій судового дискурсу як різновиду юридичного дискурсу, проаналізовано основні комунікативні ролі судді в судовому дискурсі, з'ясовано основні стратегії і тактики мовленнєвої поведінки, характерної для комунікативної ролі судді в судовому дискурсі. Ґрунтовно схарактеризовано поняття комунікативної ролі, таким науковцем як Й. Стернін, який поділяє комунікативну роль на стандартну та ініціативну, а ініціативну, в свою чергу, поділяє також на дві групи: нетривалі (короткочасні, ситуативні) та тривалі (довгочасні). Здійснено огляд основних поглядів сучасних лінгвістів на проблему визначення судового дискурсу, зокрема ґрунтовно представлено мовні аспекти комунікації в судовому засіданні. Проаналізовано ступінь дослідження проблеми в лінгвістиці щодо вивчення проблем юридичного дискурсу, для прикладу представлені праці таких вчених, як Н. В. Артикуци, С. В. Дорди, Ю. Ф. Прадіда, О. Л. Доценко, О. О. Кобзєвої. Сконцентрована увага на проблемі юридичної термінології, різних аспектах мови законодавства, лінгвістичних питаннях юридичних експертиз та особливостях мовленнєвих жанрів юридичного дискурсу.

Ключові слова: судовий дискурс, комунікативна роль, комунікативна тактика, комунікативна стратегія.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Дослідження судового дискурсу (далі – СД) в українському мовознавстві належить до маловивчених питань, проте актуальність зазначеної проблематики не викликає сумнівів. СД як різновид юридичного дискурсу пов'язаний із законодавчою діяльністю та юриспруденцією, є чітко регламентованим як з боку юридичного унормування, так і мовного, оскільки передбачає відповідний вербальний ритуал здійснення судових дій. Мовний аспект судового дискурсу охоплює як етикетні форми вербального характеру (початок і завершення судового засідання, мовні формули представлення учасників СД, почерговість виступів тощо), так і лінгвопрагматичні складники (комунікативні стратегії і тактики, комунікативні ролі, зокрема мовленнєві акти, вживання перформативів тощо). У центрі уваги лінгвістів постають окремі жанрові різновиди СД, їхні сутнісні особливості, мовні засоби вираження комунікативних інтенцій у СД, проте елементи комунікативної взаємодії, аспекти рольової поведінки та стратегічного планування СД здебіль-

шого залишаються поза увагою науковців. Особливої актуальності набуває лінгвопрагматичне дослідження комунікативної поведінки учасників СД. Ми зосередили увагу на комунікативній ролі судді та стратегічних особливостях його мовленнєвої поведінки.

Ступінь дослідження проблеми в лінгвістиці. Різноманітні проблеми вивчення юридичного дискурсу було порушено у працях Н. В. Артикуци [1], С. В. Дорди [2], Ю. Ф. Прадіда [7], О. Л. Доценко [3], О. О. Кобзевої [5] та ін. Дослідники переважно зосереджені на питаннях юридичної термінології, різних аспектах мови законодавства, лінгвістичних питаннях юридичних експертиз та особливостях мовленнєвих жанрів юридичного дискурсу. Наприклад, О. Л. Доценко [3] розглядала таку проблему як жанрова специфіка українського судового дискурсу, О. О. Кобзева [5] вивчала специфіку метакомунікативної стратегії у мовленні судді в американському судовому дискурсі, Л. В. Пономарьова [6] займалась проблематикою стратегії і тактики мовлення судді в судово-процесуальному дискурсі. Утім, комунікативні ролі учасників українського СД потребують ґрунтовного дослідження.

Метою нашої наукової статті є з'ясування основних стратегій і тактик мовленнєвої поведінки, характерної для комунікативної ролі судді в СД, що зумовило розв'язання таких **завдань**: визначити поняття комунікативної ролі (далі – *КР*), проаналізувати основні *КР* судді в СД, схарактеризувати комунікативні стратегії (далі – *КС*) і комунікативні тактики (далі – *КТ*) поведінки судді.

Об'єктом дослідження є мовленнєва поведінка, представлена в комунікативній ролі судді в українському СД, а **предметом** – стратегії і тактики спілкування судді в судовому засіданні.

Матеріалом для аналізу в нашій статті слугували записи виступів учасників СД, представлені в українських телепрограмах «Кримінальні справи», «Український сімейний суд» та «Судові справи» (загальною кількістю 20 епізодів), що повною мірою відтворюють перебіг реальних судових засідань і демонструють особливості мовленнєвої поведінки судді в СД.

Викладення основного матеріалу дослідження. Поняття *КР* ґрунтовно схарактеризовано Й. Стерніним, який поділяє комунікативні ролі на стандартні та ініціативні. Стандартна *КР* – це «комунікативна поведінка людини, прийнята в суспільстві для відповідної соціальної ролі та ситуації» [8, с. 114]. Зважаючи на це, людина певного соціального статусу, виконуючи певну соціальну роль, демонструє таку мовленнєву поведінку, що прийнята в суспільстві для людини цього статусу. Ініціативна *КР* це «той образ людини, що людина свідомо створює у спілкуванні для досягнення певної мети, це те, ким вона хоче «прикинутися» для досягнення поставленого завдання» [8, с. 115]. Ініціативні *КР* також поділяють на дві групи – нетривалі (короткочасні) (ситуативні) та тривалі (довгочасні).

Учасники судового дискурсу виконують чітко визначені соціальні ролі, для яких характерна відповідна комунікативна поведінка з визначеним комп-

лексом стратегій і тактик – моделей комунікативної поведінки, підпорядкованих інтенції мовців, тобто судовий «дискурс є яскравим прикладом статусно орієнтованого спілкування, в якому ролі чітко розподілені і за кожним учасником закріплені функції, визначені нормами інституту правосуддя [2]. Учасниками судового дискурсу «виступають як професіонали (суддя, прокурор, адвокат), так і непрофесіонали (підсудний, присяжні, свідки)». Розглянемо основні КР в судовому дискурсі, детерміновані статусними позиціями мовців.

КР «суддя» передбачає активну комунікативну позицію мовця: «суддя виконує функцію організатора комунікативного процесу в ході судового процесу» [2]. О. Доценко зазначає, що суддя «виконує функцію організатора комунікативного процесу в ході судового засідання» [3, с. 274]. Суддя визначає порядок судового розгляду, скерованого на повне й об'єктивне дослідження доказів, виявлення обставин, що викривають або виправдовують провину відповідача або обвинувачуваного. О. Кобзева визначає глобальну КС судді як стратегію управління, а до локальних КС уналежнює КС розпорядження, контролю, опертя на правові норми та посередництва, а також додаткову локальну КС вияву особистого ставлення [5, с. 264]. На нашу думку, для мовленнєвої поведінки судді характерні наступні КС.

1). **КС регламентації** значною мірою зумовлена домінуванням етикетної функції спілкування в судовому засіданні: суддя відкриває засідання, керує ним, задає тему і напрямок комунікативної взаємодії: *Вітаю всіх, прошу всіх сідати! Я оголошую склад суду, який буде слухати дану цивільну справу; Я оголошую судові засідання відкритим; Розпочинаємо судові засідання.* Організуючи судовий процес, суддя повинен представити всіх учасників судового засідання, оголосити предмет обговорення та виконувати всі ритуальні дії, пов'язані із судовим дискурсом.

Визначаємо цю тактику як **КТ презентації**, ритуальними формулами мовленнєвої поведінки судді в її межах є перформативні мовленнєві акти представлення учасників судового засідання, оголошення присутніх та їх виступів, а також формули надання реплік комунікантам, напр.: Суддя: *Запросить наступного свідка, Оксану Коляденко. Доброго дня, присядьте. Розкажіть нам, що Ви знаєте про події в ніч з 23.03. на 24.03? (Судові справи, серія «Викрадена студентка», 2015).* Сталі етикетні формули та висловлення, що містять представлення інших учасників охоплюють тактики самопрезентації і власне презентації. Адресатами судді в таких випадках стають секретар, судовий розпорядник, свідки, потерпілі та ін.

КТ презентації судових дій пов'язана з представленням КР основних учасників судового засідання, напр.: Суддя: *Оголошується склад суду, який буде слухати дану справу: головуєчий суддя Окіс, при секретарі Ангеліної, за участі прокурора Бойкого, захисника-адвоката Солодкого. Розпочинаємо судові слідство. Пане прокурор, озвучте нам обвинувачення (Судові справи, серія «Викрадена студентка», 2016).* Регламентації підлягають насамперед мовлен-

неві дії комунікантів, послідовність і характер яких і визначає суддя відповідно до правил судового ритуалу.

Іншими тактиками в межах КС регламентації вважаємо наступні.

КТ модерації, відповідно до якої у судовому засіданні суддя виконує комунікативну функцію модератора процесу, тому він регламентує мовленнєві ходи всіх учасників СД, напр.: Суддя: *До потерпілого будуть питання?* Прокурор: *Ні, Ваша честь.* Суддя: *Перейдемо тоді до допиту свідків. Запросіть Сахновського О. Г.* (Кримінальні справи, ст. 152, 2014); Суддя: *Суд іде до нарадчої кімнати приймати рішення* (Сімейний суд, ст. 153, 2016). Суддя регулює і мовленнєві, і реальні дії інших учасників. Найчастіше суддя звертається до прокурора і захисника з метою пересвідчитися, що вони не мають запитань до учасників судового засідання.

Ведення справи повинно відбуватися в певному порядку, якщо ж цей порядок порушується, суддя має право перервати будь-якого з учасників суду і повернутися до визначеного регламенту, напр.: Суддя: *Так, прохання свідка цілком справедливе, якщо Ви будете зважати допиту, я Вас просто попрошу залишити судову залу, дайте можливість закінчити допит!* (Сімейний суд, ст. 153, 2016). Л. Пономарьова визначає тактики дотримання процесуальних норм, наполегливої рекомендації та полягання виконання дії [6, с. 309–312]. Проте ми об'єднуємо їх у межах тактики модерації.

КТ актуалізації інформації полягає в оприлюдненні відомої інформації, у репрезентації в суді тих фактів або позицій, що були відомі в ході досудового слідства, але мають бути озвучені під час суду, напр.:

Суддя: *Підсудна, Кулічко, Ви почули пред'явлене звинувачення, Ви визнаєте себе винною?*

Підсудна: *Ні, Ваша честь. Я не розумію в чому наша провина, ми просто жертви. Я буду давати свідчення* (Кримінальні справи, ст. 189, 2015).

Суддя виступає активним мовцем, який ставить питання не для того, щоб отримати відповідь (яку він уже знає), а представити цю інформацію всім зацікавленим комунікантам. Як модератор, суддя обирає, яка інформація є релевантною, зважаючи на це він і формулює питання. При цьому адресати або повторюють свої попередні свідчення, або уточнюють те, що формулює суддя. У такий спосіб йдеться не про власне допит, а про відтворення процесу допиту, напр.:

Суддя: ***Розкажіть про той день, коли стався злочин.***

Постраждалий: *В той вечір вона до мене дзвонила і казала, що за нею слідкує цей тип. Хвилювалася дуже. Мала їхати до своєї куми ночувати* (Судові справи, серія «Убивчі ревнощі», 2013).

У наведеному прикладі суддя вимагає від постраждалої відтворення подій, описаних у судовій справі, тобто звичайного повторення попередніх свідчень, актуалізуючи найважливішу інформацію.

КТ паспортизації полягає у визначенні особи учасників судового процесу: на вимогу судді

Суддя: *Переходимо до допиту свідків. Пане розпоряднику, запросіть до судової зали першого свідка. Приходько Інну Василівну. Добрий день, присядьте, будь ласка. Назвіть ваші анкетні дані.*

Свідок: *Приходько І.В., я мати Тетяни Станюк. Пенсіонерка (Сімейний суд, ст. 153, 2016).*

Суддя називає в судовому засіданні основні відомості про інших комунікантів, зокрема про тих, хто буде наступним виступати. Обов'язковими відомостями паспортного типу є прізвище, ім'я та по батькові; вік, місце проживання (часто повна адреса) та рід занять, напр.: Суддя: *Пане розпоряднику, запросіть, будь ласка, свідка Мереца Ібрагімова (45 років, продавець, живе у м. Києві) (Кримінальні справи, ст. 189, 2016).* КТ паспортизації має ритуальний та етикетний характер у межах КС презентації.

2). **КС встановлення об'єктивної істини**, тобто відповідності висновків суду про всі суттєві та юридично значущі обставини події злочину, що мали місце. Передбачає прямі питання, на які адресат має дати конкретні відповіді, напр.:

Суддя: *В якому стані була потерпіла?*

Свідок: *У важкому стані, вона могла б загинути, якби ми вчасно не приїхали.*

Суддя: *З матеріалів справи саме ви викликали міліцію, чому?*

Свідок: *Перш за все, коли ми виявляємо наркотики, ми повинні викликати міліцію, а по-друге, що мене насторожило, це те, що на тілі дівчини було багато синців, на руках були сліди від наручників (Судові справи, серія «Викрадена студентка», 2016).*

О. Іссерс викремлює діалогічні стратегії як додаткові та вважає, що вони «використовуються для моніторингу теми, ініціативи, ступеня розуміння у процесі спілкування» [4, с. 106], тобто суддя є «модератором» судового дискурсу, оскільки керує діалогом.

Істина встановлюється шляхом доведення та за допомогою доказів і аргументів, тому сюди належать діалогічні **КТ логічного висновку** – опоненти, спираючись на правила формальної логіки, роблять певні висновки, напр.: Суддя: *Пані відповідач, ви постійно заперечуючи своєму чоловіку, він що говорить неправду?* (Сімейний суд, ст. 158, 2013); та **КТ доведення неспроможності вимог/доказів** – використовуючи наявні в суді документи, докази, повністю спростовуються або змінюються вимоги сторін, напр., суддя ставить запитання:

Суддя: *Чому ж ви нам одразу не розповіли цю історію?*

Свідок: *Просто злякався (Судові справи, серія «Убивчі ревнощі», 2013).*

Проте основною **КТ є прямого запиту**, що передбачає зняття неозначеності та отримання нової фактичної інформації в судовому засіданні, напр.: Суддя: *Що ви можете пояснити суду по даній справі. Чому в той час, коли кафе було закрито, санітарний день був, там опинився підсудний?* (Кримінальні справи, ст. 348, 2015). Звідси надання переваги з'ясувальним питальним реченням, що потребують розгорнутої відповіді.

3). **КС пошуку аргументації** використовується для підтвердження інформації або для обмірковування наступного питання. На відміну від попередньої стратегії КС аргументації скерована не на результат, а на процес: суддя визначає аргументативну базу та переконливу поведінку кожного з учасників СД. Крім того, він демонструє усім комунікантам аргументи і докази, що мають стати достатніми для обґрунтування подальшого рішення.

Суддя: *Цей шлюб одразу був нещасливим?*

Свідок: *Як тільки Анна та Михайло одружилися, в Михайла сталися зміни. Говорив що у нього виникли батьківські відчуття, почуття, що любить свою сім'ю* (Сімейний суд, ст. 168, 2015).

Основною КТ вважаємо **тактику збирання інформації**: суддя звертається до всіх зацікавлених учасників судового процесу з вимогою повідомити інформацію по суті справи. Саме ця інформація має стати підґрунтям для об'єктивних висновків і слугувати аргументативною базою для остаточного рішення, напр.: Суддя: *Що ви хочете повідомити суду?* (Кримінальний суд, ст. 152, с. 2016); Суддя: *Розкажіть вашу версію подій в деталях* (Кримінальний суд, ст. 189, с. 2015).

Також у межах цієї стратегії визначаємо **тактику повтору**, перепитання адресата, напр.: Суддя: *Я хочу Вас перепитати, згідно цих паперів, я бачу, що умови перебування дитини були поганими. Які вони були на Вашу думку?* (Сімейний суд, ст. 158, 2015). У такому разі мовець подає певний аргумент, щоб пересвідчитися, що він відповідає дійсності. Мовець сам формулює ключове положення, а від співрозмовника вимагає лише підтвердження або заперечення.

У межах цієї КС фіксуємо й **тактику наведення аргументів**, коли суддя залучає до справи наявні свідчення незалежних експертів, довідки, інші письмові матеріали, напр.: Суддя: *Послухаємо тепер листа від Борош Людмили Євгенівни з органу опіки і піклування, у якому сказано щодо визначення місця проживання малолітньої дитини Козолій Юлії, 2010 року народження в результаті обстеження житлово-побутових умов проведена бесіда з батьками дитини за місцем проживання Козолій Анни є необхідні умови для проживання малолітньої дитини та її повноцінного розвитку* (Сімейний суд, ст. 168, 2015). Незалежні аргументи суддя зачитує, оприлюднюючи в судовому засіданні.

Отже, ця КС також належить до діалогічних, проте вона скерована не на підтримання діалогу, а на пошук ґрунтовної аргументації в судовому дискурсі. Мовець у межах КС пошуку аргументації визначає потрібний обсяг і якість отриманих доказів, вирішує, чи продовжувати розгляд справи з огляду на наявність / відсутність аргументативної бази.

4). **КС консолідації** належить до кооперативних стратегій і передбачає бажання учасників процесу вирішити питання швидко, якщо можливо, зі збереженням стосунків. При цьому ініціатором тут виступає саме суддя, напр.: Суддя: *Шановний позивач, із слів Вашої дружини видно, що Вона Вас кохає,*

можливо, Ви задумаєтесь, щоб зберегти стосунки? (Сімейний суд, ст. 189, 2014); Шановний відповідач, можливо, Ви переоціните свій спосіб життя і одумаєтесь? (Кримінальні справи, ст. 248, 2016). З цією метою використовують тактики пропозиції та згоди.

КТ пропозиції – під час судового процесу суддя пропонує учасникам висловлювати свої позиції, закликаючи їх до результативної співпраці, напр.: Суддя: **Пропоную** послухати версію потерпілих (Кримінальні справи, ст. 152, 2016); Суддя: **Давайте** тоді **запросимо** вашого свідка, що він нам може такого сказати (Кримінальні справи, ст. 168, 2015). На мовному рівні використовуються мовленнєві акти перформативного типу із висловленням пропозицій до учасників судового засідання, а також етикетні форми ввічливості, що спонукають адресатів до виголошення власних виступів і реплік.

КТ тактики згоди – суддя консолідує учасників судового засідання у прийнятті одностайних рішень, напр.: Суддя: *Добре, ми вас почули. Будуть ще питання?* (Сімейний суд, серія «Помста акушеру», 2016); Суддя: *Клопотання пані прокурор задовольнити і викликати в якості свідка Голодько Ніну. Оголошується перерва і встановлення особи свідка, щоб викликати її в суд* (Сімейний суд, ст. 189, 2014).

Різновидом реалізації КТ згоди є утвердження відсутності заперечення, що визначено етикетними вербальними формулами СД, напр.: Суддя: **Не заперечую**, якщо це якось допоможе справі?! *Запросить свідка Повкоченко Олександра Михайловича. Назвіть свої анкетні дані* (Судові справи, серія «Викрадена студентка», 2016). У СД ця КТ є симетричною до тактики згоди, оскільки в цьому разі дозволу просить співрозмовник судді, напр.:

Адвокат: *Мій помічник Бортник А. Г. отримав для суду досить важливу інформацію, і прошу для допиту запросити його.*

Суддя: **Не заперечую** (Сімейний суд, серія «Помста акушеру», 2016).

Отже, КТ консолідації реалізована в діалогічній взаємодії судді з іншими учасниками судового процесу, при цьому інтенцією мовця є досягнення згоди зі співрозмовниками, залучення їх до співпраці.

5). **КС оголошення вироку (вердиктивна)** актуалізує перформативність СД як перформативної комунікативної події, метою якою є ухвалити рішення щодо правопорушення. Вирок суду є остаточним рішенням, яке ухвалює суддя на підставі аналізу всіх фактів, аргументів і доказів, представлених у судовому засіданні, напр.: Суддя: *Оголошується вирок іменем України. Суд у складі головуючої судді Захарової О. С., при секретарі Зорнаджи, за участю прокурора Рогози, захисника-адвоката Деледівки, розглянувши кримінальну справу за обвинуваченням Ілько С. В. У вчиненні трьох злочинів передбаченого ч.4 ст.152, ч.4 ст. 15, ч.1 ст. 152 ККУ, тобто згвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки, згвалтування вчинено повторно, замах на згвалтування встановив Ілько С. В. визнати винною. Керуючись ст. 323, 324, 327 КПУ суд засудив: визнати винною, призначивши їй покарання шляхом поглинання мени*

суворим, більш суворим у вигляді 13 років позбавлення волі. Судовий розгляд оголошується закритим! (Кримінальні справи, ст. 152, 2015). Ця стратегія виражає основне призначення КР судді, інтенцією якої є утвердження правосуддя, тобто вирок є комунікативною інтенцією СД.

Зважаючи на це, мовленнєвими формулами виголошення вироку є етикетні конструкції регламентативного типу, а також вердиктиви, що вказують на прийняте рішення, напр.: *Іменем України. Оголошується обвинувачення Нестеренко М. Л. у навмисному вбивстві Нестеренко О.Г та крадіжки, що завдала значної шкоди за ч.1, ст.115, ч.3, ст.185 ККУ* (Судові справи, серія «Убивчі ревності», 2013). Ритуальними формулами вважаємо «Іменем України» (обов'язково вказується і в судовому рішенні); вказівка на можливість оскарження рішення та формула завершення судового засідання.

Проте основним компонентом у межах цієї стратегії є винесення вироку, що об'єднує мовленнєві акти вердиктивного та репрезентативного типу.

Висновки дослідження. КР судді представлена в СД стратегіями регламентації, встановлення об'єктивної істини, пошуку аргументації, консолідації та оголошення вироку з відповідними тактиками реалізації. КС регламентації реалізована за допомогою КТ презентації, модерации, актуалізації інформації та паспортизації; КС встановлення об'єктивної істини – за допомогою КТ логічного висновку, доведення неспроможності вимог/доказів та прямого запиту; КС пошуку аргументації – за допомогою КТ збирання інформації, повтору та наведення аргументів; КС консолідації – за допомогою КТ пропозиції і згоди; вердиктивна КС – за допомогою вердиктивних і репрезентативних мовленнєвих актів.

Література

1. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія. Київ: Стилос, 2004. 277 с.
2. Дорда С. В. Юридичний дискурс як особлива модель інституціонального дискурсу [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://lib.uabs.edu.ua/library/P_Visnik/Numbers/2_5_2011/05_01_02.pdf
3. Доценко О. Л. Жанрова специфіка українського судового дискурсу. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2008. Вип. 24. Ч. 1. С. 269–280.
4. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва: КомКнига, 2006. 288 с.
5. Кобзева О. О. Метакомунікативна стратегія у мовленні судді в американському судовому дискурсі. *Вісник Житомирського державного університету*. 2014. Вип. 5 (77). Філологічні науки. С. 264–268. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://visnyk.zu.edu.ua/Articles/77/46.pdf>
6. Пономарьова Л. В. Стратегії і тактики мовлення судді в судово-процесуальному дискурсі. *Теоретична і дидактична філологія*. 2010. № 8. С. 309–312.
7. Прадід Ю. Ф. У царині лінгвістики і права. Сімферополь: Ельнью, 2006. 256 с.
8. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие. Воронеж: Полиграф, 2001. 252 с.

References

1. Artykutsa N. V. *Mova prava i yurydychna terminolohiya* [Language of law and legal terminology]. Kyiv: Stylos, 2004. 277 s.
2. Dorda S. V. Yurydychnyy dyskurs yak osoblyva model' instytutsional'noho dyskursu [Legal discourse as a special model of institutional discourse]. Rezhym dostupu: http://lib.uabs.edu.ua/library/P_Visnik/Numbers/2_5_2011/05_01_02.pdf
3. Dotsenko O. L. Zhanrova spetsyfika ukrayins'koho sudovoho dyskursu. [Genre specifics of the Ukrainian judicial discourse.] *Movni i kontseptual'ni kartyny svitu*. 2008. № 24 (1). S. 269–280.
4. Issers O. S. Kommunikativnyje stratehii i taktiki russkoj rechi [Communicative strategies and tactics of Russian speech]. Moskva: KomKnyha, 2006. 288 s.
5. Kobzyeva O. O. Metakomunikativna stratehiya u movlenni suddi v amerykans'komu sudovomu dyskursi [Metacommunicative strategy in the speech of a judge in the American judicial discourse]. *Visnyk Zhytomyr's'koho derzhavnoho universytetu*. 2014. Vyp. 5 (77). Filolohichni nauky. S. 264–268. Rezhym dostupu: <http://visnyk.zu.edu.ua/Articles/77/46.pdf>
6. Ponomar'ova L. V. Stratehiyi i taktiky movlennya suddi v sudovo-protsesual'nomu dyskursi [Strategies and tactics of speech of the judge in the judicial discourse]. *Teoretychna i dydaktychna filolohiya*. 2010. № 8. S. 309–312.
7. Pradid Yu. F. U tsaryni linhvistyky i prava [In the field of linguistics and law.]. Simferopol': El'in'о, 2006. 256 c.
8. Sternyn Y. A. Vvedenije v rechevoje vozdestvije [Introduction to speech impact]. Voronezh: Polyhraf, 2001. 252 s.

Bakhchivanzhi A. V.

COMMUNICATIVE ROLE OF A JUDGE: STRATEGIES AND TACTICS OF SPEECH BEHAVIOR IN JUDICIAL DISCOURSE

The article is devoted to the review of scientific concepts of judicial discourse as a kind of legal discourse, analyzes the main communicative roles of a judge in judicial discourse, clarifies the main strategies and tactics of speech behavior characteristic of the communicative role of a judge in judicial discourse. The concept of communicative role is thoroughly characterized by such a scientist as J. Sternin, who divides the communicative role into standard and initiative, and initiative, in turn, is also divided into two groups: short-term (short-term, situational) and long-term (long-term). The main views of modern linguists on the problem of defining judicial discourse are reviewed, in particular, the linguistic aspects of communication in court are thoroughly presented. The degree of research of the problem in linguistics on studying the problems of legal discourse is analyzed, for example the works of such scientists as N. V. Artykutsa, S. V. Dordy, Yu. F. Pradid, O. L. Dotsenko, O. O. Kobzeva are presented. The focus is on the problem of legal terminology, various aspects of the language of legislation, linguistic issues of legal expertise and features of speech genres of legal discourse.

Key words: judicial discourse, communicative role, communicative tactic, communicative strategy.

УДК 821.111-3

О. О. Бойко

аспірантка кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

РЕФЕРЕНЦІЇ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ЦІЛІСНОГО ЦИКЛУ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАнь НІКІ КАЛЛЄН)

У статті проаналізовано функцію референційних інтертекстуальних посилань і їхню роль у створенні цілісного циклу фентезійних оповідань. Представлено різноскеровані думки наукової спільноти з приводу термінологічного уналежнення референцій. Висунуто гіпотезу, що референції як різновид інтертекстуальних елементів виконують функцію покликань між творами одного автора, зокрема, у статті наведено класифікацію різновидів референцій в оповіданнях Нікі Каллен. Продемонстровано, що референції є елементами внутрішньої інтертекстуальності, проте вони не є простими покликаннями на інший текст, а збільшують питому вагу «реальності» того чи іншого твору з допомогою повторюваних онімів на позначення «наскрізних» персонажів, локацій, артефактів, які переплітаються один з одним і перегукуються. Аргументовано, що використання референцій сприяє створенню множинних світів, що входять до єдиного Мультиверсуму, зображеного автором. Показано, що засвідчені референції дають змогу створити комунікативну ситуацію, в якій вигадане поєднується з наявним у реальності читача, що наближує можливий, паралельний світ до «нашого». Такі посилання є упізнаваними й насиченими енергією інтертекстуальності, своєрідними інформаційними хабами – розподільниками інформації, якщо проводити аналогію з комп'ютерними технологіями. Перспективним постає подальше дослідження фентезійних творів, зокрема, за авторства Нікі Каллен, із розмежуванням понять «паралельні світи» та «множинні світи».

Ключові слова: фентезі, референції, Нікі Каллен, інтертекстуальність, можливі світи, Мультиверсум.

Постановка проблеми. Термін «референція» є багатозначним і використовується в багатьох галузях знання, у тому числі в лінгвопрагматиці та в теорії інтертекстуальності. Навіть у лінгвістиці це поняття має різноскероване наповнення. Референція як об'єкт дослідження поставала в наукових розвідках українських (Т. Динниченко, А. Загнітко, Ю. Лосєва тощо) і закордонних (Н. П'єге-Гро, М. Пфістер, Ф. Ріффатер тощо), проте на сьогодні не існує дослідження референцій у фентезійному дискурсі, зокрема, зовсім відсутні наукові розвідки, присвячені вивченню творчості Нікі Каллен та інтертекстуального аспекта в його творах, а також концепції можливих світів та Мультиверсуму в циклі його оповідань, що й зумовило актуальність дослідження.

Аналіз наукових досліджень. А. П. Загнітко визначає референцію як «процес співвідношення одиниць мовлення (іменників та іменної групи) з позамовною дійсністю, а також результат такого співвідношення. (...) Під референцією здебільшого розуміють відношення актуалізованих іменних висловів до реального або уявного світу, а під референтом – об'єкт, на який вказує цей вислів. Завдяки відношенням вказівки, позначення та номінації, які є опертям референції, забезпечується зв'язок між мовою й іншими реаліями» [3, с. 40] У світлі цієї теорії референції можуть бути означеними, неозначеними або нульовими.

Точний переклад слова *reference* означає «покликання, співвідношення», отже, термін «референція» використовується також у теорії інтертекстуальності. Проте варто зауважити, що подекуди цей термін використано на позначення посилання, покликання загалом, пор.: «Інтертекстуальність – це референція до інших текстів чи дискурсів, що проявляється в плані змісту чи плані вираження» [7]. Гоголіна В. В. уналежнює референції до властивостей свідомості читача: «спроєктувати на текст власні референції» [8], Худолей Н. В., базуючись на розвідках Н. П'єге-Гро, ототожнює поняття референції та ремінісценції [15].

Найближчою для нашої розвідки є позиція Н. П'єге-Гро. Дослідниця уналежнює посилання-референцію, як і цитату, до експліцитних форм інтертекстуальності: «в цьому випадку текст, на який покликається автор, безпосередньо не є присутнім у його власному тексті. (...) Наприклад, Бальзак використовує покликання для створення враження багатократного перегукування між різними романами» [12, с.83] Далі Н. П'єге-Гро наводить приклад із «Луї Ламбера», де внутрішні міжтекстові покликання набувають першочергового значення: «Найголовніше полягає в тому, що це покликання дає хід складній грі між вигадкою та реальністю, оповідачем і автором, адже її функція не вичерпується вказівкою на родинний зв'язок між двома вигаданими персонажами; з її допомогою Луї Ламбер постає реальним взірцем для іншого персонажа» [12, с. 91].

Т. Динниченко також бере за основу ідею Н. П'єге-Гро, і у своєму дисертаційному дослідженні акцентує: «референцією в літературознавстві називають згадку про цілий твір або одного з героїв (в іншій термінології –«точкова» цитата або «згорнутий текст»» [9, с. 81].

Наше дослідження референцій у творах Нікі Каллен ґрунтується на тому, що референції є елементами внутрішньої інтертекстуальності, проте вони не є простими покликаннями на інший текст, а збільшують питому вагу «реальності» того чи іншого твору, адже перед нами постають повторювані оніми на позначення «наскрізних» персонажів, локацій, артефактів, які переплітаються один з одним і перегукуються. Ці переплетення, на нашу думку, дають змогу говорити про те, що оповідання Нікі Каллен лежать у площині лінгвістичного аспекту теорії можливих світів. Окрім того, вигадані антропоніми, в тому числі поетоніми, міфоніми, хороніми, астіоніми наводяться в одному контексті з реальними для читача прецедентними феноменами – іменами, артіонімами (прецедентними назвами) тощо. Створено комунікативну ситуацію, в якій ви-

гадане поєднується з наявним у реальності читача, що наближує можливий, паралельний світ до «реального», «нашого».

Проблематику теорії можливих світів у лінгвістиці було актуалізовано в працях українських дослідників (І. Александрук., О. Кагановська, О. Котовська, Т. Нікульшина, І. Разумович тощо). Термін «можливі світи» було вжито вперше в роботах Г. В. Лейбніца, у подальшому концепцію розробляли в модальній логіці (Л. Вітгенштейн, Я. Хінтіка тощо), в теорії дискурсу (Ф. Бацевич, І. Бехта, В. Карасік тощо). Поширення теорії дискурсу дало змогу включити концепцію до філологічного вжитку. Зокрема, дотичною до проблематики нашого дослідження є наукова розвідка І. Александрук, яка аналізує вербалізацію можливих світів у жанрі фентезі на матеріалі творів сучасних англійських та американських авторів [1]. В роботі було проаналізовано лексичні номінативні одиниці (неологізми, okazionalizmi), речення та паремії. І. Александрук стверджує, що «можлива картина світу – це ментальний конструкт, який має індивідуальний та антропоцентричний характер... Основними концептуальними категоріями МС постають ЛЮДИНА, ЧАС, ПРОСТІР, КУЛЬТУРА, ПРИРОДА, СУСПІЛЬСТВО, АРТЕФАКТ» [1, с. 4].

О. Котовська порівнює нецентровану та центровану моделі можливих світів. За словами дослідниці, центрована модель базується на твердженні Д. Льюїса про те, що «кожен можливий світ – це альтернативний конкретний світ, який є актуальним та реальним із погляду його мешканців» [10], а нецентрована – на ідеї нескінченної множини світів, «які можуть взаємодіяти між собою, що дає можливість кожному можливому світу бути пов'язаним із певною кількістю інших різноманітних світів» [10]. Зокрема, віртуальний фентезі-світ, як зауважує О. Котовська, є уявним і нереальним, «однак, внаслідок функціонування в ньому традиційних концептів-міфологем, він є відомим, знайомим, а тому й відносно реальним» [10]. Те, що ми називаємо множинними світами, у роботі О. Котовської постає як «альтернативні»: «коли оповідання... торкається деяких варіацій у самому тексті для того, щоби створити альтернативні вигадані світи» [10].

І. Разумович актуалізує функцію паратексту як засобу вербалізації можливих світів [13]. Зокрема, досліджено роль авторського перітексту (епіграфів, вступів, коротких передмов до розділів або додатків до попередніх розділів) у романі «The Euge Affair» Дж. Форде. Дослідниця акцентує увагу на тому, що моделі можливих світів характерні для різних типів дискурсу, зокрема, наукового та публіцистичного.

В дослідженні Я. Сазонової проаналізовано роль референцій у створенні текстів дискурсу жахів, в її роботі увагу акцентовано на розумінні референції як «інструменту актуалізації світу, тобто як засобу його творення, що робить дійсним будь-який світ, навіть вигаданий світ художнього дискурсу...» [14]. Зауважимо, що дослідниця послуговується поняттям референції як когнітивного засобу, і вважає, що референція в художньому дискурсі «спирається на сформо-

ваний емоційний та інтелектуальний досвід адресанта й адресата і формується на основі когнітивних моделей реального світу» [14]. Такий підхід уналежнює референції до прямих покликань на реальний досвід читача; в нашому розумінні такі покликання є ремінісценціями.

Отже, поняття можливих світів не є однозначним – про це свідчить кількість синонімів із одного семантичного ядра, але різних за змістом: віртуальні, паралельні, множинні, альтернативні тощо. В нашому дослідженні можливі світи постають у двох варіантах: як множинні (такі, що відрізняються один від одного фізичними законами, назвою тощо) і паралельні (неосяжна кількість варіацій одного й того «реального» світу, розвиток історії якого відрізняється в кожній точці біфуркації). Паралельні світи, на нашу думку, входять до одного Мультиверсуму.

Мета статті полягає у започаткуванні серії досліджень творчості Нікі Каллен в аспекті вивчення інтертекстуальних та інтердискурсивних елементів у фентезійному дискурсі циклу оповідань автора. В актуальній розвідці мета постає більш конкретно: аргументувати розуміння референції як інтертекстуального елемента, що пов'язує твори одного автора між собою, засвідчити і проаналізувати референції, наявні в нині оприлюднених оповіданнях Нікі Каллен. Постановка мети сприяла визначенню низки **завдань**: картографувати всі наявні в оповіданнях референції, проаналізувати кількість «вхідних» та «вихідних» референцій, визначити їхні різновиди і функції у створенні цілісного циклу оповідань.

Ілюстративною базою для нашого дослідження постали оповідання Нікі Каллен із трьох збірок: «Гель-Грин. Город в центре Земли», «Арена» й «Рассказы о Розе. Side A». Всього було опрацьовано 17 оповідань, у них віднайдено 127 референцій.

Виклад основного матеріалу. Під час обробки оповідань ми використовували можливості текстового процесора Scrivener. На основі отриманих даних було створено таблицю (Рис.1), що ілюструє співвідношення «вхідних» та «вихідних» референцій. У лівому стовпчику таблиці наведено перелік тек із референціями, що є «вхідними», тобто в цих теках розміщено фрагменти з інших оповідань, які покликаються на конкретне оповідання. Наприклад, на першому місці – «Братство Розы», 20 вхідних референцій. У правому стовпчику – «вихідні», там містяться фрагменти з одного оповідання, що відсилають до інших. Так, в оповіданні «The Chauffeur» віднайдено 18 референцій на інші оповідання з трьох збірок (див. рис. 1).

Визначимо центральні та периферійні оповідання в циклі. Підсумовуючи кількість «вхідних» та «вихідних» референцій, ми можемо визначити 3 центральних і 14 периферійних оповідань у системі. До центральних уналежнюємо такі: «The Chauffeur» (28), «Братство Розы» (27), «New Religion» (17). Найбільш віддаленими від «ядра» є оповідання «Wild Boys» (6), «Руанский собор ночью» (6) та «Дикий сад» (4).

Название	Краткое содерж	Название	Кратк
Братство Розы 20		The Chauffeur 18	
Трое и река 12		Planet Earth 12	
Воспоминания о корабля...		Save a Prayer 11	
The Chauffeur 10		New Religion 10	
The Seventh Stranger 8		Union of the Snake 8	
Ночь в белом бархате 7		Careless Memories 7	
New Religion 7		Братство Розы 7	
Union of the Snake 7		The Seventh Stranger 7	
Hungry like the Wolf 6		Руанский собор ночью 6	
Мельница и часы 6		Воспоминания о кораблях 5	
Is there something I should...		Мельница и часы 4	
Save a prayer 5		Трое и река 3	
Wild Boys 3		Is there something I should know? 3	
Дикий сад 1		Wild Boys 3	
Planet Earth 1		Дикий сад 3	
Careless Memories 1		Hungry like the Wolf 2	
Кафе "Красная мельня" 8		Ночь в белом бархате 1	
Красная лампа в форме г...		Кафе "Красная мельня" 8	
		Красная лампа в форме губ Мэй Уэст 3	

Рис.1. Таблица зіставлення «вхідних» та «вихідних» референцій

Показовим є співвідношення в оповіданнях «вхідних» та «вихідних» референцій. Ми припускаємо, що оповідання, які мають переважну кількість «вихідних» референцій, є своєрідними об'єднуючими ланками між оповіданнями, певними «посередниками». До таких уналежнюємо, наприклад, оповідання «Planet Earth», що має одне «вхідне» покликання в оповіданні «Careless memories»: *У него были отдельные блокноты для сюжетов. Про летающих девушек в красных платьях... (Careless Memories)* – пор. в «Planet Earth»: *"– А я – Милана Эрнестина...я тоже летаю..... Все глазели на них: Милана громко смеялась, такая незнакомка, в красном платье к тому же и с коралловыми бусами..."*. Натомість це оповідання має 12 «вихідних» референцій на 7 інших оповідань.

Оповідання «Careless Memories» має також одне «вхідне»:... *заиграл оркестр; арию «Una furtiva lagrima» из «Любовного напитка» Доницетти; дирижировал очень молодой парень – в смокинге, взъерошенный, носатый, красивый, нервный; «о, – сказал Ричи, – ну надо же, они Даниэле Эко к себе затащили... он сумасшедший; может пюпитр сшибить, все листы летят по оркестровой яме... он гений (Братство Розы)* – пор.: *...это Даниэле Эко, – сказал Снег, – я читал про него, ему двадцать четыре, как тебе; он гений... главный приглашённый дирижёр здесь и ещё в пяти оркестрах... Даниэле был мокр и прекрасен: длинный нос... (Careless Memories)*. Спостерігаємо повторювані лексеми, що сприяють впізнаваності персонажа: антропонім «Даниэле

Эко», його характеристика як «генія», а також характерна риса «длинный нос», «носатый». Акцентовано увагу на молодому віці персонажа: «очень молодой», «ему двадцать четыре». Зауважимо, що у фрагменті наведено прецедентні назви арії та опери, а також прецедентне ім'я композитора Доніцетті.

В цьому оповіданні 7 «вихідних» покликань, 3 з них відсилають до персонажа на ймення Стівен Леві. Стівен Леві з'являється в щоденниках, що читає Беріл – героїня оповідання «Union of the Snake». В «Careless Memories» роман про Стівена пише Макс: *я пишу его **дневник** – он старомодный такой, в стиле восемнадцатого века...* Окрім референції на «Careless Memories», у тексті щоденника в оповіданні «Union of the Snake» з'являється й покликання на сюжет оповідання «The Seventh Stranger», у якому йдеться про Чорного колдуна й короля-ворона.

Оповідання, на які покликається більшість інших текстів у циклі, є більш реальними у всесвіті цього циклу або навпаки – постають популярними казками або легендами, тобто існують у паралельних світах, на різних рівнях реальності. До таких уналежнюємо легенду про Тревіса – короля морів, що оповідається в тексті «Ночь в белом бархате», казку про Менільєн – оповідання «The Seventh Stranger», сон або легенду про квітку, що розподіляє місто надвоє («Union of the Snake») й існування Братерства Троянди та його лицарів. В оповіданні «Воспоминания о кораблях» йдеться про заснування міста Гель-Грін та його перших жителів, а отже, на нього маємо 11 покликань із різних оповідань.

Розглянемо типи референційних зв'язків, що є найчастотнішими в книгах Ніккі Каллен. Тексти й паралельні всесвіти, у яких існують персонажі, можуть пов'язуватися один із одним через персонажа, місце або предмет (артефакт). Схожість, ідентичність світів ми відслідковуємо завдяки повторюваності лексичних маркерів, що слугують для характеристики артефактів, місць та персонажів. Зокрема, відбувається зміна онімів: в одному оповіданні ім'я є антропонімом (персонаж є «реальним»), в іншому постає поетонімом або міфонімом. В оповіданні «Save a Prayer» імена Кая, Венери та їхнього сина є поетонімами: *... третья повесть – «Замороженный», которую он не читал... О парне по имени **Кай**, как у него умерла жена, **Венера**, и остался ребёнок – мальчик по имени **Руди**; и Кай всё никак не может заплакать, ходит, ходит по городу, в котором собирается первый снег...* (Save a Prayer) в «The Seventh Stranger» і в «New Religion» – антропонімами: *у Венеры смешной маленький ребёнок, мальчик **Руди** (The Seventh Stranger); ...был женат на девушке неземной красоты, с неземным именем – Венера – и воспитывал с ней общего ребёнка – мальчика **Руди**...* (New Religion)

Аналіз оповідань «The Seventh Stranger» та «The Chauffeur» дав змогу дійти висновку, що в них чітко відображено ідею Мультиверсуму. Про це свідчать повторювані лексеми, звороти, цілі речення. «The Seventh Stranger» і «The Chauffeur» не є хронологічно поєднаними – зв'язок між ними відслідковується з допомогою двох персонажів: водія на дивній автівці і принца-самогубця в довгому плащі.

Вважаємо невинуватим те, що ці два оповідання йдуть одне за одним у книзі, так само, як композиції в альбомі «Арена». В них показані різні варіанти розвитку однієї й тої самої події: аварії під час самогубства принца Лукаша. «The Seventh Stranger» закінчується таким чином: водій у машині їде сам, під час аварії гине лише принц Лукаш: *...из-за угла вылетела чёрная лакированная машина, странная, длинная, хромированная, под начало века... на скорости... «Что случилось?» – спрашивал водитель; Клавдия подняла голову и увидела, что он молодой, красивый очень, черноглазый, невероятные чёрные глаза, мрачные, готические, без dna и жизни, будто озёра из Эдгара По; и он в шофёрской форме...*

Лексеми, присутні в описі машини і водія, підкреслюють те, що це саме той водій і та машина, що і в оповіданні «The Chauffeur»: *увидел такси, стильное, словно ночное джазовое кафе... – чёрная хромированная машина под сороковые годы... таксист оказался молодым и красивым – странной, мрачной, готической красотой, из рассказов Эдгара По... белое лицо, черные глаза...*

В оповіданні «The Chauffeur» водій «таксі» Крістіан їде зі своєю дівчиною Лів на машині святкувати Різдво, на дорогу вибігає самогубець: *... и тут на дороге выскочил какой-то парень... «самоубийца», – подумал Кристиан, нажал на тормоза... Кристиан увидел, что он в странной одежде – старинной: не в пальто, шапке, джинсах, а в длинном коричневом плаще с капюшоном, и меч у него за спиной... а потом машина... упала и загорелась, но они уже умерли...* Наведемо також опис зовнішності принца, який віднаходимо в оповіданні «The Seventh Stranger»: *...одет он был в неотбелённую льняную рубашку... назад откинут длинный бархатный плащ цвета молочного шоколада, с длинным широким капюшоном... под плащом угадывался меч* (The Seventh Stranger). Зауважимо, що автор використовує синонімічні звороти: “коричневый плащ”, “плащ цвета молочного шоколада” тощо. Отже, Крістіан і Лів загинули. Попри те, що в «The Seventh Stranger» не згадується ім'я водія, а в «The Chauffeur» – ім'я самогубця, опис їхньої зовнішності, повторювані лексеми на позначення одягу та автівки дають змогу точно сказати, що це одні й ті самі персонажі, проте в одному оповіданні водій залишається живим, в іншому – гине разом зі своєю дівчиною.

Персонажі є важливою ланкою референційного зв'язку. Одні й ті самі персонажі можуть бути центральними або периферійними, вигаданими або реальними (відносно реальності подій в оповіданні). В оповіданнях Нікі Каллен використано імена або імена з прізвищами, коли необхідно актуалізувати належність до роду і підкреслити зв'язок персонажів з різних оповідань (напр., Каролус Дюран, Макс Дюран де Моранжа; Артур Сеттерфілд, Едвард Сеттерфілд тощо). Однак автор завжди використовує не тільки антропоніми, а й часто наводить детальний і дослівний опис їхньої зовнішності або особливостей життя, завдяки чому можна підтвердити ідентичність персонажів. Зокрема це стосується випадків, коли ім'я не вказано. Найупізнаванішими є назви про-

фесій (капелан, священник), зовнішність (очі, одяг), характер. Проаналізуємо функцію, яку виконує персонаж Кароліус, який в певних оповіданнях постає святым.

Св. Кароліус (покровитель Братства Троянди, персонаж оповідання «Трое и река») (8 згадок). Найчастотнішими є непрямі ознаки його присутності: бурюни або блиск на воді: *... как кто-то любит смотреть на солнечные блики на воде – будто кто-то бежит – Биче Сениэль, святой Кароліус...* (Братство Розы); *... смотреть на рябь, будто не ветер, а Биче Сениэль бежит по воде, святой Кароліус Дюран шагает...* (Seventh Stranger); (The Chauffeur). Супроводжуваним артефактом Кароліуса є троянди, які виростають із його кроків: *... и из каждого его шага вырастает огромная красная роза, и скоро всё поле полно роз, благоухающих, как разбитый флакон с розовым маслом на солнце...* (The Chauffeur). У наведених вище фрагментах з'являються оніми: поетонім О. Гріна «Биче Сениэль» («Та, що біжить по хвилях») з однойменного оповідання. Прецедентне ім'я «Биче Сениэль» є одним із багатьох елементів зовнішньої інтертекстуальності, якими насичені всі тексти з циклу. Частотним є агіонім «святий Кароліус (Дюран)» – інколи з включенням прізвища. За визначенням Н. В. Подольської, агіонім є власним іменем святого [11, с. 124–125]; І. В. Бугаєва розширює класифікацію агіонімів до «словосполучення, яке служить для іменування осіб або об'єктів, на яких спочиває благодать Божа через чин прославлення або освячення» [2]. У такому випадку ім'я Кароліуса постає агіоантропонімом. Окрім того, у повісті «Братство Розы» знаходимо короткий опис того, ким став Кароліус після закінчення історії з оповідання «Трое и река»: *... развернул газету – и обомлел: на первой полосе был тот самый парень из сна, рыцарь Жанны д'Арк; «Кароліус Дюран канонизирован. Розовый святой» – и рассказывалось о том, кто он такой – капеллан, военный священник, он умер семь лет назад, убит на Святой войне...* (Братство Розы). Майже дослівний текст з'являється наприкінці оповідання «Трое и река»: *В год, когда нам исполнилось двадцать семь, совсем молодые еще вроде, а вже столько всего случилось, я услышал... о смерти Кароліуса; его убили на войне, он был католическим священником, военным священником – капелланом; а потом, через еще семь лет, его признали святым.* Отже, крім іншого, можемо зробити висновок, що події, описані в «Братстве Розы», відбуваються через сім років після закінчення оповідання «Трое и река» й через дев'ять років після подій у ньому: на той момент оповідачеві було 18: *... восемнадцатилетний мальчик курил и кутался в свитер, и думал обо всем...* (Трое и река).

Розглянемо тепер референційну роль **місця, локації**. Вважаємо локації важливими точками з'єднання різних оповідань. Незважаючи на те, що опис локацій не є частотним, ми можемо навести чотири місця, які виступають референційними вузлами в різних оповіданнях. Подекуди локації актуалізовано через поєднання урбаноніма з ключовими лексемами опису, інколи – тільки через опис, який найчастіше містить прецедентні феномени (імена акторів та письменників).

Найбільш частотною – 8 разів – є поява урбаноніма **кафе «Червоний млин»** (варіанти оніма в різних Всесвітах та оповіданнях: Красная Мельня або Мулин Руж). Назва є прецедентною і відсилає до кінострічки режисера База Лурмана «Мулен Руж». Здебільшого це кафе є реальним у світі персонажів, лише одного разу про нього згадується, як про мрію: *... открою, как повзрослею, кафе – такое, в подвале, красный кирпич, арки, камин, репродукции Тулуз-Лотрека на стенах, где всё будет демократично, вкусно и дешёво, и танцы ирландские по вторникам и воскресеньям...* (Wild Boys). Описується часто дослівно, основні ознаки – червона цегла, дерев'яні арки, комин, розташоване в підвалі, а також обов'язково прецедентний феномен – репродукції Тулуз-Лотрека: *...а девушка с волосами цвета луны осталась стоять у входа в кафе – чёрная лестница вниз: подвал со стенами из красного кирпича; ненастоящий Тулуз-Лотрек над настоящим камином...* (Мельница и часы), *...Тео нужно было в «Красную Мельню», кафе недалеко от дома – краснокирпичный подвал с репродукциями Тулуз-Лотрека на стенах и настоящим камином...* (Братство Розы) та ін.

Використання схожих або ідентичних локацій не є точним підтвердженням того, що персонажі перебувають в одному Всесвіті – як було продемонстровано, герої можуть перетинатися в різних світах, які відрізняються тільки незначними деталями. В цьому випадку ключові локації, зокрема, кафе «Мулин Руж», є своєрідним «якорем» для мандрівника між світами, проте варіації урбаноніма можуть відрізнятися. Розмитість меж реальностей, світів створює можливості для авторської гри, для накладання однієї реальності на іншу, так само, як сам автор постулював це в оповіданні «New Religion».

Найменш частотними, проте не менш актуальними для нашого дослідження є референції з допомогою артефактів. Артефакти, в нашому розумінні, це певні предмети, що згадуються в різних оповіданнях і можуть належати різним людям – ми вважаємо їх незалежними, «мандрівними» (червона лампа). Здебільшого «мандрівні» артефакти не мають власних назв (хремотонімів) і можуть бути ідентифіковані лише за описом, що містить ключові лексеми.

Інші артефакти є покликаннями на різні оповідання. Напр., туфлі від **Кароля Калиновського (3 згадки)**. Майже в усіх випадках їх опис супроводжується антропонімом дизайнера. Професія Кароля – дизайнер взуття – описана в першому оповіданні збірника «Арена»: *– Я дизайнер, – сказал он, – придумываю раз у год для одного знаменитого дома мод пару женских туфель, тем и живу, – а потом открыл шкаф-купе: полки от пола до потолка... женские туфли (Is there something I should know?)* Таке взуття мимохідь згадується в оповіданні «Union of the Snake», і це єдине оповідання, у якому головній героїні пощастило носити взуття від Кароля: *Это туфли одного молодого модельера, он делает только обувь, мои сёстры обожают его – Кароля Калиновского...* (Union of the Snake). В оповіданні «Planet Earth» Мілана запевняє подругу, що чарівний пісок узбережжя, де живе Ангел, напрочуд ніжний: *... мне мужчины не надо; даже туфель от Маноло Бланик, даже от Кароля Калиновского...*

(Planet Earth). В наведеному фрагменті використано частотний для Нікі Каллен прийом поєднання поетоніма з реальним антропонімом: Маноло Бланік – дизайнер взуття, що існує в світі читача. В оповіданні «The Chauffeur» колекціонування взуття є мрією Едмунда: *... буду жити в красній квартирці, **собирають туфлі...*** (The Chauffeur).

Червона лампа у формі губ Мей Уест: *... свет здесь шёл от монитора и от красной лампы в форме губ Мэй Уэст... (Is there something I should know?) ...и вещи, которые имели для него значение, он рисовал: **мамина лампа в форме губ...*** (Дикий сад), *...и лишь лампа на столике у дивана... была **красной, в форме пышных женских губ*** (Мельница и часы). Лампа є вигадкою автора, натомість існує диван у формі губ, «під Далі», і знаходимо про нього одну згадку: *...диван под Дали, в форме губ Мэй Уэст... (New Religion)*. Концептуальне поле артефакту включає до себе одразу два прецедентних імені: американської акторки Мей Уест і художника Сальвадора Далі. Отже, лампа є вигаданим артефактом, а диван – реальним прецедентним феноменом, витвором мистецтва.

Перехрещення сюжетів оповідань із різних збірок, повторювані лексеми в описах зовнішності персонажів, локацій, дають змогу стверджувати, що оповідання Нікі Каллен, зокрема «New Religion», «The Chauffeur», «The Seventh Stranger», а також інші, належать до т.зв. Мультивсесвіту, ідеї «можливих» або «множинних» світів.

Висновки і перспективи дослідження. Певні місця, персонажі й артефакти з'являються в різних оповіданнях частіше за інші. Вони є більш упізнаваними й насиченими енергією інтертекстуальності, своєрідними інформаційними хабами – розподільниками інформації, якщо проводити аналогію з комп'ютерними технологіями. Поміж таких локацій – кафе «Червоний млин» і “Зоряний пил”, Менільєн, персонажі – святий Каролус, Тревіс, Олівер Рафаель, священник Артур Сеттерфілд, Кай; повторювані артефакти: червона лампа, квітка над містом тощо.

Ідентичність або тотожність визначається з допомогою онімів: поетонімів Нікі Каллен, поєднаних з реальними для читача антропонімами, хоронімами, астіонімами тощо, а також із прецедентними феноменами - артіонімами (назвами витворів мистецтва) і антропонімами - прецедентними іменами. Зміну рівня “реальності” визначає перехід онімів з одного розряду до іншого: антропонім стає поетонімом або міфонімом, хоронім з вигаданого, казкового стає реальним (напр., Менільєн).

Окрім того, вкажемо на важливість концепції «можливих світів», яка відіграє неабияку роль у формуванні референційних зв'язків між сюжетами й персонажами в циклі оповідань Нікі Каллен. Гра із рівнями реальності нагадує калейдоскоп, візерунок якого ніколи не повторюється. Ми вважаємо перспективним подальше дослідження фентезійних творів із розмежуванням понять «паралельні світи» та «множинні світи». До паралельних ми уналежнюємо саме ті, що підходять під еверетичну концепцію: один сюжет із безліччю точок

розгалуження варіантів, до множинних – різні світи, наприклад, світи М. Фрая (Світ Стержня (Єхо), Світ Павука (Земля), Хомана) Д. Корній (Світ Білих Вурдалаків, Світ Згаслого Сонця, Світ Єдиного Бога) тощо.

Література

1. Александрук І. В. Вербалізація можливих світів у жанрі фентезі (на матеріалі творів сучасних англійських та американських авторів): автореферат дис. канд. філол. наук. Харків, 2011. 18 с.
2. Бугаева І. В. Агионимы в православной среде: структурно-семантический анализ. Москва: ФГОУ ВПО РГАУ – МСХА им. К. А. Тимирязева, 2007. 138 с.
3. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії. Донецьк: ДонНУ, 2007. 219 с.
4. Каллен Никки. Арена. Санкт-Петербург: «Комильфо», 2010. 730 с.
5. Каллен Никки. Рассказы о Розе. Side A. Москва: АСТ, 2015. 544 с.
6. Каллен Никки. Гель-Грин, центр земли. Москва: Яуза, 2018. 288 с.
7. Лосева Ю. В. Интертекстуальність як основний композиційний принцип художнього дискурсу Джуліана Барнса (на матеріалі роману «Історія світу в 10 ½ розділах») [електронний варіант]. Режим доступу: <https://cutt.ly/bgOQrjY>
8. Гоголіна В. В. Поетика біблійного інтертексту в «Киево-печерському патерику»: автореферат дис. канд. філол. наук. Львів, 2019. 18 с.
9. Динниченко Т. А. Типологія форм інтертекстуальності у французькій модерністській прозі (на матеріалі творів Андре Жіда): дис. канд. філол. наук. Київ, 2016. 210 с.
10. Котовська О. В. Типологія можливих світів у когнітивній лінгвістиці [електронний варіант]. Режим доступу: <https://cutt.ly/igOmCpV>
11. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии Москва: Наука, 1988. 192 с.
12. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности. Пер. с фр, общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. Москва: Изд-во ЛКИ, 2008. 240 с.
13. Разумович І. А. Паратекст як засіб вербалізації можливих світів в англомовному художньому текстовпросторі (на матеріалі роману Дж. Ффорде «The Eyre Affair») [електронний варіант]. Режим доступу: <https://cutt.ly/fgOmJBF>
14. Сазонова Я. Ю. Типи референції в текстах дискурсу жаків. *Лінгвістичні дослідження*. 2016. Вип. 43. С. 208–216. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_lingv_2016_43_30.
15. Худолей Н. В. Механизмы актуализации интертекстуальных связей в художественном тексте [електронний варіант]. Режим доступу: <https://cutt.ly/MgOQiYW>

References

1. Aleksandruk I V. Verbalization of possible worlds in the genre of fantasy (based on works by modern English and American authors). The dissertation on competition of a degree of the candidate of philological sciences... on a specialty 10.02.04. - Germanic languages. KhNU named after V. N. Karazin. Kharkiv, 2011. 18 p.
2. Bugaeva I. V. Agionyms in the Orthodox environment: structural and semantic analysis: Monograph. M.: FGOU VPO RGAU - MSHA im. K. A. Timiryazeva, 2007. 138 p.
3. Zagnitko A. P. Modern linguistic theories. Monograph. Kind. 2nd, ed. and ext. Donetsk: DonNU, 2007. 219 p.
4. Kallen Nicky. Arena. Saint-Petersburg: Komilfo, 2010. 730 p.
5. Kallen Nicky. Tales of the Rose. Side A. Moscow: AST, 2015. 544 p.
6. Kallen Nicky. Gel-Green, the center of the earth. Moscow: Yauza, 2018. 288 p.

7. Loseva Y. V. Intertextuality as the main compositional principle of the artistic discourse of Julian Barnes (on the material of the novel "History of the World in 10 ½ chapters") [electronic version]. Access mode: <https://cutt.ly/bgOQrjY>
8. Gogolina V. V. Poetics of scriptural intertext in "Kiev-Pechersk Paterik". Abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Philological Sciences... in the specialty 10.01.01. - Ukrainian literature. Lviv, Ivan Franko Lviv National University, 2019. 18 p.
9. Dinnichenko T. A. Typology of forms of intertextuality in French modern prose (based on the works of Andre Zhida). The dissertation on competition of a degree of the candidate of philological sciences... on a specialty 10.01.05 - the theory of literature. Kiev, Kiev University named after Boris Grinchenko, 2016. 210 p.
10. Kotovska O. V. Typology of possible worlds in cognitive linguistics [electronic version]. Access mode: <https://cutt.ly/igOmCpV>
11. Podolskaya N. V. Dictionary of Russian onomastic terminology / Editor-in-Chief AV Superanskaya. - 2nd ed., Reworked. and ext. - M.: Наука, 1988. - 192 p.
12. Pieguet-Gro N. Introduction to the theory of intertextuality. Moscow: LKI Publishing House, 2008. 240 p.
13. Razumovich I. A Paratext as a means of verbalization of possible worlds in the English-language artistic text space (on the material of J. Fforde's novel "The Eyre Affair") [electronic version]. Access mode: <https://cutt.ly/fgOmJBF>
14. Sazonova Ya. Yu. Types of reference in the texts of the discourse of horrors // Linguistic research. - 2016. - Vip. 43. - P. 208-216. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphnpu_lingv_2016_43_30
15. Khudoley N. V. Mechanisms of actualization of intertextual links in a literary text [electronic version]. Access mode: <https://cutt.ly/MgOQiYW>

Boiko O. O.

REFERENCES AS A MEANS OF CREATING AN INTEGRATED CYCLE (ON THE MATERIAL OF NICKY CALLEN'S STORIES)

The article analyzes the function of "reference" - intertextual references and their role in creating a holistic cycle of fantasy stories and presents the diverse views of the scientific community on the terminological affiliation of references. It is hypothesized that references as a kind of intertextual elements perform the function of vocations between the works of one author, in particular, the article shows the classification of kinds of references in the stories of Nicki Callen. It is shown that references are elements of internal intertextuality, but they are not simple references to another text, but increase the share of "reality" of a work with repeated onyms to denote "through" characters, locations, artifacts that intertwine with each other. and resonate.

It is argued that the use of references contributes to the creation of multiple worlds that are part of a single Multiverse, depicted by the author. It is shown that certified references make it possible to create a communicative situation in which fiction is combined with the existing reality of the reader, which brings a possible, parallel world to "ours". They are recognizable and saturated with the energy of intertextuality, a kind of information hubs - distributors of information, by analogy with computer technology. Identity is determined by onyms: Nicki Callen's poetonyms, combined with real for the reader anthroponyms, horonyms, astonyms, etc., as well as with

precedent phenomena - artonyms (names of works of art) and anthroponyms - precedent names. The change in the level of "reality" determines the transition of onyms from one category to another: an anthroponym becomes a poetonym or a mythonym, a choronym from a fictional, a fairy-tale becomes real (eg, Menillen).

Further research into fantasy works, in particular by Nicki Cullen, with a distinction between "parallel worlds" and "multiple worlds", is promising. To the parallel we belong exactly those that fit the heretical concept: one plot with many points of branching options, to multiple - different worlds.

Key words: fantasy, references, Nicki Kallen, intertextuality, possible worlds, Multiverse

УДК 811.161.2:654.197.000.32(043.3/.5)

Л. В. Завальська

кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету
«Одеська юридична академія»

**РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ
В УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ТОК-ШОУ**

У статті досліджено вияв комунікативної стратегії захисту, що використовується як реакція адресата в разі обрання співрозмовником конфліктних стратегій мовленнєвої взаємодії в політичних ток-шоу. Здійснено огляду підходів до визначення та виокремлення комунікативних стратегій та представлено розгорнутий аналіз стратегії захисту в інтерактивному політичному дискурсі. Обґрунтовано, що захисна стратегія пов'язана з комунікативною поведінкою адресата політичного конфлікту, який має слабішу позицію, мени переконливу для аудиторії, але захищає свої переконання, опонуючи до позиції мовця. За таких умов адресат реагує на агресивну мовленнєву поведінку мовця, але не погоджується з ним, не прагне порозумітися, а навпаки – роздмухує конфлікт і виступає в позиції політичного опонента. З'ясовано, що стратегія захисту репрезентована комунікативними тактиками виправдовування, ухилення від відповіді та протидії провокації.

Ключові слова: політичний дискурс, політична комунікація, ток-шоу, комунікативна стратегія, комунікативна тактика.

Постановка проблема в загальному вигляді. Український політичний дискурс (далі – ПД) є організованим типом комунікативної взаємодії, що передбачає виявлення комунікативних стратегій (далі – КС) і комунікативних тактик (далі – КТ), що сприяють реалізації комунікативної інтенції. КС потрактовують як це план, схему реалізації мовцем комунікативного наміру, що передбачає поетапне використання мовних засобів для отримання потрібного результату або впливу на співрозмовника. Стратегія є не лише прерогативою мовця, який ініціює спілкування, а й адресата, який оперує відповідними стратегіями. КС мають конкретне втілення через КТ – мовленнєву дію, скеровану на здійснення комунікативного наміру мовця в межах обраної стратегії. Мовленнєва взаємодія в політичній комунікації, зокрема в інтерактивному спілкуванні під час різноманітних політичних ток-шоу, передбачає планування поетапних дій і загальний план взаємодії, реалізованої через глобальну реалізацію комунікативного наміру у вигляді КС, що потребує ґрунтовного дослідження окремих аспектів поведінки комунікантів у стратегічному аспекті.

Мета дослідження полягає у виокремленні стратегії захисту як реакції адресата на обрання мовцем конфліктної поведінки в політичному дискурсі, що зумовило необхідність розв'язання наступних **завдань**: визначити поняття комунікативних стратегій і тактик, проаналізувати інтерактивне спілкування в українських політичних ток-шоу, з'ясувати особливості стратегії захисту й залучених для її реалізації відповідних тактик.

Ступінь дослідження проблеми в лінгвістиці. Серед актуальних проблем лінгвопрагматики особливе місце належить КС і КТ. Р. Водак акцентує увагу на різноманітних стратегіях, які «дають змогу дійти згоди з реальністю, що є частиною процесу соціалізації» [1, с. 212]. У лінгвістиці як тотожні терміни використовуються «комунікативна стратегія» (Т. А. ван Дейк, О. С. Іссерс, О. О. Селіванова), О. П. Сковородников, О. С. Снітко, Т. Є. Янко та ін.), «мовленнєва стратегія» (А. І. Башук, А. Р. Габідулліна, Й. М. Дзялошинський і Н. М. Пільгуй, О. О. Сідак та ін.) і «дискурсивна стратегія» (Ю. В. Краснопольова, З. І. Резанова, С. К. Романюк, О. В. Суха, Л. А. Фірстова та ін.). Проблематика КС була розвинена в межах аналізу дискурсу: Т. А. ван Дейк розрізняє макростратегії контекстуальні і текстові (синтаксичні, семантичні, схематичні) [2, с. 50–65]. Подальше розгортання теорії КС значною мірою перебувало під впливом цих ідей, оскільки розуміння дискурсу, а також процеси його породження та сприйняття є не хаотичними, а спланованими діями, вони ґрунтуються на пропозиційному змісті й актуалізують певні КС. К. Ф. Седов називає КС «загальними прагмалінгвістичними принципами реалізації іллокутивного змісту» [5, с. 35]; О. О. Селіванова вважає, що КС є «складником евристичної інтенційної програми планування дискурсу, його проведення й керування ним із метою досягнення кооперативного результату, ефективності інформаційного обміну та впливу» [6, с. 607]; Т. Є. Янко вважає, що КС «полягає у виборі комунікативних намірів, у розподілі квантів інформації за комунікативними складниками й у виборі порядку слідування комунікативних складників у реченні» [8, с. 38], О. Л. Михальова потрактовує КС як «план оптимальної реалізації комунікативних намірів, що враховує об'єктивні і суб'єктивні чинники та умови, у яких відбувається акт комунікації і які у свою чергу зумовлюють не лише зовнішню і внутрішню структуру тексту, а й використання певних мовних засобів» [4, с. 45]. На думку О. С. Іссерс, спілкування є не хаотичним набором реплік та висловлень, а впорядкованим явищем, тому опис цієї впорядкованості передбачає визначення стратегічних прийомів і напрямів, отже, КС «охоплює планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов спілкування й особистостей комунікантів, а також реалізацію цього плану. Іншими словами, мовленнєва стратегія становить комплекс мовленнєвих дій, скерованих на досягнення комунікативної мети» [3, с. 54]. Ми витлумачуємо КС як план, схему реалізації мовцем комунікативного наміру, що передбачає поетапне використання мовних засобів для отримання потрібного результату або впливу на співрозмовника.

Викладення основного матеріалі дослідження. Комунікативна взаємодія в ПД передбачає виокремлення конкретних способів реалізації комунікативного наміру, інтенції через особливі моделі поведінки учасників. Зважаючи на те, що метою ПК є боротьба за владу, то загальна характеристика всіх стратегій – це агональність, тому що саме вона становить сутність ПД. Типологію КС, реалізованих у ПД, пропонує українська дослідниця Л. Л. Славова. Вона виокремлює дві мегастратегії – кооперативну і конфронтативну, потрактуючи мегастратегію як «комплекс тактико-стратегічних дій, до яких вдається мовна особистість з метою реалізації цільової настанови дискурсивної взаємодії» [7, с. 204], серед яких однією зі стратегій є КС самозахисту.

Ми вважаємо, що стратегія захисту пов'язана з комунікативною поведінкою адресата політичного конфлікту, який має слабшу позицію, менш переконливу для аудиторії, але захищає свої переконання, опонуючи до позиції мовця. За таких умов адресат реагує на агресивну мовленнєву поведінку мовця, але не погоджується з ним, не прагне порозумітися, а навпаки – роздмухує конфлікт і виступає в позиції політичного опонента. Загалом КС захисту характерна не для мовця, а для адресата, який займає активну позицію в діалогічній взаємодії і використовує свою комунікативну платформу для критики опонента. Захист за таких умов перетворюється на конфліктний тип спілкування, тобто на розгорнуті відповіді програмного характеру.

КС захисту реалізована за допомогою тактик виправдовування, ухилення від відповіді та провокації. Ми розуміємо КТ як конкретний спосіб реалізації КС, мовленнєву дію, скеровану на здійснення комунікативного наміру мовця в межах обраної КС.

КТ виправдовування є реакцією на конфліктну тактику звинувачення та образи. У такому разі КТ виправдовування реалізується лише за умови попереднього звинувачення, тому переважно її реалізують у діалогічній взаємодії, напр.: В. Ягун: *Ну, по-перше, Петрулевич відсторонений від прямої оперативної роботи.* О. Ляшко: *Сидить чи ні?* В. Ягун: *Ви знаєте, я до судових органів не маю ніякого відношення.* О. Ляшко: *Не сидить?* А. Куликов: *Пане Ляшко, спокійно.* В. Ягун: *Ну, я винен у тому, що не посадив...* О. Ляшко: **Винен** (Свобода слова, 2014). Формулювання уточнювальних або альтернативних питань вимагає конкретної відповіді, що уможливорює їх використання з метою звинувачення. Адресат змушений виправдовуватися, відповідаючи на такі питання, тому одним із варіантів, представлених у наведеному прикладі, є згода зі звинуваченням.

Іншим виявом КТ виправдовування є зустрічний напад, що передбачає відмови від виправдовування в агресивній формі і невизнання своєї провини, напр.: М. Добкін: *...якщо ви дійсно хочете отримати від мене конструктивну відповідь, яку країну я хочу бачити, яку країну я хочу будувати, з ким я це хочу робити, то не треба мене записувати до лав Нацгвардії. Якщо мені потрібно буде взяти автомат в руки, я його візьму. Але повірте мені: стояти я*

*буду не в рядах Національної гвардії, куди ви збираєте за принципом особистої відданості і вірності, а буду стояти... Ю. Тимошенко: А в російській армії? М. Добкін: **Послухайте, не вам вирішувати, що я буду робити. Але стояти я буду за свою Батьківщину. Прийде час, потрібно буде – встану** (Свобода слова, 2014).*

Тактика ухиляння від відповіді передбачає відволікання від теми розмови або взагалі зміни тему за допомогою зустрічного питання, напр.: І. Крулько: *...Ви представляєте політичну силу, яка насправді сьогодні підтримує усю цю жахливу ситуацію на Донбасі, яка спричинилася до того, що ця ситуація там виникла. Чому вона виникла? Тому що ви спекулюєте на почуттях людей. Як спекулювали тоді, так спекулюєте і зараз. Бо розказували тим людям, що треба захищати мову російську, розказували, що треба автономію, брехали прямо, що Донбас кормить всю Україну. **Це ж була відверта брехня. Ну не кормить зараз Донбас – Україна ж живе якимось.** М. Скорик: *А чому в нас долар упав з 8-ми до більше ніж 20-ти?* (Свобода слова, 2014). Тут КТ виправдовування нагадує комунікативне ігнорування, однак відрізняється тим, що адресат не відмовляється обговорювати проблеми та уникає взаємодії з мовцем, а лише змінює напрям розмови. Такий прийом потрактовуємо як ухиляння від відповіді, він передбачає актуалізацію так званого «паралельного» спілкування, коли обидва учасника розгортають спілкування за різними векторами, представляючи різні теми, значною мірою суміжні за змістом.*

Однак найпростішим способом ухиляння є повторення питання мовця адресатом, що створює ефект відповіді, але після повторення слідує інформація, не пов'язана із сутністю питання, напр.: А. Куликов: *Які у вас підстави називати сьогоднішнє голосування антиконституційним?* В. Рабінович: *Ви знаєте, у мене, як і у всіх людей України, думка дуже проста: все, що спрямоване на зубожіння людей, **антиконституційно**. І я вважаю, що ... от дивіться: не можна називати, хороший уряд або поганий. Ну, якщо ми з вами через тиждень відчуваємо, що у нас в кишені ... в кишені менше, ніж було, – значить, весь тиждень було **антиконституційним** (Свобода слова, 2014). Через використання трюїзмів, загальних фраз семантичне наповнення відповіді мінімальне і є, на нашу думку, ухилянням від відповіді.*

Тактика протидії провокації характерна для політиків, які схильні не до активних мовленнєвих дій, а до прихованих, імпліцитних. Такі мовці намагаються не брати активної участі в розмові, тому проти них задіюють провокативні прийоми. Провокатор ставить запитання, на яке має відповідати мовець, проте останній намагається ухилитися від прямого виступу, роблячи паузу в промові. КС захисту передбачає різні типи протидії агресивній мовленнєвій поведінці, зокрема і провокативній, напр.: Т. Березовець: *...Я коли заходжу в якийсь, там, ресторан чи заходжу в якийсь супермаркет, я його завжди бачу з Тягнибоком. Ну, так часто трапляється: ми чомусь із ними стикаємося. І немає їхніх дружин, але вони завжди ходять удвох.* А. Куликов: **Ну, вас пере-**

слідують, пане Березовець. Т. Березовець: *Але вони завжди ходять... Да. Вони чомусь ходять удвох. Можливо, він боїться його відпустити, що щось йому там не те скажуть...* (Свобода слова, 2014). Іронічна репліка ведучого тут має спровокувати політика на конкретну розмову, проте той продовжує тему, не звертаючи увагу на провокацію. На нашу думку, мовленнєва провокація покликана змінити напрям взаємодії.

Ігнорування свого політичного опонента або звичайного співрозмовника також може сприйматися як політична провокація, напр., розмова О. Ляшка з І. Марковим: І. Марков: *Ось я бачив Ваш ефір на іншому ток-шоу. Ось Ви так мене не любите, тому що виступаю категоричним противником прийняття закону з гомосексуалізму? З гомосексуалізму?.. Чи Вам таке завдання на Банковій дали? Дайте мені відповідь, будь ласка.* О. Ляшко: *Я вам відповім, нешановний товариш Марков. Для того, щоб ви зрозуміли, чого я вас не люблю, гляньте на себе у дзеркало. Гляньте на свою бандитську рожу. І ви поймете, чого не тільки я вас не люблю – вас не люблять ваші виборці, вас не люблять українські громадяни. Ні, він хотів почути відповідь – він її отримав.* І. Марков: *Вам не вдасться мене спровокувати, Ляшко* (Свобода слова, 2013). Тут мовленнєві дії сприймаються не як оборонна, а як наступальна тактика політичного інтерактиву, оскільки передбачають не лише ігнорування репліки співрозмовника, а і його особисто, як політика та мовну особистість. Отже, політики-провокатори реалізують себе й у спілкуванні, тому КС захисту передбачає відповідну КТ, здатну протидіяти їхній поведінці.

Висновки і перспективи дослідження. КС захисту пов'язана з комунікативною поведінкою адресата політичного конфлікту, який має слабшу позицію, менш переконливу для аудиторії, але захищає свої переконання, опонуючи до позиції мовця, та захисту репрезентована КТ виправдовування, ухиляння від відповіді та протидії провокації. Тактика виправдовування є реакцією на КТ звинувачення: адресат представляє мотивацію власної поведінки, вчинків, загальних подій, проте здійснює здебільшого це у формі нападу, протидії, зустрічних звинувачень, що посилює елементи конфліктної взаємодії. КТ ухиляння від відповіді характерна для політиків, що налаштовані на конфліктну взаємодію та готові до відкритого конфлікту: вони вступають у діалог, але не дають прямих відповідей на поставлені питання, вдаючись до «паралельної» комунікації, змінюючи тему розмови або використовуючи семантично порожні повідомлення. КТ протидії провокації має характер випередження дій співрозмовника і використовується проти мовних особистостей конфліктного типу.

Література

1. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика. Волгоград: Перемена, 1997. 139 с.
2. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Москва: Прогресс, 1989. 312 с.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва: КомКнига, 2006. 288 с.

4. Михалева О. Л. Политический дискурс: Специфика манипулятивного воздействия. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 256 с.
5. Седов К. Ф. Дискурс и личность: Эволюция коммуникативной компетенции. Москва: Лабиринт, 2004. 320 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістична енциклопедія: Напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
7. Славова Л. Л. Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсоналогії: США – Україна. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 360 с.
8. Янко Т. Е. Коммуникативные стратегии русской речи. Москва: Языки славянской культуры, 2001. 384 с.

References

1. Vodak R. Yazyk. Diskurs. Politika [Language. Discourse. Politics]. Volgograd: Change, 1997. 139 p.
2. Dyck van T. A. Yazyk. Poznaniye. Kommunikatsiya [Language. Cognition. Communication]. Moscow: Progress, 1989. 312 p.
3. Issers O. S. Kommunikativnyye strategii i taktiki russkoy rechi [Communicative strategies and tactics of Russian speech]. Moscow: KomKniga, 2006. 288 p.
4. Mikhaleva O. L. Politicheskiy diskurs: Spetsifika manipulyativnogo vozdestviya [Political discourse: Specificity of manipulative influence]. Moscow: Book House "LIBROKOM", 2009. 256 p.
5. Sedov K. F. Diskurs i lichnost': Evolyutsiya kommunikativnoy kompetentsii [Discourse and personality: Evolution of communicative competence]. Moscow: Labyrinth, 2004. 320 p.
6. Selivanova O. O. Suchasna linhvistychna entsyklopediya: Napryamy ta problemy [Modern linguistic encyclopedia: Directions and problems]. Poltava: Environment-K, 2008. 712 p.
7. Slavova L. L. Movna osobystist' lidera u dzerkali politychnoyi linhvopersonolohiyi: SSHA – Ukraina [Linguistic personality of the leader in the mirror of political linguo-personology: USA – Ukraine]. Zhytomyr: ZhSU Publishing House. I. Franko, 2012. 360 p.
8. Yanko T. E. Kommunikativnyye strategii russkoy rechi [Communicative strategies of Russian speech]. Moscow: Languages of Slavic Culture, 2001. 384 p.

Zavalska L. V.

IMPLEMENTATION OF COMMUNICATIVE PROTECTION STRATEGY IN UKRAINIAN POLITICAL TALK-SHOWS

The article examines the manifestation of the communicative strategy of protection, which is used as a reaction of the addressee in the case of the interlocutor's choice of conflicting strategies of speech interaction in political talk-shows. An overview of approaches to defining and distinguishing communication strategies is presented and a detailed analysis of defense strategy in interactive political discourse is presented. It is argued that the defensive strategy is related to the communicative behavior of the addressee of a political conflict, who has a weaker position, less convincing to the audience, but defends his beliefs by opposing the position of the speaker. Under such conditions, the addressee reacts to the aggressive speech behavior of the speaker, but does not agree with him, does not seek to understand, but on the contrary - inflates

the conflict and acts as a political opponent. The defense strategy was found to be represented by communicative tactics of justification, evasion of response and counteraction to provocation.

Key words: political discourse, political communication, talk show, communicative strategy, communicative tactics.

УДК 81'42:316.775.2:811.161.2

А. М. Кіщенко

кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА В СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: ВЗАЄМОДІЯ КАТЕГОРІЙ АДРЕСАНТНОСТІ ТА ЕКСПРЕСИВНОСТІ

Статтю присвячено аналізу лексичних засобів вираження категорії адресанта в сучасному українському художньому постмодерністському тексті. Схарактеризовано основні групи стилістично маркованої і стилістично зниженої лексики, представлені в сучасному художньому тексті, зокрема варваризми, екзотизми, вульгаризми і діалектизми, тобто такі лексичні одиниці, що підпорядковані авторській інтенції та здатні демонструвати мовну особистість як мовця-автора, так і оповідача. Розглянуті мовні засоби схарактеризовані як репрезентанти двох категорій художнього тексту – адресантності та експресивності. Матеріалом для аналізу слугували прозові твори сучасних українських письменників Ю. Андруховича, С. Андрухович, О. Забужко, Ю. Іздрика, І. Карпи, А. Любки, Т. Прохаська та ін. Обґрунтовано, що стилістично маркована лексика в постмодерністському художньому тексті виконує експресивну функцію і є виразником авторського задуму – шокувати, провокувати, інтригувати.

Ключові слова: художній текст, категорія адресантності, категорія експресивності, екзотизм, вульгаризм, діалектизм.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Дослідження категорії адресантності передбачає аналіз передусім лексичних засобів вираження авторської позиції, зважаючи на що релевантним є вивчення взаємодії категорій адресантності та категорії експресивності. В українському мовознавстві теоретичним підґрунтям вивчення категорії експресивності є праці В. Чабаненка [12], а наразі переважає підхід, згідно з яким експресивність – це семантична суперкатегорія, «феномен мови та мовлення, що становить поєднання статичних та динамічних явищ, пов'язаних із внутрішніми (поняттєвими) і зовнішніми (функціональними) аспектами дослідження експресивних лексичних одиниць» [3, с. 6]. У такий спосіб об'єднано семантичний і функційний підхід до вивчення експресивності. Основним засобом вираження експресивності в художньому тексті (далі – ХТ) є мовні одиниці, серед яких основне місце належить лексичним. Активне залучення лексичного рівня мови до вираження категорії експресивності пояснюється внутрішніми властивостями лексичних одиниць, проте потребує ґрунтовного вивчення на матеріалі сучасного художнього тексту в аспекті взаємодії категорій адресантності та експресивності.

Ступінь дослідження проблеми в сучасному мовознавстві. Теоретичні засади дослідження категорії експресивності як власне мовного параметру мовлення обґрунтовано в працях Ш. Баллі [1], проте упродовж минулого століття експресивність потрактовували як функційну (О. Реформатський, Р.Якобсон та ін.), семантичну (Н. Бойко, А. Вежбицька, В. Гак, Н. Лук'янова, Й. Стернін та ін.), стилістичну (Е. Азнаурова, І. Арнольд, Ю. Скребньов та ін.), функційно-семантичну (В. Телія), лінгвопрагматичну (Дж. Остін, Дж. Сьорль та ін.) тощо. Останнім часом переважає комплексний підхід до визначення категорії експресивності як лінгвістичного параметра (Н. Бойко, В. Маслова та ін.). На думку В. Маслової, основна функція експресивності в тексті полягає в посиленні впливу на інтелектуальну, емоційну та вольову сфери особистості реципієнта» [8, с. 12], звідси й виникає потреба аналізу тексту як компонента комунікативного акту, взаємодії двох комунікантів. Експресивність тісно пов'язана з емоційністю, звідси й виокремлення суміжних категорій емоційності та емотивності. Зокрема, Є. Галкіна-Федорук обґрунтувала поняття емоційності як призначене для вираження почуттів, а поняття експресивності – для виражальності та зображальності тексту [4, с. 104]. З огляду на це експресивність є ширшим поняттям, що охоплює, зокрема, й емоційність.

Мета дослідження – виявити особливості використання стилістично маркованої лексики в репрезентації категорії адресанта в сучасному українському художньому дискурсі.

Джерельною базою слугували прозові твори сучасних українських письменників Ю. Андруховича, С. Андрухович, О. Забужко, Ю. Іздрика, І. Карпи, А. Любки, Т. Прохаська та ін.

Викладення основного матеріалу дослідження. Категорія адресантності виражається на лексичному рівні насамперед через марковану лексику – стилістично знижену, просторічну, жаргонну тощо. На думку Н. Бойко, «маркована лексика є безпосереднім виявом експресивної функції мови, реалізація якої пов'язана зі специфічними рисами, ознаками, властивостями предметів і явищ, що певним чином відображаються в семантиці слова, закріплюються за окремими звуковими комплексами та виступають стійкою основою відтворення аксіологічних висновків та емоційних станів мовців» [3, с. 6]. Номінативна діяльність є різновидом мовленнєвої і пізнавальної діяльності мовця, який у ХТ добирає номінації на позначення описуваної реальності. При цьому лексичний рівень належить до яскравих способів виявлення авторського ставлення до повідомлення: «сама лексика передовсім передає зміст висловлювання та надає суб'єктові мовлення найбільші можливості для добору засобів, репрезентує його думки та почуття» [9, с. 27]. Добір лексичних одиниць, зокрема маркованих, в авторському мовленні представляє комунікативну особистість автора, його інтенцію зображення дійсності.

Вульгаризми є яскравою рисою ідіостилю сучасних письменників, вони характеризуються згрубілістю, стилістичною зниженістю, оцінністю та експресивністю.

пресивністю. Вульгаризми потрактовують як «грубі, брутально-лайливі слова або звороти, ужиті в літературній мові. Входять до різних арго, в художній літературі вживаються для реалістичного відтворення усного мовлення персонажів, а також для посилення експресії, яскравішої емоційної (здебільшого негативної) характеристики осіб чи явищ, вираження різкого осудливого ставлення до них» [7, с. 84]. У сучасних художніх творах вульгаризми вже стають стильовою ознакою, оскільки вживаються не лише в мовленні персонажів, а й в мовленні автора, напр.: *Старалася щиро, на совість, а що ні фіга не вийшло, то чесніше одразу здати карти – не гравець із мене й зараз, далі буде ще хреновіше: просвітку не видно, а сили вже не ті: не дівочка* (О. Забужко. Польові дослідження з українського сексу); *Бо хоч куди б ти подався, хвилин за п'ять неодмінно опинявся в тому самому гадючнику, звідки щойно випов* (Ю. Іздрик. Флешка 2 GB). У наведеному прикладі представлено суржикове мовлення, що рясніє росіянізмами та російськими вкрапленнями, проте частотними є і вульгаризми – лексичні одиниці, що є згрубілими, стилістично зниженими і не входять до літературної мови. Оповідач у цьому разі (розповідь ведеться від 1-ої особи) демонструє відповідний тип мовлення, для якого характерно вживання вульгарної лексики. Загалом такий тип спілкування або властивий низькокультурним мовцям, якщо йдеться про персонажне мовлення, тобто у такий спосіб автор характеризує дійових осіб, або є виявом авторської іронії, епатажу, демонстративної мовленнєвої поведінки, що є ознакою насамперед постмодерністського тексту, напр.: *І ще в мене якісь дивні прищипки з'явилися, щойно ходив за клуб **сцяти**, пробував роздивитися, але мало світла* (Л. Дереш. Намір!); *Геніями бувають лише психопати. Навіть якщо їхня геніальність цілком неужиткова (скажімо, вміння ліпити з **гівна** солдатиків), особистість цілком зосереджена на одному вмінні* (Ю. Іздрик. Флешка 2GB); *Перекриють геть нашим фермерам кисень, будемо тільки генномодифіковане **гамно** їсти* (І. Карпа. Піца Гімалаї). Вульгаризми мають відповідники в літературній мові, як у наведеному прикладі, натомість вони не є нормативними, тому перебувають поза її межами. У розмовному мовленні мовці подекуди вживають вульгаризми, однак правила мовленнєвої поведінки змушують добирати кодифіковану лексику. У ХТ розмовне мовлення, зокрема й вульгаризми, останнім часом стає ознакою демократизації стилістики. На думку С. Бибик, письменники виразно відчують «відмінності між усною повсякденно-побутовою мовою та тим, як ця природність може бути передана в писемному тексті, й тим, як за допомогою народнорозмовних одиниць має бути структурована художня оповідь, злиті в єдине художнє ціле її композиційні елементи» [2, с. 93]. На нашу думку, сучасні письменники не лише прагнуть відтворити живе, часом нелітературне мовлення, а й вразити читача та здійснити потужний вплив на його свідомість адресата.

Екзотизми потрактовують як запозичення «з маловідомої, найчастіше неєвропейської мови і вживані для надання мові особливого колориту» [11,

с. 156]. На думку Н. Гудими, «...прагнення до новизни та свіжості, емоційності й експресивності на тлі стандарту – визначальна риса мови сучасної художньої прози, тому іншомовні слова запозичуються навіть тоді, коли в цьому немає нагальної потреби і коли в українській мові є не менш точні еквіваленти» [6, с. 138], напр.: *У нас уже є маркети й супермаркети. Холдинги, лізинги й консалтинги. Рейтинги, брифінги, автобани й хабвеї. Жлоб-шоу, фаст-фуди і сендвич-бари. Рейдери, трейдери, рокери, брокери, кілери, ділери, трасти і педерастри. Все як у людей* (Л. Костенко. Записки українського самашедшого).

Спостерігаємо різні стадії адаптації іншомовних лексем – від набуття графічної та фонетичної форми, напр.: *...в нападі раптового гніву я замахнувся на – як мені зненацька вдалося – режисера всього цього хепенінгу, і... не знаю, що сталося: чи то він використав якийсь блискавичний прийом кунг-фу, і мене на хвилю було знейтралізовано, а відтак я знову опинився озброєний посеред тлуму; чи то просто кінематографічний час повернувся назад...* (Ю. Іздрик. АМTM); *Редька, невимовно страждаючи від високочастотної звукової поп-атаки з подертих динаміків, однаково не могла себе змусити поритися в наплічнику й знайти спасенний айпод із яким-небудь старим треиш-панком на маргінесах трек-листа* (І. Карпа. Піца Гімалаї), пристосованих до української абетки та вимови, до розвитку граматичних категорій і словозміни, напр.: *Хайр чувака схожий на гніздо птеродактиля. Його руки по лікоть обвішані феньками, а на шиї теліпається сталевий паціфік* (Л. Дереш. Трохи п'їтьми). В останньому випадку запозичення навіть стають джерелом для оказіонального словотворення, напр.: *З намету вилазить бухий в дупель хіпусьо. Він по-собачому кудлатий і весь вкритий червоними смужками від коматозного лежання в траві* (Л. Дереш. Трохи п'їтьми). Такий тип використання іншомовних запозичень в адаптованій формі є дуже поширеним у сучасній прозі.

В іншому випадку йдеться про репрезентацію екзотизмів в оригінальному написанні – як у мові-джерелі, напр.: *А растамани – вони як леви. Африканські воїни саван, buffalo soldiers, зі страшними локонами на головах, із білими зубами й червоними очима, вони просто звіріють, коли опиняються на природі* (Л. Дереш. Трохи п'їтьми); *Цифрові світи, Second Life-и і вербалізовані простори літературного фентезі* (Ю. Іздрик. АМTM). На нашу думку, для сучасної української прози більше характерний саме другий випадок, коли іншомовна лексика подається в неадаптованому вигляді. З огляду на це текст насичений англійськими, французькими, німецькими словами та словосполученнями, що створює ефект поєднання кириличної абетки з латиницею, і ХТ сприймається як строкатий, необроблений, проте саме це і є метою автора. Категорія адресантності в цьому разі виявляється саме у свідомому «змішуванні» українських та іншомовних лексем, у створенні «текстового Вавилону», у «літературній глобалізації», у стиранні меж між мовами, в актуалізації міжмовної і міжкультурної взаємодії. ХТ у такий спосіб «не прив'язаний» до конкретної мови, а автор демонструє прагнення спілкуватися з таким читачем, для якого

немає мовних меж, який легко сприймає зміни мовного коду, знає основні європейські мови і здатний зрозуміти полілінгвального оповідача. За таких умов коментар або примітки з авторського боку є непотрібними, а іншомовні вкраплення сприймаються як вияв мовної гри та репрезентацію авторської позиції як інтелектуальної та іронічної. Екзотизми стають невід'ємною частиною авторського світу, в тексті вони виконують не стилістичну функцію, а функцію вираження категорії адресантності: в такий спосіб мовець окреслює «межі» свого художнього світу, відокремлює тих, хто непричетний до співпраці, співсприйняття цього світу.

Жаргонізм в ХТ вказують на використання елементів лексичних підсистем окремих соціальних груп [10, с. 33]. На позначення жаргону часто вживають терміни «соціолект», «сленг», «арго» проте наразі це питання належить до дискусійних у термінологічній площині. Серед основних виявів жаргонного мовлення виокремлюють поняття соціальних діалектів, або соціолектів, що власне й охоплюють жаргонізм. Серед них представлено кримінальний жаргон, молодіжні соціолекти, професійні соціолекти. Розглянемо основні групи жаргонізмів у сучасній українській прозі.

Серед жаргонізмів основне місце в аналізованому матеріалі належить: тюремному (кримінальному) жаргону, напр.: *Гоніки віддають перевагу чорним тонам із мізерними, сказати б, мінімалістичними вкрапленнями білого – біла смужка на кашкеті чи білий рубчик на кросівках* (Л. Дереш. Культ); військовому жаргону, напр.: *Грузин був років на чотири молодший, але він був дедом... Ти салабон, бо прослужив лише шість місяців. Салабонам вуса не польожени* (Ю. Андрухович. Таємниця); молодіжному жаргону, напр.: *Так ці тексти проциркулювали туснею кілька років* (Ю. Андрухович. Таємниця); міському жаргону (21 %), напр.: *...дикі поєднання одягу, недолуге «вінтажне» взуття з секунду (або з бабциних антресолей, тоді бабця не дуже обурювалася, бо ж впізнавала себе в своїй буремній юності)...* (І. Карпа. Піца Гімалаї). Жаргонізм передусім вжито для персонажних характеристик, а також для створення відповідного художнього світу, який, як і жаргон щодо літературної мови, є ненормативним, сприймається як відхилення, напр.: *Мені тільки прикро, що малий бачить, як по сміттєвих урнах порпаються алкаші* (Л. Костенко. Записки українського самашедшого); *А малолетки, між іншим, його уважали* (Л. Дерш. Трохи п'єтми). Однак якщо в мовленні персонажів жаргонізм маркують мовлення, вказують на відповідний соціальний статус мовця, то в цьому разі жаргонізм підпорядковані авторській інтенції та виражають категорію адресантності: вони використовуються як вкраплення в загалом нормативний авторський наратив.

Діалектизм в сучасній прозі значною мірою маркують авторське мовлення відповідно до того регіону, звідки походить автор, або у якому відбуваються описані події. Часто ці чинники поєднано, напр., письменники так званої школи «станіславського феномену» пов'язані або місцем народження, або про-

живання в Івано-Франківську, тому в їх творах часто-густо трапляються діалектизми, характерні для наддністрянського говору, поширеного у Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській областях, напр.: *До бюстів дуже пильно придивляються наші місцеві **гогусі** – лощені й пахучі молодики з тонкими вусиками і волоссям, рівно зачесаним на проділ посередині* (С. Андрухович. Фелікс Австрія); *На **фотелі** сидів сам нотар, курич одну за одною грубі сигарети, **шттавлені** у срібне кільце, припаяне до олов'яного стержня, який опускався зі стелі* (Т. Прохасько. Непрості); *«Хто терпен – той спасен», – **завше** говорила його мати* (Г. Пагутяк. Зачаровані музиканти). Діалектизми не супроводжуються коментарями та примітками, вони вживаються в авторському мовленні переважно з метою окреслення мовного середовища описаних подій. На думку П. Гриценка, «використання кожного діалектизму має розглядатися як творчий експеримент митця, кінцевий результат якого визначається доцільністю залучення діалектних явищ до художнього твору та способами реалізації цієї необхідності» [5, с. 36]. У художньому мовленні переважають лексичні діалектизми, напр.: *У руках вона тримала два **горнятка** компоту: для себе й для Юрка* (Л. Дереш. Культ); *Він накрив яблука ще й тим **ліжником**, під яким щойно спав, покидав з себе все лахміття, зібрав великий мішок горіхів і яблук* (Т. Прохасько. Лексикон таємних знань); *У кутку зали ви запримітили вельми інтимний столик, за яким і сидів той **грубас** у товаристві ще кількох таких самих **тевалів**, щоправда, децю молодших віком* (Ю. Андрухович. Рекреації). Проте фіксуємо й фонетичні діалектизми, напр.: *Млинарський придумав навіть дуже **елегантне** закінчення роману* (Т. Прохасько. Лексикон таємних знань); *Контроль **паппортів** на перевалі Бренnero тривав не довше трьох хвилин* (Ю. Андрухович. Перверзія).

Висновки і перспективи дослідження. У сучасній українській прозі фіксуємо вираження категорії адресантності насамперед на лексичному рівні, що виражається через активне використання варваризмів, екзотизмів, вульгаризмів, діалектизмів, тобто таких лексем, що підпорядковані авторській інтенції та здатні демонструвати мовну особистість як мовця-автора, так і оповідача. Проаналізовані лексичні одиниці є стилістично маркованими та підпорядковані вираженню експресивної функції мови.

Література

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва: Иностранная литература, 1955. 416 с.
2. Библик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення. Ніжин: Вид-во «Аспект-Поліграф», 2013. 589 с.
3. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: проблеми семантики і функціонування автореф. дис. доктора філол. наук. Київ, 2006. 38 с.
4. Галкина-Федорук Е. М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке. *Сборник статей по языкознанию*. Москва: Изд-во Москов. ун-та, 1958. С. 103–124.

5. Гриценко П. Ю. Мови чисті джерела. *Культура слова*. 1983. Вип. 25. С. 32–38.
6. Гудима Н. В. Семантика та стилістичні функції запозичень у мові української постмодерністської прози: монографія. Кам'янець-Подільський: Видавець Д. Г. Золовейко, 2013. 192 с.
7. Ленець К. В. Вульгаризм. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 84.
8. Маслова В. А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста. Минск: Выш. шк., 1997. 156 с.
9. Мельник С. М. Функціонально-семантичний потенціал експресивної лексики в українській прозі кінця ХХ – поч. ХХІ ст.: дис. канд. філол. наук. Одеса, 2013. 228 с.
10. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. 464 с.
11. Ткаченко О. Б. Екзотизм. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 156.
12. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії. Київ: Вища школа, 1984. 166 с.

References

1. Balli Sh. Obshaya lyngvistyia i voprosy frantsuzskogo yazyka [General linguistics and questions of the French language]. Moskva: Ynostrannaya lyteratura, 1955. 416 s.
2. Bybyk S. P. Usna literaturna mova v ukrayins'kiy kul'turi povsyakdennya [Oral literary language in the Ukrainian culture of everyday life]. Nizhyn: Vyd-vo «Aspekt-Polihrاف, 2013. 589 s.
3. Boyko N. I. Ukrayins'ka ekspresyivna leksyka: problemy semantyky i funktsionuvannya [Ukrainian expressive vocabulary: problems of semantics and functioning]: avtoref. dys. doktora filol. nauk. Kyjiv, 2006. 38 s.
4. Halkyna-Fedoruk E. M. Ob ékspresyvnyosti y émotyonal'nosti v yazyke [On expressiveness and emotionality in language]. *Sbornyk statey po yazykoznananyu*. Moskva: Yzd-vo Moskov. un-ta, 1958. S. 103–124.
5. Hrytsenko P. Yu. Movy chysti dzherela [Languages are pure sources]. *Kul'tura slova*. 1983. Vyp. 25. S. 32–38.
6. Hudyma N. V. Semantyka ta stylistychni funktsiyi zapozychen' u movi ukrayins'koyi postmodernist-s'koyi prozy [Semantics and stylistic functions of borrowings in the language of Ukrainian postmodern prose]. Kamyanets'-Podil's'kyy: Vydavets' D. H. Zoloveyko, 2013. 192 s.
7. Lenets' K. V. Vul'haryzm [Vulgarism]. *Ukrayins'ka mova: Entsyklopediya*. Kyjiv: Vydavnytstvo «Ukrayins'ka entsyklopediya» im. M. P. Bazhana, 2000. S. 84.
8. Maslova V. A. Lnhvystycheskyy analiz ékspresyvnyosti khudozhestvennoho teksta [Linguistic analysis of the expressiveness of artistic text]. Mynsk: Vysh. shk., 1997. 156 s.
9. Mel'nyk S. M. Funktsional'no-semantychnyy potentsial ekspresyvnoyi leksyky v ukrayins'kiy prozi kintsya XX – poch. XXI st. [Functional and semantic potential of expressive vocabulary in Ukrainian prose of the XX – early. XXI century]: dys. kand. filol. n. Odessa, 2013. 228 s.
10. Stavits'ka L. O. Argo, zharhon, slenh: Sotsiyal'na dyferentsiyatsiya ukraïns'koyi movy [Argo, slang, slang: Social differentiation of the Ukrainian language]. Kyiv: Krytyka, 2005. 464 s.
11. Tkachenko O. B. Ekzotyizm [Exoticism]. *Ukrayins'ka mova: Entsyklopediya*. Kyjiv: Vydavnytstvo «Ukrayins'ka entsyklopediya» im. M. P. Bazhana, 2000. S. 156.
12. Chabanenko V. A. Osnovy movnoyi ekspresiyi [Fundamentals of speech expression]. Kyiv: Vyshcha shkola, 1984. 166 s.

Kishchenko A. M.

**STYLISTICALLY MARKED VOCABULARY IN THE MODERN
LITERARY TEXT: INTERACTION OF THE CATEGORY
OF ADDRESSABILITY AND EXPRESSIVENESS**

The article is devoted to the analysis of lexical means of expression of the category of the addressee in the modern Ukrainian artistic postmodern text. The main groups of stylistically marked and stylistically reduced vocabulary presented in the modern literary text are characterized, in particular barbarisms, exoticisms, vulgarisms and dialectisms: such lexical units that are subject to the author's intention and are able to demonstrate the linguistic personality of the author. The considered language means are characterized as representatives of two categories of the artistic text – addressability and expressiveness. The material for the analysis was the prose works of modern Ukrainian writers Yu. Andrukhovych, S. Andrukhovych, O. Zabuzhko, Yu. Izdryk, I. Karpa, A. Lyubka, T. Prokhaska, and others. It is substantiated that stylistically marked vocabulary in a postmodern artistic text performs an expressive function and is an expression of the author's intention – to shock, provoke, intrigue.

Key words: literary text, category of addressability, category of expressiveness, exoticism, vulgarism, dialectism.

УДК 811.161.2'42

Н. В. Кондратенко

докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

СТЕРЕОТИПНЕ СПРИЙНЯТТЯ ЛЕКСЕМ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ «ІТАЛІЙСЬКА ЇЖА» НОСІЯМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто номінації страв і напоїв італійської кухні, що є популярними в Україні і має відповідні назви в українській мові. Дослідження представляє результати лінгвістичного експерименту, стимулом у якому слугувало слово-сполучення – номінація лексико-семантичної групи «італійська їжа». Виокремлено комплекс отриманих лексем, визначено характер семантичних зв'язків та основні семантичні групи номінацій, а також простежено особливості сприйняття інформантами поняття «італійська їжа», до якого було зараховано як номінації страв, так і напоїв. Визначено тематичні групи лексики на позначення італійських страв і напоїв, одержаних внаслідок проведеного лінгвістичного експерименту. Обґрунтовано стереотипний характер сприйняття італійської їжі та напоїв носіями української мови.

Ключові слова: лінгвосвідомість, лінгвістичний експеримент, лексико-семантична група, номінація страв, вербальна реакція.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Одним із завдань сучасних лінгвокультурології та міжкультурної комунікації є дослідження стереотипів сприйняття інших культур, віддзеркалених на вербальному рівні. Передусім це виражається в лексичних одиницях на позначення представників інших національностей, іншокультурних реалій, історичних фактів тощо. Серед таких лексем особливе місце належить одиницям лексико-семантичного поля «їжа та напої», що має національно-культурну специфіку в кожній мові, належить до загального культурного поняття національної кухні та відображає на вербальному рівні основні уподобання, традиції, звички представників різних національностей, представлені в галузі гастрономії. Національна їжа характеризує культуру народу не менше, ніж інші складники, а номінації їжі та напоїв вказують на уподобання, традиції, звички інших народів. Гастрономічні пріоритети навіть стають підґрунтям для утворення стилістично забарвлених номінацій на позначення представників інших національностей і детермінують їх сприйняття в інших культурах. Так, наприклад, загально відомим є уявлення про українців, які їдять виключно борщ, пампушки з часником і салом та вареники з різною начинкою. Проте українці добре знають інші національні кухні, із задоволенням вживають в їжу страви європейської кухні і – відповідно – вмі-

ють їх готувати. Особливого поцінування набули страви італійської кухні, а їхні назви давно ввійшли в українську мову як запозичення різного ступеня адаптації. Але лексико-семантична група «італійська їжа» в уявленні українців має гетерогенний і неусталений характер, що спричиняє певні непорозуміння під час міжкультурного спілкування, зумовлені стереотипним сприйняттям цього поняття. Зважаючи на це, потребують аналізу особливості сприйняття українцями поняття «національна італійська їжа», на вербальному рівні презентоване насамперед номінаціями страв і напоїв.

Ступінь дослідження проблеми в лінгвістиці. Номінації їжі страв і напоїв перебувають у колі наукових зацікавлень лексикологів, які зосереджують увагу на фаховій мові кулінарії (Г. Мелех), на термінах-кулінаронімах (А. Бохнакова), на концептофері «їжа» (І. Миронова, О. Савельєва та ін.), на глутонічному (гастрономічному) дискурсі (А. Олянич, Е. Бараташвілі, Н. Головницька, І. Державецька, А. Земскова, М. Ундрицова та ін.), на гастрономічній метафоричності (О. Афоніна, О. Бойчук, О. Дормідонтова, І. Пахова та ін.), на мовленнєвому жанрі кулінарного рецепта (П. Буркова, О. Руфова та ін.) тощо. Автором терміна глутонічний (гастрономічний) дискурс є А. Олянич, який насамперед звертав увагу на лінгвокультурну та етнокультурну специфіку номінацій їжі [5, с. 168].

Мета наукової розвідки – здійснити експериментальне дослідження мешканцями України поняття італійської національної кухні, зокрема їжі і напоїв. Мета потребувала розв'язання наступних завдань: виявити особливості вербального наповнення тематичної групи «національна їжа та напої»; провести опитування серед мешканців України для виявлення вербальних складників цієї тематичної групи; проаналізувати результати опитування та визначити основні стереотипні уявлення про італійську кухню в українській лінгвоментальності.

Об'єкт дослідження – вербальні маркери гетеростереотипів сприйняття італійської національної кухні українцями, а **предмет** – мовні репрезентанти тематичної групи «італійська їжа» у свідомості українців.

Викладення результатів дослідження. Номінації їжі та напоїв завжди слугували одним із засобів національної ідентифікації людини. Звідси й численні номінації представників різних національностей за кулінарними уподобаннями й пріоритетами: *макаронники, жабоїди, бульбаші* тощо. На думку Р. Єрмакової, людина не може жити без їжі, «однак у представників кожної нації є власні комплекси смакових уподобань, що знаходять втілення у відповідному мовному і текстовому матеріалі: гастрономічній термінології, рецептах національної кухні, меню, кулінарних статтях тощо» [2, с. 3]. Національна кухня поступово стала маркером національної ідентичності разом з іншими культурними надбаннями. Їжа є тим «підґрунтям, на якому вибудовується загальна парадигма світосприйняття і діяльності людини» [7, с. 4]. Але якщо мова, література, музика, архітектура тощо маркують духовне життя народу, то їжа і напої – мате-

ріальне. Не випадково назви національних страв належать до безеквівалентної лексики – їх переважно відтворюють у перекладі за допомогою транслітерації або транскрибування. В українській мові таких назв на позначення національних страв чимало, напр., з французької мови – *круасан, бешамель, крем-брюле, суфле*; з іспанської – *паелья, пучеро, хамон, гаспачо*; з німецької – *шніцель, штолен*; з японської – *суші, сашімі*. Не стала винятком італійська мова, з якої запозичено лексеми *паста, піца, лазанья* тощо, що позначають поширені в Україні та добре знайомі українцям страви.

Традиційно кулінарну лексику потрактовують як тематичну групу (далі – *ТГ*) (Ю. Воробйова, З. Козирева) або лексико-семантичне поле (далі – *ЛСП*), у межах якого виокремлюють лексико-семантичні групи (далі – *ЛСГ*): «інгредієнти», «страви», «посуд та інвентар», «напої», «позначення кулінарних процесів», «властивості» [4, с. 12–13]. З. Козирева наголошує на тому, що *ТГ* «їжа» становить «багаторівневу, певним чином організовану, проте не замкнену систему, в якій елементи об'єднуються в лексико-семантичні групи на основі родо-видових, синонімічних відношень за загальною і диференційною семантичними ознаками і спільності значень, що їх вони виражають» [3, с. 51]. Останнім часом мовознавці визнають засадничу роль кулінарної лексики або глютонічного дискурсу у формуванні національної картини світу, навіть використовують поняття «кулінарна картина світу» (О. Добренко [1]), що зумовлює виокремлення лінгвокультурної категорії «їжа» [6, с. 16]. Ми це явище потрактуємо як тематичну групу, у межах якої виокремлюємо *ЛСГ* з відповідним семантичним наповнення. Однією з підгруп *ТГ* «їжа» вважаємо тематичну підгрупу «італійська їжа», що у свідомості українців є досить неоднорідною: пересічні носії мови спрощують поняття італійської культури та обмежують уявлення про національну кухню 2–3 стравами.

Для з'ясування специфіки сприйняття італійської їжі носіями української мови ми провели експериментальне дослідження психолінгвістичного характеру: було опитано 50 інформантів задля виявлення комплексу асоціатів до словосполучення «італійська їжа». В експерименті взяли участь переважно мешканці Одеської області (інформанти 35–70 років) та інших регіонів України (інформанти 16–34 років). До останньої групи здебільшого належали студенти і випускники вишів м. Одеси. Інформанти позначили в анкетах українську як мову спілкування і відповідали українською мовою. Завданням інформантів було упродовж однієї хвилини без підготовки записати 3–5 назв національної італійської кухні. Гіпотеза експерименту полягала в тому, що представники української лінгвоментальності не завжди правильно ідентифікують страви як італійські, а також мають досить однобічне уявлення про італійську їжу, що буде виражатися у наведенні 1-2 відомих назв здебільшого стереотипного характеру (*піца, макарони*). Методом вільного асоціативного експерименту було встановлено перелік лексем, що, на думку інформантів, належать до лексико-семантичної підгрупи «італійська їжа», що уможливило отримати загалом

185 вербальних реакцій, серед яких виокремлено 32 асоціата-номінації, більшість повторюваного характеру: *паста* (36), *піца* (24), *спагеті* (14), *макарони* (6), *лазанья* (20), *ризото* (14), *равіолі* (10), *тірамісу* (8), *моцарела* (6), *брускета* (6), *канелоні* (4), *карбонаро* (4), *чизкейк* (2), *паелья* (4), *песто* (6), *желато* (1), *чіабата* (4), *восьминоги* (1), *міністроне* (1), *пана котта* (1), *паніні* (1), *лапша* (1), *мартіні* (4), *кава «Лавача»* (1), *амарето* (1), *маргарита* (1), *лімончело* (1), *граппа* (1), *к'янті* (1), *гаспачо* (1), *фетучіні* (1), *панцанела* (1).

Серед наведених вербальних реакцій представлено дві тематичні групи: «їжа» (175) і «напої» (10), що є неоднорідними як за семантикою, так і за походженням. На семантичному рівні тематична група «їжа» представлена ЛСГ «перша страва» (*гаспачо*, *міністроне*), «основна страва» (*паста*, *піца*, *лазанья*, *равіолі* тощо), «закуска» (*брускета*, *паніні*), «десерт» (*чизкейк*, *тірамісу*, *пана котта* тощо), «салат» (*панцанела*), «соус» (*песто*), «хлібні вироби» (*чіабата*), «інгредієнти» (*моцарела*, *восьминоги*). ТГ «напої» охоплює ЛСГ «алкогольні напої» (*мартіні*, *амарето*, *маргарита* тощо) та безалкогольні напої» (*кава*).

Найчисленнішою є група номінацій у ЛСГ «основна страва»: *паста*, *піца*, *спагеті*, *макарони*, *лазанья*, *ризото*, *равіолі*, *канелоні*, *карбонаро*, *паелья*, *лапша*, *фетучіні* (12 номінацій, що становить 38% від загальної кількості отриманих асоціатів), у межах якої представлено 138 вербальних реакцій (75% від загальної кількості поданих реакцій). За походженням у цій групі не всі назви страв є італійськими: так, номінація «паелья» демонструє уналежнення іспанської страви до італійських, до того ж таких реакцій 4 (2% від загальної кількості реакцій). До помилкової ідентифікації зараховуємо і лексему «лапша» (укр. *локшина*), що є макаронним виробом, але не італійського, а китайського походження. Серед номінацій основних страв прогнозовано переважають назви, пов'язані з макаронними виробами, тобто це традиційна італійська страва – паста та її різновиди (*карбонара*, *фетучіні*, *канелоні*). До лексико-семантичної підгрупи «макаронні вироби» належать родова лексема «паста» (36 реакцій) і видові номінації *спагеті*, *макарони*, *лапша* та назви пасти як страви (30 реакцій) – загалом 60 реакцій (32%). Отже, третина поданих реакцій вказують на стереотипне сприйняття італійської їжі як макаронних виробів. Другою за частотністю є номінація другої страви «піца» (24 реакції – 13% від загальної кількості поданих реакцій), що також належить до стереотипних уявлень про національну італійську їжу. Меншою частотністю характеризуються номінації таких страв, як *лазанья* (20 реакцій – 11%), *ризото* (14 реакцій – 8%) і *равіолі* (10 реакцій – 5%), проте загалом ці національні страви названі інформантами як італійська їжа. Зважаючи на це, загальна кількість реакцій в цій підгрупі становить 44, тобто 24% від загальної кількості поданих на стимул.

Інші ЛСГ значно менш частотні як на рівні номінацій, так і вербальних реакцій. Другою групою номінацій за кількісним показником у ТГ «їжа» є ЛСГ «десерт»: *тірамісу*, *чизкейк*, *желато*, *пана котта* (4 номінації – 13%, 12 реакцій – 6%). Серед наведених номінацій частотними є *тірамісу* (8 реакцій – 4%) і

чизкейк (2 реакції – 1%), інші мають поодинокий характер. Якщо перша є назвою італійського десерту, то друга походить з англійської мови і співвідноситься з десертом із солодкого сиру, поширеним в інших країнах Європи та США. Спостерігаємо помилкову ідентифікацію страви, хоч і не настільки масову, як у випадку з назвою іспанської основної страви «ризото».

У ЛСГ «перша страва» (2 номінації – 0,6%) представлено лексеми *гаспачо*, *міністроне*, що мають поодинокий характер, при цьому у першому випадку йдеться про страву іспанської, а не італійської кухні. Як бачимо, змішування іспанських та італійських страв характерне явище для лінгвосвідомості інформантів, що пояснюємо приналежністю обох мов до романської групи і фонетичною близькістю лексичних одиниць. У ЛСГ «закуска» *брускета*, *паніні* теж представлено дві номінації з поодинокими реакціями, в обох випадках йдеться про італійські назви бутербродів, в ЛСГ «інгредієнт» також дві номінації (*моцарела*, *восьминоги*) поодинокого характеру. Ці ЛСГ демонструють обізнаність інформантів з екзотичними стравами та компонентами страв італійської кухні, а певною мірою і прагненням продемонструвати свою обізнаність. Поодинокий характер мають асоціації, що належать до ЛСГ «салат» (*панцелла*), ЛСГ «соус» (*несто*) і ЛСГ «хлібні вироби» (*чіабата*), що належать до італійської їжі.

ТГ «напої» значно менш частотна, але потрібно мати на увазі, що завданням інформантів було подати асоціації до стимулу «італійська їжа», а не напої. Незважаючи на це, деякі учасники експерименту назвали назви напоїв, при цьому деякі мають непоодинокі реакції, зокрема *мартіні* (4 реакції – 2%). Цей напій у більшості інформантів асоціюється з Італією, за походженням його пов'язують з прізвищем винахідника Алессандро Мартіні з Турина. Інші асоціації: *кава* «Лавача» (1), *амарето* (1), *маргарита* (1), *лімончело* (1), *грапа* (1), *к'янті* (1). Серед наведених номінацій лише одна вказує на безалкогольний напій, проте неіталійський за походженням, утім, зазначено італійську торгову марку кави, дуже популярну в Україні. Номінації алкогольних напоїв також не всі належать до італійських: так, коктейль «Маргарита» має латиноамериканське коріння. Інші номінації є назвами здебільшого алкогольних напоїв з винограду італійські за походженням.

Висновки дослідження. Якщо узагальнювати образ тематичної підгрупи «італійська їжа» у лінгвосвідомості носіїв української мови, то потрібно зазначити його стереотипність і суперечливість. З одного боку, інформанти продемонстрували обізнаність з найвідомішими лексемами на позначення італійських страв (макаронних виробів і піци), а з іншого боку, намагалися виявити обізнаність з екзотичними, маловідомим назвами, іноді зараховуючи до італійських іспанські та англійські за походженням номінації. Носії української мови подавали частотні вербальні реакції з номінаціями других страв італійської кухні, натомість інші ЛСГ представлені обмежено. Це стосується і ТГ «напої», яка виявилася в межах представлених асоціатів. Отже, гіпотезу підтверджено

частково: відзначаючи проблеми з ідентифікацією номінацій страв італійської кухні (навіть реакцій, помилкових за походженням) та певну стереотипність їхньої презентації (нерівнозначне співвідношення малої кількості асоціацій з великою кількістю реакцій), наголосимо на прагненні інформантів продемонструвати обізнаність з італійською кухнею через використання маловідомої лексики на позначення страв.

Література

1. Добренко Е. Гастрономический коммунизм: вкусное vs здоровое. *Неприкосновенный запас: дебаты о политике и культуре*. 2009. № 2. С. 155–173.
2. Ермакова Л. Р. Глюттотонические прагматонимы и национальный характер: на материале русской и английской лингвокультур: автореферат дисс. канд. филол. наук. Белгород, 2011. 20 с.
3. Козирева З. Г. Українська когнітосфера «їжа» як предмет лінгвістичного дослідження. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ*. Серія Філологія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 29. С. 48–55.
4. Мелех Г. Б. Німецька фахова мова кулінарії: системно-структурні та функційно-семантичні аспекти: автореферат дис. канд. филол. наук. Чернівці, 2018. 20 с.
5. Олянич А. В. Презентационная теория дискурса. Волгоград: Парадигма, 2004. С. 397–420.
6. Савельева О. Г. Концепт «еда» как фрагмент языковой картины мира: лексико-семантический и когнитивно-прагматический аспекты: на материале русского и английского языков: автореферат дисс. канд. филол. наук. Краснодар, 2006. 20 с.
7. Шхумишкова А. Р. Номинации понятийной сферы «пища»: автореферат дисс. канд. филол. наук. Майкоп, 2011. 20 с.

References

1. Dobrenko E. Hastronomycheskyy kommunyzm: vkusnoe vs zdorovoe [Gastronomic communism: tasty vs healthy]. *Neprykosnovennyy zapas: debaty o polityke y kul'ture*. 2009. № 2. S. 155–173.
2. Ermakova L. R. Hlyuttonycheskye prahmatonymy y natsyonal'nyy kharakter: na materyale russkoy y anhlyyskoy lynchvokul'tur [Gluttonic pragmatonyms and national character: on the material of Russian and English linguocultures]: avtoreferat dyss. kand. filol. nauk. Belhorod, 2011. 20 s.
3. Koziryeva Z. H. Ukrayins'ka kohnitosfera «yizha» yak predmet lindhvistychnoho doslidzhennya [Ukrainian cognosphere "Yizha" as the subject of linguistic dosage]. *Naukovyy visnyk kafedry Yunesko KNLU. Seriya Filolohiya, pedahohika, psykholohiya*. 2014. Vyp. 29. S. 48–55.
4. Melekh H. B. Nimets'ka fakhova mova kulinariyi: systemno-strukturni ta funktsiyno-semantychni aspekty [German professional language of cooking: system-structural and functional-semantic aspects]: avtoreferat dys. kand. filol. nauk. Chernivtsi, 2018. 20 s.
5. Olyanych A. V. Prezentatsyonnaya teoryya dyskursa [Presentation theory of discourse]. Volhohrad: Paradyhma, 2004. S. 397–420.
6. Savel'eva O. H. Kontsept «eda» kak frahment yazykovoy kartyny myra: leksyko-semantycheskyy y kohnityvno-prahmatycheskyy aspekty: na materyale russkoho y anhlyyskoho yazykov [Concept "food" as a fragment of the linguistic picture of the world: lexical-semantic and cognitive-pragmatic aspects: on the material of Russian and English languages]: avtoreferat dyss. kand. filol. nauk. Krasnodar, 2006. 20 s.
7. Shkhumyshkova A. R. Nomyntsyy ponyatyynoy sferi «pyshcha» [Nominations of the conceptual sphere of "food"]: avtoreferat dyss. kand. filol. nauk. Maykop, 2011. 20 s.

Kondratenko N. V.

**STEREOTYPICAL PERCEPTION OF TOKENS
OF THE THEMATIC GROUP «ITALIAN FOOD»
BY NATIVE SPEAKERS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE**

The article considers the nominations of dishes and drinks of Italian cuisine, which are popular in Ukraine and have appropriate names in the Ukrainian language. The study presents the results of a linguistic experiment, which was stimulated by the phrase - the nomination of the lexical-semantic group "Italian food". The complex of received tokens is singled out, the character of semantic connections and the main semantic groups of nominations are determined, and also the peculiarities of informants' perception of the concept of "Italian food" are traced, which included both food and drink nominations. Thematic groups of vocabulary for the designation of Italian dishes and drinks obtained as a result of the conducted linguistic experiment are determined. The stereotypical nature of the perception of Italian food and drinks by native speakers of the Ukrainian language is substantiated.

Key words: linguistic consciousness, linguistic experiment, lexical-semantic group, nomination of dishes, verbal reaction.

УДК 811.161.2

О. А. Копусь

докторка педагогічних наук, професорка,
перша проректорка Південноукраїнського
національного педагогічного
університету імені К.Д.Ушинського

А. І. Осіпенко

магістрантка кафедри української філології
та методики викладання фахових дисциплін
Південноукраїнського національного
педагогічного університету імені К.Д.Ушинського

**ІДІОСТИЛЬ ЛЕСЯ ПОДЕРВ'ЯНСЬКОГО: ВИКОРИСТАННЯ
СУРЖИКУ(НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ «КАЗКА ПРО РЄПКУ,
АБО ХУЛІ НЕ ЯСНО?»))**

У статті розглянуто суржикове мовлення як засіб характеристики персонажів у п'єсі Леся Подерв'янського «Казка про рєпку, або Хулі не ясно?». Схарактеризовано поняття суржиків з опертям на праці сучасних українських лінгвістів та обґрунтовано виокремлення поняття ідіостилю як визначального принципу аналізу художнього тексту. Представлено поділ суржиків на «сильний» і «слабкий», і на «український» і «російський» з кореляцією обох типологій. З'ясовано роль суржиків в художньому мовленні драматичних творів Леся Подерв'янського. Розглянуто протиставлення кодифікованого мовлення і некодифікованого як реалізації національної мови в художньому постмодерністському тексті.

Ключові слова: *художнє мовлення, ідіостиль, суржик, стилістика, Лесь Подерв'янський.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Постмодернізм виникає як течія, головною метою якої є осмислення політичних та культурологічних проблем сучасності. Яскравим прикладом українського постмодернізму є творчість Леся Подерв'янського. Ім'я цього письменника широко відомо українській публіці, його провокативні тексти наповнені ненормативною лексикою та суржиком. На обкладинці однієї з його п'єс «Герой нашого часу» турботливо написано «Увага! Ненормативна лексика!». Його тексти піддаються постійному цитуванню у мережі Інтернет і, мабуть, немає наразі жодного активного користувача Мережею, який, хоча б опосередковано, не був би знайомим із творчістю Подерв'янського. Окрім друкованої продукції, пошановувачі його творчості можуть почути його в аудіозаписах та театральних постановках. Як наслідок, аудиторія прихильників розширюється, та постмодерна література

стає більш популярною, завдяки вживанню просторічної лексики, яка в свою чергу є ближчою до народу, ніж «мова Котляревського». Цей феномен потребує фахового мовознавчого дослідження, зокрема вивчення ідіостилю Леся Подерв'янського як новітнього явища художнього мовлення.

Мета дослідження – розглянути стилістичні особливості творів Леся Подерв'янського в аспекті використання суржиків як стилістичного прийому.

Ступінь вивчення проблеми в лінгвістиці. Проблеми лінгвостилістики мають тривалу історію дослідження в українському мовознавстві (О. Маленко [5], Л. Мацько [7], О. Семенець [9], Н. Сологуб [10], Л. Ставицька [11; 12], М. Степаненко [13], В. Чабаненко [17] та ін.), проте вивчення мови постмодерністської літератури представлено поодинокими науковими розвідками (Н. Гудима [2], І. Дегтярьова [3], Н. Кондратенко [4] та ін.). Експресивність як специфічна риса художнього стилю слугувала предметом аналізу у наукових розвідках Н. Бойко [1], В. Чабаненко [17] та ін. Лексичний рівень сучасних художніх текстів дослідники часто оминають увагою через певну експресивність, епатажність, провокативність вжитих мовних одиниць. Утім, ці явища є органічними компонентами текстової тканини, тому їх необхідно аналізувати як елемент ідіостилю письменника. Насамперед це стосується стилістичних особливостей творів Леся Подерв'янського, у яких порушення мовної норми і вживання просторічною, стилістично зниженою і некодифікованою лексикою стає визначальною рисою.

Джерельною базою дослідження послугувала п'єса Леся Подерв'янського «Казка про репку, або Хулі не ясно?».

Викладення основного дослідження. Українсько-російський суржик належить до ґрунтовно досліджених явищ у сучасному українському мовознавстві (див. праці В. Труба [16], Л. Масенко [6], О. Сербенської та ін.). Л. Масенко зазначає, що назву «суржик» використовують на позначення українсько-російського змішаного мовлення [6, с. 5]. Л. Томіленко наголошує, що «на сучасному етапі в соціолінгвістиці існує досить велике різноманіття поглядів на статус змішаного українсько-російського мовлення і схожих, і зовсім протилежних, що, очевидно, зумовлено складністю розглядуваної проблеми, яка, крім лінгвістів, викликає інтерес у соціологів, психологів, етнологів та фахівців інших галузей знань» [15, с. 73]. О. Тараненко потрактовує суржик одночасно і як соціолект, і як сукупність ідіолектів: як соціолект українсько-російський суржик – це «певний компонент українського просторіччя з досить помітною домішкою русизмів, що давно вже став розмовним мовленням і фактично основним засобом спілкування більшості україномовного населення країни як у містах, так і в сільській місцевості внаслідок тривалої масової українсько-російської двомовності в її асиметричній (диглосній) формі, – являє собою певний ідіом (утім, з досить розмитою й динамічною структурою), який є природним мовним середовищем існування для цієї частини населення та основою для взаємного ідентифікування цих людей як представників певної

мовної спільноти. (...) Як безліч ідіолектів утворюється внаслідок цілком усвідомлюваного, але не зовсім успішно реалізованого прагнення осіб з базовою українською мовою переходити на спілкування російською мовою (з різними мотиваційними настановами такої мовної поведінки); мовлення цих осіб значно більшою мірою насичене русизмами і значно різноманітніше за їх складом, ніж це відзначається в суржику як соціолекті» [14, с. 20].

Зважаючи на те, що література має йти у ногу з розвитком суспільства, література стає ближчою до пересічного читача, тому автори сучасних творів, зокрема Лесь Подерв'янський, звертаються до просторічної лексики. Найпоширенішим підвидом просторічної лексики є суржик. Лесь Подерв'янський ставиться до суржику як до частини живої мови. Він абсолютно не засуджує використання суржику, а навпаки, ставиться до нього як до різновиду діалекту та часто вживає суржик у своїх творах.

У мові художніх творів суржик вживається для типізації персонажів, для їхньої індивідуалізації, а також для створення ефекту комічності та іронічності. Також суржик використовують для передачі реалістичного, живого мовлення героїв творів.

За приклад ми вирішили взяти п'єсу «Казка про репку, або хулі не ясно?» Для того, щоб більш доцільно класифікувати використання суржику у цій п'єсі ми вирішили взяти за основу концепцію В. Радчука [8]: у п'єсі ми будемо виокремлювати «сильний» і «слабкий» суржик на прикладі мовлення дійових осіб.

Так, у мовленні персонажа Свирида Опанасовича фіксуємо: *І так **красиво*** (слабка позиція, порушення на граматичному рівні, вживання м'якого і замість твердого и) *летять, блять, **строєм*** (сильна позиція зміна на лексичному рівні, повна заміна українського слова), *аж земля **тряється***. *Коли їх **главний*** (слабка позиція, порушення на граматичному рівні) *серне, то і **остальні*** (сильна позиція, зміна на лексичному рівні, повна заміна українського слова «решта»). *Порядок **тада*** (слабка позиція, суміш російського «тогда» та українського «тоді» + спрощення вимова) *у них **був***; *Колись **порядок був, не то, що **січас***** (сильна позиція, зміна на лексичному рівні, повна заміна українського слова «зараз», але російським це слово назвати теж не можна, адже слово написано українськими літерами); *Мовчи, **обізяна*** (сильна позиція, зміна на лексичному рівні, повна заміна українського слова «мавпа», але російським це слово назвати теж не можна, адже слово написано українськими літерами без дотримання граматичних норм), ***шо*** (слабка позиція, вживання суржику на звуковому рівні) *ти **понімаєш*** (сильна позиція, зміна на лексичному рівні, повна заміна українського слова «розумієш», але російським це слово назвати теж не можна, адже слово написано українськими літерами без дотримання граматичних норм); ***Жизнь*** (сильна позиція, зміна на лексичному рівні, повна заміна українського слова «життя») *хуйовая; **Интересно*** (сильна позиція, зміна на лексичному рівні, повна заміна українського слова «цікаво») *у вас **получається*** (сильна позиція,

зміна на лексичному рівні, повна заміна українського слова виходить»); *Всі з косами, а в одного ще **веси*** (сильна позиція, зміна на лексичному рівні, повна заміна українського слова) *магазинні. Тада* (слабка позиція, суміш російського «тогда» та українського «тоді» + спрощення вимова) *цим не увлекались* (сильна позиція, зміна на лексичному рівні, повна заміна українського слова). *Тада порядок був. Репку* (слабка позиція, зміни на граматичному рівні, заміна українського і російським *е*, така м'яка вимова схожа на манеру російської мови) *треба витягнуть*.

Щодо функцій суржику можна сказати, що автор використовує суржик для типізації та індивідуалізації цього персонажу. Свирид Опанасович – яскравий представник «радянського» світу. Впродовж усієї п'єси він акцентує увагу на тому, що «раньше было лучше». Для того, щоб підкреслити належність Свирида Опанасовича до «радянської» молоді, автор використовує суржик.

Окрім класифікації суржику на сильний і слабкий, серед сучасних мовознавців є гіпотеза про те, що суржик можна класифікувати за походженням. Деякі дослідники виділяють суржик «на основі української мови» і «на основі російської мови».

Саме за цією класифікацією ми б хотіли охарактеризувати мовлення другого персонажа: Валька, онука: *Раньше... Раньше...* (на основі російської мови, слово повністю запозичене з російської мови) *шо* (на основі української мови, спрощене вживання слова «що») *за ностальгія, чого вам **щас...*** (на основі російської мови, асимільована форма слова «сейчас») *не хвата* (на основі російської мови, асимільована форма слова російського походження «хватает»), *тюрми?; А я тобі, дураку, і **трезвому*** (на основі російської мови) *б не дала! Ходить цілий день, весь в гамні і **шо-то*** (на основі російської мови, суміш українського *що* з російським *что-то*) *вообража* (на основі російської мови, асимільована форма слова російського походження «воображает»); *Сіно **взвешивать*** (на основі російської мови, слово повністю скопійоване з російської мови).

Зважаючи на вище застосовані класифікації, можна визначити, що класифікація на основі мов (української і російської) є доцільнішою, тому що вона є ширшою, і ми можемо спостерігати зміни на різних мовних рівнях: фонетичному, лексичному, граматичному, напр.: *Я **січас*** (на основі російської мови, слово повністю (фонетично, граматично, лексично) повторює російське слово «сейчас, але у дещо спрощеному вигляді); ***Сідіте, сідіте*** (на основі російської мови, слово на лексичному рівні повністю повторює російське «сидите», але орфографія збережена українська (і, е), *я **ето**го* (на основі російської мови, слово повністю повторює російське «этого»); *Я **улавлюваю** ультразвуки, читаю **мислі*** (на основі російської мови, лексичний рівень повторює російську мову, але слово написано українськими літерами) *на відстані, **можу** перегризти **любе** залізо і **поцарапати любу** каменюку; *Ні, не **надо**ло* (на основі російської мови, зберігається російська вимова, але український правопис); *От ви, **прак-****

тік (на основі російської мови, незважаючи на те, що в українській мові є абсолютний відповідник, автор використовує у слові букву «і» для кращої передачі російського мовлення), *розкажіть, а якщо обізняю* (на основі російської мови, російське слово написано українськими літерами), *буде мужчіна* (на основі російської мови), *а жениціна* (на основі російської мови) *буде обична* (на основі російської мови), *шо* (на основі української мови, спрощене вживання слова «що») *тагда* (на основі російської мови, на відміну від російської мови акання не властиве українській, але автор використовує його для доцільнішої передачі вимови) тощо.

Під час використання суржику, зазвичай, вимова (артикуляційна база) змінюється, як ми бачимо із наведених вище прикладів, автор п'єс дуже часто використовує невластиві українській мові звукосполучення, використовує «е» у кінці слова «і» замість звичного вам «и», а також, акання, для більш доцільної передачі російської вимови. Якщо фонетичні та граматичні явища і проникають з російської мови, то залишаються лексиколізованими: не переходять на однотипні властивості українських мовних одиниць, однак зачіпають словотвір.

Також після аналізу п'єси за двома різними класифікаціями можна зробити висновок, що поділ на сильний і слабкий суржик та на суржик з російської і української мови дуже схожі між собою. Адже ті слова, які за першою класифікацією належать до сильного суржику, за іншою класифікацією належать до суржику, який ґрунтується на російській мові; і навпаки: якщо суржик слабкий, ці слова утворені на основі української мови.

Висновки і перспективи дослідження. Суржик, який походить з російської мови можна класифікувати як сильний. А суржик, який походить з української мови, можна класифікувати як слабкий. Основна функція суржику в п'єсі Леся Подерв'янського характеристика персонажів: ті персонажі, які належать до пострадянського простору, говорять суржилом, при чому їхній суржик, зазвичай сильний, тобто ґрунтується на російській мові. Також, слід виділити емоційно-експресивну функцію суржикового мовлення, за допомогою якої персонажі уяскраблюють свої емоції. Суржик часто вживається для створення комічного, іронічного ефекту.

Література

1. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика в словнику, мові та мовленні. Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ ім. М. Гоголя, 2002. 217 с.
2. Гудима Н. В. Семантика та стилістичні функції запозичень у мові української постмодерністської прози: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ, 2011. 20 с.
3. Дегтярьова І. О. Стилiстичний потенціал української постмодерністської прози: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ, 2009. 20 с.
4. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 328 с.

5. Маленко О. О. Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну). Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2010. 488 с.
6. Масенко Л. Т. Суржик: між мовою і язиком. Київ: Києво-Могилянська академія, 2019. 229 с.
7. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
8. Радчук В. Мова в Україні: стан, функції, перспективи. *Дивослово: Українська мова й література в навчальних закладах*. 2002. № 2. С. 2–5.
9. Семенець О. О. Синергетика поетичного слова. Кіровоград: Імекс ЛТД, 2004. 338 с.
10. Сологуб Н. М. Поняття «індивідуальний стиль письменника» в контексті сучасної лінгвістики. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. Чернівці, 2001. Вип. 117–118. С. 34–39.
11. Ставицька Л. О. Мовностильові тенденції в художній прозі 90-х років. *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Українська мова*. Opole, 1999. С. 153–169.
12. Ставицька Л., Труб В. Суржик: міф, мова, комунікація. *Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти*. 2007. № 1. С. 31–120.
13. Степаненко М. І. Історія, граматики, поетика українського слова. Полтава: АСМІ, 2008. 342 с.
14. Тараненко О. О. Українсько-російський суржик: статус, тенденції, оцінки, прогнози. *Мовознавство*. 2008. № 1. С. 14–30.
15. Томіленко Л. М. Суржик як об'єкт наукових досліджень і дискусій. *Мовознавство*. 2014. № 4. С. 69–80.
16. Труб В. М. Явище «суржику» як форма просторіччя в ситуації двомовності. *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 46–57.
17. Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.

References

1. Boyko N. I. Ukrayinska ekspresywna leksyka v slovnyku, movi ta movlenni [Ukrainian expressive vocabulary in vocabulary, language and speech]. Nizhyn: Redaktsiyno-vydavnychyy viddil NDPU im. M. Hoholya, 2002. 217 s.
2. Hudyma N. V. Semantyka ta stylistychni funktsiyi zapozychen u movi ukrayinskoyi postmodernist-skoyi prozy [Semantics and stylistic functions of borrowings in the language of Ukrainian postmodern prose]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk. Kyiv, 2011. 20 s.
3. Dehtyarova I. O. Stylistychnyy potentsial ukrayinskoyi postmodernist-skoyi prozy [Stylistic potential of Ukrainian postmodern prose]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk. Kyiv, 2009. 20 s.
4. Kondratenko N. V. Syntaksys ukrayinskoho modernist-skoho i postmodernist-skoho khudozhnoho dyskursu [Syntax of Ukrainian modernist and postmodernist artistic discourse]. Kyiv: Vydavnychyy dim Dmytra Buraho, 2012. 328 s.
5. Malenko O. O. Linhvo-estetychna interpretatsiya buttya v ukrayinskiy poetychniy movotvorchosti (vid folkloru do postmodernu) [Linguo-aesthetic interpretation of life in Ukrainian poetic language creation (from folklore to postmodernism)]. Kharkiv: Kharkivske istoryko-filolohichne tovarystvo, 2010. 488 s.
6. Masenko L. T. Surzhyk: mizh movoyu i yazykom [Surzhik: between language and language]. Kyiv: Kyievo-Mohylanska akademiya, 2019. 229 s.
7. Matsko L. I., Sydorenko O. M., Matsko O. M. Stylistyka ukrayinskoyi movy [Stylistics of the Ukrainian language]. Kyiv: Vyscha shkola, 2003. 462 s.
8. Radchuk V. Mova v Ukrayini: stan, funktsiyi, perspektyvy [Language in Ukraine: status, func-

- tions, prospects.]. *Dyvoslovo: Ukrayinska mova y literatura v navchalnykh zakladakh*. 2002. № 2. S. 2–5.
9. Semenets' O. O. Synerhetyka poetychnoho slova [Synergetics of the poetic word]. Kirovohrad: Imeks LTD, 2004. 338 s.
 10. Solohub N. M. Ponyattya «indyvidualnyy styl pysmennyka» v konteksti suchasnoyi linhvistyky [The concept of "individual style of the writer" in the context of modern linguistics]. *Naukovyy visnyk Chernivetskoho universytetu. Slovyanska filohiya*. Chernivtsi, 2001. Vyp. 117–118. S. 34–39.
 11. Stavyska L. O. Movnostylovi tendentsiyi v khudozhniy prozi 90-kh rokiv [Linguistic tendencies in fiction of the 90s]. *Najnowshe dzieje języków słowiańskich. Ukrayinska mova*. Opole, 1999. S. 153–169.
 12. Stavyska L., Trub V. Surzhik: mif, mova, komunikatsiya [Surzhik: myth, language, communication]. *Ukrayinsko-rosiyska dvomovnist. Linhvosiokulturni aspekty*. 2007. № 1. S. 31–120.
 13. Stepanenko M. I. Istoryia, hramatyka, poetyka ukrayinskoho slova [History, grammar, poetics of the Ukrainian word.]. Poltava: ASMI, 2008. 342 s.
 14. Taranenko O. O. Ukrayinsko-rosiyskyy surzhik: status, tendentsiyi, otsinky, prohnozy [Ukrainian-Russian surzhik: status, trends, assessments, forecasts]. *Movoznavstvo*. 2008. № 1. S. 14–30.
 15. Tomilenko L. M. Surzhik yak obyeckt naukovykh doslidzhen i diskusiy [Surzhik as an object of scientific research and discussion]. *Movoznavstvo*. 2014. № 4. S. 69–80.
 16. Trub V. M. Yavyshe «surzhyku» yak forma prostorichchya v sytuatsiyi dvomovnosti [The phenomenon of "surzhik" as a form of colloquialism in a situation of bilingualism]. *Movoznavstvo*. 2000. № 1. S. 46–57. Stylistics of expressive means of the Ukrainian language
 17. Chabanenko V. Stylistyka ekspresyvykh zasobiv ukrayinskoyi movy [Stylistics of expressive means of the Ukrainian language]. Zaporizhzhya: ZDU, 2002. 351 s.

Kopus O. A., Osipenko A. I.

IDIOSTYLE OF LES PODERVYANSKIY: THE USE OF SURZHİK (BASED ON THE DRAMA «THE TALE OF THE TURNIP, OR HULI IS NOT CLEAR?»)

The article considers surzhiks speech as a means of characterization in Les Podervyanskiy's play «The Tale of the Turnip, or Huli Is Not Clear?». The concept of surzhik with reliance on the work of modern Ukrainian linguists is characterized and the separation of the concept of idiostyle as a determining principle of analysis of the literary text is substantiated. The division of surzhik into «strong» and «easy», and into «Ukrainian» and «Russian» with the correlation of both typologies is presented. The role of surzhik in the literary speech of Les Podervyanskiy's dramatic works has been clarified. The opposition of codified speech and uncoded speech as the realization of the national language in the literary postmodernist text is considered.

Key words: literary speech, idiostyle, surzhik, stylistics, Les Podervianskiy.

УДК 811.161.2'27.373

М. Г. Малишева

аспірантка кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного
університету імені І.І.Мечникова

ВИРАЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ В КОМЕНТАРЯХ СОЦМЕРЕЖІ FACEBOOK

Статтю присвячено дослідженню вербальної агресії в українськомовному мережевому дискурсі. Метою дослідження обрано аналіз виявів вербальної агресії в коментарях користувачів соціальної мережі Facebook, що передбачало розв'язання таких завдань: визначити поняття вербальної агресії, проаналізувати коментарі в соцмережі як особливий жанр мережевого дискурсу, виявити мовні маркери вираження вербальної агресії в текстах коментарів. Проаналізовано понад коментарі українськомовних користувачів соціальної мережі Facebook та виокремлено мовні засоби реалізації вербальної агресії. Розглянуто основні концепції дослідників щодо висвітлення поняття вербальної агресії та вербальну агресію потрактовано як конфліктну поведінку мовців, виражену за допомогою мовних засобів, серед яких проаналізовано лексичні, морфологічні, синтаксичні та графічні.

Ключові слова: вербальна агресія, соціальна мережа, мережевий дискурс, коментар, мовні засоби.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сьогодні все більш значна частина комунікації як ділового, так і особистого характеру здійснюється у віртуальному середовищі. Комп'ютерно-опосередкована комунікація є невід'ємною частиною нашого повсякденного життя, люди проводять багато часу, спілкуючись у соціальних мережах, та часто надають перевагу онлайн-спілкуванню перед реальним. Через це багато форм мовленнєвої поведінки, наприклад, вербальна агресія, перейшли до віртуального простору. Своєрідна анонімність та комп'ютерна опосередкованість створюють відчуття всюдозволеності, тому інтернет-простір стає майданчиком для реалізації деструктивної поведінки, а вербальна агресія є невід'ємною її частиною. Звідси постає необхідність вивчення специфіки вербальної агресії, зокрема особливості її вираження в текстах соціальних мереж.

Ступінь розроблення проблеми у мовознавстві. Вербальну агресію як явище лінгвістичного характеру висвітлено в наукових розвідках українських (Л. Білоконенко, Т. Бондаренко, Н. Войцехівська, Н. Кондратенко, С. Форманова та ін.) і зарубіжних (А. Басс, Т. Воронцова, Л. Єніна, В. Жельвіс, К. Єдов, Ю. Щербініна) дослідників. Здебільшого вербальну агресію потрактовують як

психолінгвістичне явище та приділяють увагу співвідношенню понять «конфлікт» та «агресія» та мовним засобам вираження вербальної агресії в різних комунікативних ситуаціях. Вербальну агресію визначають як «використання вербальних засобів, що суперечать інституційним і ситуативним нормам комунікації, з метою завдання шкоди комунікативній позиції та самооцінці іншої особи» [9, с. 184]. Тотальна віртуалізація комунікативного простору спричинила використання різноманітних засобів вербальної агресії в інтернет-спілкуванні, зокрема в соціальних мережах. О. Гуз наголошує, що мас-медіа є зразком «інтолерантної поведінки» і «шляхом мови формує новий тип тексту, головною особливістю якого виступає вербальна агресія, яка є надзвичайно потужним експресивним елементом у створенні емоційно заряджених текстів» [3, с. 156]. Окремі проблеми мережевого спілкування порушено в наукових розвідках О. Горошко, Л. Компанцевої, С. Чемеркіна, О. Лутовінової, М. Сидорової, К. Перес-Сабатер, Л. Щипціної та ін. Ми зосередили увагу аналізі вербальної агресії у спілкуванні в соціальних мережах, зокрема в полілогічному жанрі коментарів, що мають письмову форму, але передбачають спілкування як у режимі реального часу, так і через певні часові проміжки.

Мета дослідження – розглянути вияви вербальної агресії в коментарях користувачів соціальної мережі Facebook. Мета зумовила розв'язання таких **завдань**: визначити поняття вербальної агресії, проаналізувати коментарі в соцмережі як особливий жанр мережевого дискурсу, виявити мовні маркери вираження вербальної агресії в текстах коментарів.

Об'єкт дослідження – конфліктний дискурс соціальної мережі, а **предмет** – мовні засоби вираження вербальної агресії в текстах коментарів соціальної мережі Facebook.

Джерельною базою для дослідження слугували коментарі українськомовних користувачів соціальної мережі Facebook. Загальний обсяг проаналізованих коментарів становить понад 100 мовленнєвих актів, представлених у жанрі коментарів. Тексти дописів та фото- і відеоматеріали, що їх супроводжують, не підлягали аналізу і бралися до уваги лише як іконічні маркери агресивної реакції користувачів соціальної мережі. Усі приклади подано зі збереженням авторської орфографії та пунктуації.

Викладення основного матеріалу дослідження. Вивчення агресії як явища мовної поведінки привернуло увагу лінгвістів порівняно нещодавно, тому термін «вербальна агресія» потребує чіткого дефініювання. Проаналізувавши сучасні підходи, ми виявили, що вербальна агресія (синонімічні терміни – «мовленнєва агресія» (К. Седов, Т. Воронцова, Г. Завражина, О. Кузик), «мовна агресія» (О. Булигіна, Т. Стексова, Б. Шаррифудін), «мова ворожнечі» (А. Євстафьева, М. Кронгауз)) – це цілеспрямована, мотивована, конфліктогенна мовленнєва поведінка, орієнтована на негативний вплив на психологічний та емоційний стан адресата та/або на отримання агресивної реакції. Ми послуговуємося терміном «вербальна агресія», оскільки він передбачає актуалізацію

патогенності відповідних мовленнєвих дій і деструктивний характер комунікативної взаємодії з виокремленням «переважно специфічно негативно емоційно забарвлених мовних одиниць і порушення мовленнєво-поведінкових норм» [6, с. 33]. У складі вербальної агресії виокремлюють мову ворожнечі (синоніми: мова ненависті) стосовно різних осіб за статтю, національною належністю, релігійними віруваннями, професійними характеристиками, фізичними особливостями тощо [2, с. 145]. Ю. Щербініна наголошує на обов'язковому словесному вираженні агресії в такій формі, що є неприйнятною для адресата [8, с. 9].

У соціальних мережах вираження вербальної агресії завжди передбачає наявність об'єкта, на який спрямована агресія. Цей об'єкт може бути учасником комунікативного акту (тобто, адресатом) (а) або предметом мовленнєвої дії (б):

а) – *Шо... таланта уже маловато стало... или мозгов?*

– *«Ім'я співрозмовника» думаю у тебе их вообще нет???*

б) *в гробу кишень немає! Невже не прийде час, коли ця тварина нажереться (або трісне)?*

У прикладі (а) об'єктом негативного впливу виступає співрозмовник, коли у прикладі (б) об'єктом, на який спрямована агресія, є стороння людина, що не приймає участі в комунікативному акті.

На лексичному рівні серед найбільш уживаних маркерів вербальної агресії виділяємо інвективи, тобто лайливі, гострі, різкі виступи, гнівні звинувачення, образливі висловлювання [7, с. 121]: *раб, придурок, параноїк, олігофрен, сноб, продажні шавки, лох, дурень, дебіл*, напр.: *Andriy Mykolaouovych газету з морди ліца зніми. Незакомплексована потворо* (13.12.2020). Дуже широко в коментарях використовують інвективи, напр., з коментарів до допису А. Арестовича (29.12.2020): *Владимир Мостовой: Олексій Арестович ану лизни зелену сраку глибше, і лягай спати! Гімно ти*; *Сергій Гордієвський: ну ти і довбойоб*; юра юрочкин: *Арестович Гівнюк з великої літери*. *Mykola Hrytsyk ти ІДИОТОМ родився чи став в результаті еволюції!* Інвективи є неоднорідними за складом: до них уналежнюють слова нейтральні, емоційно насичені, вульгаризми тощо [4, с. 230], напр.: *назвіть мені ще один приклад де би бидло з приронтових територій на шостому році війни голосувало за окупантів? Я бачу проблеми, які ви назвали. Але вони похідні від дебільного населення. Це моя суб'єктивна думка. Бідні бо дурні* (А. Данкович, 13.09.2019). Інвективами також можуть слугувати слова з нейтральною конотацією, що вживаються з іронією чи сарказмом: *Греча Негречна Від вашого коменту віє ідіотизмом, і на жаль, на відміну від психотравм, він невиліковний* (14.12.2020). Частотним є вживання нецензурної лексики, іноді замінюючи деякі літери зірочками: *л*но, сука, гівно, пішли нахер*, напр.: *Зато ермаки, татарови і інші ублю@ки – дуже подобаються зелайну* (Т. Канілова, 29.12.2020); *Насувати у свій висір „інформації“, з помийок і сидіти на сра@ці рівно(((Ти ж вже всра@вся, коли закатованого воїна назвав наркоманом і алкоголіком, потім вибачався* (О. Кіт, 29.12.2020).

Лінгвісти визначають серед засобів вираження вербальної агресії не лише

лексичні, а й граматичні: займенники 2-ої і 3-ої особи та відповідні дієслівні форми; імперативні синтаксичні конструкції з дієсловами доконаного виду; суфікси негативно оцінної семантики [5]. Одним з поширених граматичних засобів вираження вербальної агресії є вживання форм 2-ої особи однини на адресу незнайомої людини. так звана ТИ-комунікація, напр.: Андрій Мартинюк *шо ти собі у рота понатихала ? Не розберу, шо ти мичиш там...* 😏 (29.12.2020). Л. Білоконенко зазначає, що «перехід на ти є способом вираження мовцем зверхнього ставлення до співрозмовника, образою, прийомом «пониження його соціального статусу» [1, с. 140].

Лексеми з оцінно забарвленими суфіксами переважно є номінаціями осіб, зокрема вжитими на адресу співрозмовника, напр.: Роман Косінський Григори Городов: *Відать, ти, сєпарок, з окупантів, тому не розумієш елементарних речей?* (Р. Косінський, 15.09.2019); *...школа, що в нас багато дегенерастії розвелось...* (С. Бойко, 13.12.2020). Також на лексичному рівні використовуються фразеологізми для вираження вербальної агресії, напр.: *Andriy Mykolayovych залишайся при своїй думці. З дурним сперечатися, що з свинею борці їсти* (13.12.2020); *Дід Шведун, чуєш дофіга спеці і воїн захопни будку бо калітка може тріснути)) а якщо по конструктиву то ви пане і на мікрон не близько до досягнень Генерала, і не вам давати оцінку і висловлювати подібні заяви...* (29.12.2020).

На синтаксичному рівні найбільш продуктивним засобом актуалізації вербальної агресії є спонукальне речення, напр.: *Не вказуйте, що мені робити, якщо ви чоловік, а не бабця на лавці* (О. Правдіна, 13.12.2020); *...не присмикайтеся до влади... не розчаруйте своїх шанувальників* (Н. Вереш, 29.12.2020). Граматичні форми наказового способу тут є вираженням наказу, категоричної відмови, заперечення тощо. Питальні речення, зокрема риторичні запитання виражають вербальну агресію в імпліцитній формі, напр.: *А Ви чого сюди влізли, щоб Вас як слід відшпиювали, натякаєте на те, що Ви латентний бабій і підкаблучник, навіть важко втриматися без жіночої спідниці?* (С. Зодченко, 13.12.2020); *Що ти можеш знати про офіцерську Честь, сошка? І взагалі, ти посадова і публічна особа – розмовляй державною мовою!* (П. Долинський, 29.12.2020); *Ви дійсно вірите в те, що написали?* (Ю. Корницький, 29.12.2020).

Графічні засоби посилюють ефект від граматичних, зокрема вживання декількох знаків оклику та/або питання поспіль: *Це точна інформація??? Ви все добре перевірили??? Чи СБУ працює на РФ...??? Чи контррозвідка працює на РФ...??? Хтось каже неправду!!!* (О. Черепанцев, 29.12.2020). Варто зазначити, що таке вживання розділових знаків вважаємо маркером вербальної агресії лише за умови наявності інших маркерів.

Як бачимо, до найбільш продуктивних маркерів вираження вербальної агресії в соцмережі Facebook належать інвективи, зокрема нецензурна лексика та слова-символи, фамільярні звертання.

Висновки і перспективи дослідження. Вербальна агресія – це цілеспрямована, мотивована, конфліктогенна мовленнєва поведінка, орієнтована на негативний вплив на психологічний та емоційний стан адресата та/або на отримання агресивної реакції. Вираження вербальної агресії завжди передбачає наявність об'єкта, на який спрямована агресія. Цей об'єкт може бути учасником комунікативного акту (тобто, адресатом) або предметом мовленнєвої дії. На лексичному рівні серед найбільш уживаних маркерів вербальної агресії виділяємо інвективи, нецензурну лексику, слова та вирази, що створюють та поширюють негативні стереотипи щодо певних груп людей, фамільярні звертання. На пунктуаційному рівні фіксуємо вживання декількох знаків оклику та/або питання поспіль. На граматичному рівні – форми займенники і дієслівні форми 2-ої особи однини, слова з негативно оцінними суфіксами, спонукальні речення і риторичні запитання. Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому вивченні та класифікації засобів вираження вербальної агресії в дискурсі соціальних мереж.

Література

1. Білоконенко Л. А. Український міжособистісний конфлікт. Київ: Інтерсервіс, 2015. 335 с.
2. **Бондаренко Т. Г.** Мовленнєва агресія та мовні інструменти для запобігання вербальній ворожнечі. *Права людини та мас-медіа в Україні: збірник конспектів лекцій*. Київ: Ін-т журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. 2018. С. 145–155.
3. Гуз О. П. Особливості вираження вербальної агресії в масмедійному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія філологічна. 2010. Вип. 13. С. 154–159.
4. Жельвис В. И. Вербальная агрессия. *Юрислингвистика*. 2011. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/verbalnaya-agressiya-1>.
5. Костяев А. П. Дискурсивные маркеры вербальной агрессии в профессиональной коммуникации [Электронный ресурс]. Режим доступу: http://tverlingua.ru/archive/019/9_19.pdf.
6. Кузик О. А. Когнітивні та комунікативні особливості мовленнєвої агресії в політичному дискурсі (на матеріалі електронних видань США і Великої Британії): дис. канд. філол. наук. Львів, 2019. 296 с.
7. Форманова С. В. Інвектива в сучасних інтернет-виданнях. *Young Scientist*. Вересень 2018. № 9. С. 121–124.
8. Щербинина Ю. В. Вербальная агрессия. Москва: УРСС, 2006. 360 с.
9. Якимова Н. С. Вербальная агрессия как актуальный феномен современного общества. *Вестник Кемеровского государственного университета*. 2011. № 1 (45). С. 184–188.

References

1. Bilokonenko L. A. Ukrayins'kyu mizhosobystisnyy konflikt [Ukrainian interpersonal conflict.]. Kyiv: Interservis, 2015. 335 s.
2. Bondarenko T. H. Movlennyeva ahresiya ta movni instrumenty dlya zapobihannya verbal'niy vorozhnechi [Speech aggression and language tools to prevent verbal hostility]. *Prava lyudyny ta mas-media v Ukraini: zbirnyk konspektiv lektsiy*. Kyiv: In-t zhurnalistyky KNU im. Tarasa Shevchenka. 2018. S. 145–155.

3. Huz O. P. Osoblyvosti vyrazhennya verbal'noyi ahresiyyi v masmediynomu dyskursi [Features of expression of verbal aggression in mass media discourse]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya»*. Seriya filolohichna. 2010. Vyp. 13. S. 154–159.
4. Zhel'vys V. Y. Verbalnaya agressiya [Verbal aggression.]. *Yuryslingvystika*. 2011. [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <https://cyberleninka.ru/article/n/verbalnaya-agressiya-1>.
5. Kostyaev A. P. Diskursivnyje markery verbalnoj agressiji v professyonal'noj kommunikatsiji [Discursive markers of verbal aggression in professional communication] [Élektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: http://tverlingua.ru/archive/019/9_19.pdf.
6. Kuzyk O. A. Kohnityvni ta komunikatyvni osoblyvosti movlennyevoyi ahresiyyi v politychnomu dyskursi (na materialy elektronnykh vydan' SSHA i Velykoyi Brytaniyi) [Cognitive and communicative features of speech aggression in political discourse (on the material of electronic publications in the United States and Great Britain)]: dys. kand. filol. nauk. L'viv, 2019. 296 s.
7. Formanova S. V. Invektyva v suchasnykh internet-vydannyakh [Invective in modern online publications]. *Young Scientist*. Veresen' 2018. № 9. S. 121–124.
8. Shcherbynyna Yu. V. Verbal'naya ahressyya [Verbal aggression]. Moskva: URSS, 2006. 360 s.
9. Yakymova N. S. Verbal'naya ahressyya kak aktual'nyy fenomen sovremennoho obshchestva [Verbal aggression as a topical phenomenon of modern society]. *Vestnyk Kemerovskoho hosudarstvennoho unyversyteta*. 2011. № 1 (45). S. 184–188.

Malysheva M. G.

VERBAL AGGRESSION IN THE COMMENTS OF THE SOCIAL NETWORK FACEBOOK

The article is devoted to the study of verbal aggression in the Ukrainian-language network discourse. The aim of the study was to analyze the manifestations of verbal aggression in the comments of Facebook users, which involved solving the following tasks: to define the concept of verbal aggression, to analyze comments on social network as a special genre of network discourse, to identify language markers of verbal aggression in comments. The comments of Ukrainian-speaking users of the social network Facebook were analyzed and the language means of realizing verbal aggression were singled out. The main concepts of researchers on the concept of verbal aggression and verbal aggression are interpreted as conflicting behavior of speakers, expressed through language, among which are analyzed lexical, morphological, syntactic and graphic.

Key words: verbal aggression, social network, network discourse, commentary, language means.

УДК 811.161.2'27.373

С. О. Нерян

кандидатка філологічних наук,
викладачка кафедри періодичної преси та медіаредагування
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

РИТОРИЧНІ СТРАТЕГІЇ АРГУМЕНТАЦІЇ У СПІЛКУВАННІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Статтю присвячено аналізу дискурсу соціальних мереж у лінгвопрагматичному аспекті: виокремлено типи комунікативних стратегій, що мають риторичний характер і використовуються з метою переконання, аргументації в дописах учасників мережевого спілкування. Доведено, що риторичність є визначальною рисою мережевого дискурсу в аргументативному аспекті. Запропоновано поділяти риторичні стратегії аргументації на стратегії інтелектуалізації і самопрезентації, що є амбівалентними, тому використовуються в кооперативній і конфліктній взаємодії. Стратегія інтелектуалізації передбачає демонстрацію інтелекту мовця – рівня освіти, обізнаності, начитаності і використання відповідних аргументів у дискусії. Основною тактикою її реалізації є покликання на авторитети, що належить до непереконливих аргументів у дискусії. Стратегія самопрезентації актуалізує чинник мовця як особи, чії твердження сприймаються без додаткової аргументації саме через повагу до особистості, та орієнтована на позитивне оцінювання особистості і діяльності мовця.

Ключові слова: комунікативна стратегія, комунікативна тактика, соціальна мережа, мережевий дискурс, аргументація, риторичність.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Одним з ключових понять лінгвопрагматики є комунікативна взаємодія (інтерація). О. Селіванова визначає це поняття як «суб'єктно-об'єктно-суб'єктну діяльність учасників спілкування, що спрямована на інформаційний обмін і вплив на свідомість чи поведінку» людини [6, с. 602]. Дослідниця наголошує на специфіці інтерації у спонтанному безпосередньому спілкуванні та опосередкованій комунікативній взаємодії, зокрема за допомогою письмового чи друкованого тексту. Утім, вважаємо інтернет-комунікацію таким виявом інтерації, що об'єднує обидві форми взаємодії. З одного боку, мережеве спілкування є опосередкованим завдяки використанню технічних засобів і друкованої форми подання вербальної інформації, а з іншого боку, розраховане на миттєву реакцію адресата, хоч і є дистанційним.

Ступінь дослідження проблеми в лінгвістиці. У межах комунікативної взаємодії дослідники виокремлюють загальну схему, план, за яким відбувається спілкування між комунікантами (А. Белова, Т. ван Дейк, О. Іссерс, К. Сєдов,

О. Селіванова, Т. Янко та ін.). Цей загальний вектор розгортання комунікативної взаємодії отримав назву комунікативної стратегії (далі – КС). О. Іссерс зазначає, що в загальному розумінні стратегії мовленнєвої поведінки охоплюють усю сферу побудови процесу комунікації та передбачають планування комунікативної взаємодії залежно від конкретних умов спілкування і особистостей комунікантів, тобто це «комплекс мовленнєвих дій, скерованих на досягнення комунікативної мети» [2, с. 54]. О. Селіванова вважає КС «складником евристичної інтенційної програми планування дискурсу, його проведення й керування ним із метою досягнення кооперативного результату, ефективності інформаційного обміну та впливу» [6, с. 607]. Д. Станко потрактовує КС як «поняття, що передбачає спрямування мовленнєвої поведінки відповідно до поставленої мовцем мети» [7, с. 180]. К. Седов визнає КС загальними «прагмалінгвістичними принципами реалізації ілюкутивного змісту» [5, с. 35]. З огляду на це КС розуміємо як найважливіший компонент мовленнєвої поведінки, що визначає загальний план інтеракції, становить схему комунікативної взаємодії і відповідає комунікативній інтенції співрозмовників. А. Белова пропонує класифікувати КС за комплексом критеріїв, серед яких виокремлює соціальні параметри (етнічна приналежність, стать, вік), сутність комунікативних знаків, часова віднесеність, психологічна налаштованість учасників комунікативної взаємодії, комунікативна мета та відношення між комунікантами. Дослідниця розрізняє стратегії універсальні та етнічно-специфічні; загальноповживані та індивідуальні, загальноповживані та вікові, гендерномарковані та унісексні, атемпоральні та темпорально обмежені, кооперативні та конфліктні, адресантно-адресатно-орєнтовані, інформативні та спонукальні [1, с. 16]. У межах цієї типології для АД, представленого в соцмережах, найбільш вагомим є розподіл КС на конфліктні та кооперативні. Проте потрібно взяти до уваги і критерій універсальності використання КС, оскільки в аргументативному спілкуванні соцмереж комуніканти послуговуються стратегіями, однаковою мірою релевантними для конфлікту і кооперації.

Мета дослідження – виявити особливості реалізації риторичних стратегій аргументації у спілкуванні в соціальних мережах.

Викладення основного матеріалу дослідження. Риторичність, на нашу думку, є визначальною рисою мережевого дискурсу в аргументативному аспекті: відкриті питання і відповіді на них підтримують інтерактивний характер спілкування в соцмережі, а окличні речення актуалізують емоційний шар тексту, напр.: *Наше суспільство далеко не безнадійне, але має хронічні вади. Занадто багато людей, у яких є дві системи координат думок: їх і неправильна! Всі, хто не розділяє їх точку зору, – вороги. Право на помилку? Забудь!!! Не помиляється тільки той, хто нічого не робить. А критикують, зазвичай, ті, хто якраз нічого не робить. Бо це дуже зручно* (Facebook, С. Притула, 13.02.2019). Тут представлено уривок аргументативного дискурсу, побудований за правилами доведення: спочатку сформульовано тезу, що підлягає доведенню; потім

наведено аргументи (як раціональні, так і емоційні), висновок є наслідком, що випливає з міркування з логічною необхідністю. Відзначимо наявність риторичного запитання, окличних речень, вживання афоризмів, а також підвищено емоційний тип викладу. Для письмового тексту наявність великої кількості знаків оклику характерна в тих випадках, коли автор намагається наблизити допис до усних промов – зокрема за потужністю емоційного впливу на читача.

Вербальні і невербальні знаки привернення уваги читачів також використовуються для переконання та є репрезентантами риторичних КС, що стосуються не стільки змісту АД, скільки його мовної форми. Задля підвищення аргументативного потенціалу дописів у соцмережах їхні автори використовують комплекси риторичних прийомів, деякі з яких мають стратегічний характер. Зокрема, це стосується демонстрації власної переваги над іншими користувачами, що передбачає хизування знаннями, освітою, досягненнями тощо. В АД це переважно представлено як повідомлення нової інформації з поясненнями для тих адресатів, які не обізнані з метою обговорення, напр.: *Чи знаєте Ви, що попри стереотип про відсутність цілісного українського епосу (подібного «Калевалі», «Лачплесісу» чи «Олонхо»), було як мінімум три спроби такий епос створити? Першим намагався створити епічний цикл (на основі дум) філолог і фольклорист ХІХ ст. Ізмаїл Срезневський. Думи, яких не вистачало для зв'язності, Срезневський написав сам (і видавав за автентичні народні тексти). Другою спробою komponування епосу була обрядова драма-містерія Юрія Федьковича «Маланка» («Ти Місяцю, ти Королю!»), заснована на дохристиянських віруваннях. Третьою спробою стали «Байки світовіі (Лірникові думи)» Степана Руданського, засновані на народному християнстві (апокрифічних переказах і псалмах кобзарсько-лірницької традиції). Шкода, але жоден з цих «епосів» не став загальновідомим і широко відомим. Про це свого часу жалкував ще Михайло Грушевський (здаючи спробу Руданського) (Facebook, спільнота Фентезі.юа, 30.10.2019).*

Допис побудований за основними правилами доведення: тезу сформульовано у вигляді питання, наведено три аргументи фактичного характеру, а у висновку підтвержено тезу. На лінгвопрагматичному рівні тут спостерігаємо комплекс риторичних стратегій, реалізація яких може зумовити як розгортання інтеракції в бік конфлікту або в бік кооперації. Автор не лише доводить висловлену тезу, а й демонструє власну унікальність через причетність до маловідомої інформації. Саме актуалізація чинника автора через домінуюче використання формальних засобів впливу на співрозмовника визначає специфіку риторичних стратегій.

Серед риторичних стратегій аргументації виокремлюємо стратегії інтелектуалізації і самопрезентації. У першому випадку йдеться про демонстрацію власного інтелекту – рівня освіти, обізнаності, начитаності і використання відповідних аргументів у дискусії, а в другому – про актуалізацію чинника мовця як особи, твердження якої сприймаються без додаткової аргументації саме через повагу до особистості.

Стратегія інтелектуалізації однаковою мірою притаманна кооперативному і конфліктному спілкуванню і полягає у демонстрації власного інтелектуального потенціалу з метою обґрунтування власної позиції у спілкуванні, зокрема в соцмережах.

Аргументи в мережевому спілкуванні здебільшого мають характер посилення на авторитетні джерела – думки відомих письменників, істориків, політичних діячів; історичні факти; словникові і довідникові статті тощо, напр.:

*Теж сьогодні наткнулась на вулиці зором на цю рекламу – і, будучи геть не в темі, попервах здивувалась: «кріпосна» – це зрозуміло, «стіна»)), але нащо ж там наречена під вельоном? І чи не краще було б – «Фортечний мур»?)) Що мала на увазі не стіна, а людина, жінка кріпацького стану, **сиріч, по-нашому, «кріпачка»**, мені якось не відразу закралося – а що там, виявляється, ще й мелодрама а-ля рюс (**Марко Вовчок і ТГШ перевертаються в трунах, земля двигтить!**), довідалася вже аж удома – **одним із «просвітницьких» матеріалів тут і ділюся. Нема слів. Просто, нема слів** (Facebook, О. Забужко, 14.02.2019).*

Але навіть покликання на авторитет Марко Вовчок і Тараса Шевченка, а також іронічна згадка в тексті про довідникові матеріали лише є додатковими аргументами для висловлення авторської позиції з емоційно-експресивним забарвленням. Авторка використовує риторичні запитання, вставлені конструкції, дужки на позначення емоцій тощо, тобто домінує емоційна аргументація. Лінгвістичні міркування щодо неправильного перекладу назви кінострічки є підставами для загальних культурологічних спостережень і висновків, що має ідеологічне скерування.

Зважаючи на це поширеною є діалогічна репрезентація тексту з питаннями до адресатів, на які відповідає автор допису, як у попередньому випадку, напр.: *«Справедливість восторжествувала. Всі померли. Жодне негрєня не постраждало». Вгадали, що це? Ну звісно ж, «Десять негрєнят». Або ось: «Книга про любов до смачної та здорової їжі, про яку розповідає сама ця їжа». Це, звичайно, більш складне завдання, але здогадатися все ж таки можна: в цю фразу вмістився цикл «Сутінки» (Facebook, допис адміністратора групи «Автори ЛітНет», 23.01.2019).* Автор допису наче грає в гру з читачами, ставлячи запитання відповідаючи на них. Діалогічна форма використовується для привернення уваги, а наведені відповіді слугують аргументами. Використання прецедентних феноменів – назв культових книжок – окреслює коло адресатів цього допису. Адресати повинні мати спільні фонові знання з мовцем, а прецедентні феномени виступають своєрідними маркерами таких фонових знань.

На відміну від інших форм масмедійного дискурсу спілкування в соцмережах залучає не лише прецедентні тексти з метою демонстрації інтелектуальної переваги мовця, а навпаки – цитати та алюзії, що не є знайомими для пересічних читачів соцмереж, напр.: *Було дуже багато каналів, які говорили неправду про мене. І мені точно не подобалося те, що вони говорили. Але тут ми маємо*

керуватися принципом **Вольтера**: **«Я не поділяю вашу думку, але я готовий віддати життя за те, щоб ви мали право її висловити»**. Це був мій принцип (Twitter, П. Порошенко, 7.11.2019).

Г. Сюта зазначає, що «в сприйманні та ідентифікації цитати як «чужого», запозиченого слова важливими є когнітивно-особистісні чинники, передусім – ступінь співвідносності лінгвокультурного досвіду автора й читача з особливим акцентом на рівневі сумарності їхніх цитатних тезаурусів та на обсягові індивідуального цитатного тезаурусу останнього» [Сюта, с. 99]. При цьому автор допису не ставить завданням для читача розпізнавання та атрибуцію цитати, використовуючи всі графічні і семантичні маркери для полегшення її рецепції та розуміння.

КС інтелектуалізації спирається на наявні фонові знання в адресата, тому мовець часто вдається до алегорій і памфлетів у своїх дописах, спираючись на базові знання читачів, напр.:

Червона Шапочка старого світу мала чітку дорожню карту: ліс, стежка, бабин будиночок, ліжко, вовк, достойний гаплик, містичне воскресіння. Шляхи Шапочки доби гіпермодерну виникають перед нею нізвідки й зникають за її спиною (Facebook, В. Єшкілев, 2.08.2019).

Представлена аргументація ґрунтується на здатності адресатів до інтерпретації змісту відомого казкового сюжету, проте демонструє здатність мовця до узагальнення і порівняння, що є експлікацією його інтелектуального рівня.

Зважаючи на це, КС інтелектуалізації на лексичному рівні маркована термінологічною лексикою, іншомовізмами, складними синтаксичними конструкціями, напр.: **Спекулятивною спрямованістю «міф Хазарії» добре лягав на вектор мислення тих дисидентів радянської доби (зокрема й російських), які ненавиділи СРСР за його лівацьку революційну колыску та за зовнішню інтернаціональну атрибутику. І нині примітивні модифікації цього міфу («Третя Хазарія», «Другий Київський каганат») є одними з найулюбленіших у середовищі націоналістів та правих радикалів пострадянського світу** (Facebook, В. Єшкілев, 24.10.2019). Використання термінологічної лексики, зокрема іншомовного походження зорієнтовано на відповідну підготовку потенційних адресатів, здатних розтлумачити семантичне наповнення опису. Водночас вони є маркером інтелектуального рівня автора, який певною мірою демонструє це в соцмережах.

КС інтелектуалізації у вияві хизування власним інтелектом і приниження в такий спосіб опонентів використовується як конфліктна стратегія, напр.: **А я нарешті знайшла термін для цієї роботи «центонна докторська». Саме до центона апелював ДД, захищаючись на засіданні від закидів колег. Мовляв, у нього – новий вид докторської, це центон, і що там ви говорите про традиційну докторську?! «Центонна докторська» – це щось зрідні «квантовій культурософії». Бо центон – це жанр, популярний з найдавніших часів, у якому кожен рядок вірша є цитатою, взятою з іншого твору/іншого автора. Але – NB! –**

центон тут не винен, бо є надзвичайно цікавим жанром світової літератури. Як ми знаємо з класики, коні не винні... (Facebook, Т. Гундорова, 24.09.2018). Наявність у дописі термінологічної сполуки «центонна докторська» вказує на необхідність розуміння поняття центонності, поширеного в літературознавстві. Вживання цього поняття з метою звинувачення опонента – Дмитра Дроздовського – у плагіаті допомагає продемонструвати його недостатній інтелектуальний рівень: опонент не розуміє значення поняття, яке вживає, тому його вислів використовується як контраргумент.

КТ авторитетності є основою для реалізації КС інтелектуалізації. Автори цитат і виступають тими авторитетами, своєрідними лідерами думок, вислови яких використовуються як аргументи, напр.: *Здається, настав час цитувати Сартра. «Особистість, – зазначено в “Екзистенціалізмі та гуманізмі”, – сама обирає свою життєву позицію, малює власне обличчя, й за межею цього обличчя (цього вибору) насправді немає нічого».* Кожна спроба «намалювати собі обличчя» є проектом, відповіддю на виклик, усвідомленим актом подолання певної перешкоди (Facebook, В. Єшкілев, 4.10.2019). Покликання на особистості письменників, філософів, істориків, політичних або культурних діячів через цитування їхніх творів належить до аргументативних прийомів некоректного типу, оскільки ґрунтуються на актуалізації чинника людини. Такий аргумент отримав назву аргументу до авторитету, коли «людина з метою підтримки власної точки зору посилається на ідеї, імена і погляди людей, які є авторитетами для супротивника» [9, с. 88].

Отже, КС інтелектуалізації є амбівалентною, що зумовлено її риторичним характером: її використовують і в кооперативній, і в конфліктній взаємодії. Основною тактикою її реалізації вважаємо покликання на авторитети, що належить до непереконливих аргументів у дискусії, оскільки апелює до людини.

Комунікативну стратегію самопрезентації здебільшого пов'язують з саморекламуванням, із іміджетворенням, тому що її основне завдання – надання позитивної оцінки особистості та діяльності мовця. О. Іссерс визначає КС самопрезентації як допоміжну [2, с. 74], О. Ковригіна наголошує на створення мовцем відповідного враження про себе в соціумі [3, с. 76], Н. Кузмич визначає самопрезентацію через тактики здобування прихильності, самопросування, залякування, екземпліфікації тощо [4, с. 90–92].

КС самопрезентації також характерна і для конфлікту, і для кооперації. Метою її використання є актуалізація особистості мовця через його позицію в аргументації, що є переконливою або такою, що заслуговує на підвищену увагу, незважаючи на високий ступінь суб'єктивності. Самопрезентація в соцмережах має і крайній вияв – нав'язування авторської точки зору та її оприлюднення навіть у ситуаціях, коли в цьому немає потреби. Здебільшого, вона реалізується в емоційних дописах, що містять пояснення внутрішнього емоційного стану мовця, що став результатом певних переживань і вражень, напр.: *Сьогодні мені найбільше хочеться просто мовчати й іти, так сильно все змінилося*

за ці чотири фестивальні дні та після них, так міцно й надовго вкоренилося в серці відчуття внутрішнього Єрусалима, де **я прожила** цього червня ціле окреме, дуже складне життя, де починається й закінчується кожна людська дорога й до якого вона триває, скільки того земного часу (Facebook, А. Вовченко, 21.07.2019). Особистісні переживання дають поштовх для міркувань з цього приводу, що переважно сприймаються як проекція авторського світу на концептуальну картину світу адресатів, тому проектується з однієї мовної особистості на концептосфери інших. Зважаючи на це, мовець часто поєднує суб'єктивні міркування та зауваження зі зверненням до аудиторії, напр.: **Я неодноразово писав у своїх постах про те, що культура спілкування наших громадян у соцмережах лежить нижче плінтуса. Я неодноразово бачив це у коментарях під своїми постами. І я зараз не про ботоферми. Люди!!!! Так не можна!!!!** (Facebook, С. Притула, 13.02.2019). Монологічний виклад допису передбачає форму 1-ої особи однини, а наближення мережевого дискурсу до засобів масової комунікації – публіцистичний стиль тексту. Утім, на відміну від публіцистичного тексту, представлений у соцмережі є більш емоційним, що позначилося на пунктуації (надмірне вживання знаків оклику) і використанні експресивних фразеологізмів (*нижче плінтуса*), оказіоналізмів (*ботоферма*), експресивних звертань тощо.

Грамотичними засобами вираження КС самопрезентації є займенник 1-ої особи я і відповідні займенникові та дієслівні форми, напр.: *один з найбільших моїх страхів – ейфорія. бо для мене ейфорія – це як хаос. а хаос – це не розуміння всіх (основних) процесів. мислити і аналізувати. аналізувати і мислити. а потім, зрештою, з'їхати з глузду* (Facebook, А. Хаєцький, 7.09.2019). Внутрішні переживання мовця є центральними в межах зображального реєстру мовлення, проте адресати сприймають їх не відсторонено, а як наближення до власного внутрішнього світу. Грамотичні показники Я-мовлення мають не поодинокий, а комплексний характер, навіть можна говорити про перенасичення тексту виявленням репрезентації авторської позиції.

На аксіологічному рівні КС саморезентації зумовлена прагненням мовця представити себе з позитивного боку, схарактеризувати власні дії як ідеалізовані, аргументуючи це і шукаючи підтвердження в читачів, напр.: *За що обожнюю свого чоловіка, так це за те, що розказую чергову сюжетну придумку (над якою мучалася з тиждень), і він каже: вже краще (попередні були «нецікаві»), але можна докрутити ще масштабніше. При цьому своїх ідей не пропонує:)) Але, як я вже написала в одній післямові і напишу ще в неодній – ти моя планка, до якої тягнуся аж скриплять хребці у шиї. І це мега круто* (Facebook, С. Тараторіна, 12.09.2019). Проекція міжособистісних стосунків на творчість оцінюється мовцем як найвищий рівень досягнення у спілкуванні з її чоловіком, а його роль у взаємодії представлена як ключова в креативному аспекті. авторка допису намагається презентувати ідеалізовану картину подружнього життя, що передбачає відповідні стосунки між чоловіком і дружиною, оцінюючи ситуацію виключно з позитивного боку.

Також граматичним засобом реалізації КС самопрезентації є використання (іноді навіть зловживання) вставних і вставлених конструкцій із суб'єктивно-модальним значенням, напр.: *Коли ти вгризений, заглиблений у це, то це, по-перше, важко фізично (я зараз намагаюся описати словами те, що описати важко, але соррі, як можу)). Це як перевертати руками величезний пласт збитої землі, ніби гігантским плугом. По-друге, це страшно, бо ти реально дотичний до сил, які змінюють світ. Ти й стаєш такою силою – при тому, що ніде немає інструкції, як діяти і що робити. Ти муши уважно слухати і пропускати через себе все, що справді існує, а воно важке, неприємне, щохвилини викликає стрибки тиску і нерви* (Facebook, К. Пекур, 28.10.2019). У наведеному прикладі основний текст допису має експліцитно діалогічну будову: вжито форми 2-ої особи однини для звернення до потенційних читачів, з якими авторка вступає у дискусію, наводячи власні аргументи. Поєднання в межах одного допису Я-комунікації з ТИ-комунікацією скеровано на перенесення суб'єктивної точки зору у площину об'єктивної раціональної аргументації. У такий спосіб мовець намагається представити своє оцінне ставлення і суб'єктивні аргументи як об'єктивні. Для посилення реалізації цієї комунікативної інтенції мовець солідаризується з адресатами, наголошуючи на співучасті у міркуванні щодо заявленої проблеми, напр.: *Либонь, кожен із нас, україномовних, може з власного досвіду розказати про чимало ситуацій, коли у відповідь на свою українську наражався на хамство, висміювання чи ігнорування* (Twitter, А. Любка, 4.04.2018). Тут відсутні Я-форми, натомість мовець вжив дейктичний комплекс «кожен із нас», об'єднуючи себе з адресатами і зменшуючи рівень суб'єктивності. Утім, аргументація все одно спирається виключно на особистісний досвід і є емоційною, що вказує на актуалізацію КС самопрезентації.

Зважаючи на це, для АД стратегія самопрезентації реалізує не інтенцію саморекламування, а нав'язування авторської позиції як єдино правильної, напр.: *Важливо розуміти: наша колективна «травма Голодомору», та «чорна діра» в підсвідомості, яка поглинає енергію вже українців, народжених у 21-му столітті, спричинена НЕ ТІЛЬКИ тим, що відбулося 86 років тому, а, можливо, не менше – це й наступною півстолітньою (в формативні роки мого покоління ще чинною!) заборонаю про те згадувати, під страхом ув'язнення. І якими психологічними й соціокультурними деформаціями обертається ця заборона в 3-4-му поколінні, ми ще навіть приблизно собі не уявляємо* (Facebook, О. Забужко, 23.11.2019). Залучення *тактики солідаризації* зумовлено саме прагненням вплинути на адресата і представити суб'єктивну позицію мовця як об'єктивну, спільну для всіх комунікантів. Уникнення прямої Я-комунікації і заміна її на МИ-комунікацію уможливило мінімізацію суб'єктивності у використанні КС самопрезентації, що має універсальний характер і залучається як для конфліктного, так і кооперативного спілкування.

Отже, КС самопрезентації має риторичний характер, скерована на позитивне оцінювання особистості і діяльності мовця, актуалізує його суб'єктивну

через емоційну аргументацію. Під час спілкування в соцмережах КС самопрезентації зазнає певних трансформацій: мовець переходить від Я-форм спілкування до Ти-форм, а в межах тактики солідаризації і до Ми-форм, нав'язуючи адресатом свою позицію.

Висновки і перспективи дослідження. Риторичні стратегії аргументації охоплюють стратегії інтелектуалізації і самопрезентації, що є амбівалентними, тому використовуються в кооперативній і конфліктній взаємодії. Стратегія інтелектуалізації передбачає демонстрацію інтелекту мовця – рівня освіти, обізнаності, начитаності і використання відповідних аргументів у дискусії. Основною тактикою її реалізації є покликання на авторитети, що належить до непереконливих аргументів у дискусії, оскільки апелюють до людини. Стратегія самопрезентації актуалізує чинник мовця як особи, чий твердження сприймаються без додаткової аргументації саме через повагу до особистості, та орієнтована на позитивне оцінювання особистості і діяльності мовця.

Література

1. Белова А. Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2004. С. 11–16.
2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва: УРСС, 2003. 286 с.
3. Ковригина Е. А. Коммуникативная стратегия самопрезентации в дискурсе интернет-интервью: дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук. Кемерово, 2010. 177 с.
4. Кузмич Н. Комунікативна стратегія самопрезентації і тактики її реалізації (за матеріалами телевізійних інтерв'ю). *Вісник Львівського університету імені І. Франка*. Серія іноземні мови. 2013. вип. 21. С. 89–94.
5. Седов К. Ф. Дискурс и личность: Эволюция коммуникативной компетенции. Москва: Лабиринт, 2004. 320 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
7. Станко Д. В. Стратегії і тактики в емоційному мовленні. *Записки з романо-германської філології*. 2014. С. 179–185.
8. Сюта Г. М. Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття. Київ, Видавничий центр Дмитра Бураго, 2017. 384 с.
9. Хоменко І. Логіка: підручник. Київ: Абрис, 2004. 256 с.

References

1. Bulova A. D. Komunikatyvni stratehiyi i taktyky: problemy systematyky [Communicative strategies and tactics: problems of systematics]. *Movni i kontseptual'ni kartyny svitu*. 2004. S. 11–16.
2. Issers O. S. Kommunikativnyje strategii i taktiki russkoj rechi [Communicative strategies and tactics of Russian speech]. Moscow: URSS, 2003. 286 p.
3. Kovrigina E. A. Kommunikativnaja strategija samoprezentatsiji v dyskurse internet-yintervju [Communicative strategy of self-presentation in the discourse of Internet interviews]: diss. for the degree of cand. philol. sciences. Kemerovo, 2010. 177 s.
4. Kuzmich N. Komunikativna stratehiya samoprezentatsiji i taktyky yiyi realizatsiji (za materialamy televiziynykh interv'yu) [Communicative strategy of self-presentation and tactics of imple-

mentation (for materials of television interviews)]. *Visnik of Lviv University of the Name I. Frank. Seriya inozemnoji movy*. 2013. vyp. 21, pp. 89–94.

5. Sedov K. F. *Dyskurs i lichnost': Évoliutsyja kommunikativnoj kompetentsyji* [Discourse and personality: Evolution of communicative competence]. Moscow: Labyrinth, 2004. 320 p.
6. Selivanova O. O. *Suchasna linhvistyka: napryamy ta problemy* [Suchasna linguistics: direct problems]. Poltava: Dovkilla-K, 2008. 712 p.
7. Stanko D. V. *Stratehiyi i taktyky v emotsiynomu movlenni* [Strategies and tactics in emotional development]. *Zapysky z romano-hermans'koyi filolohiyi*. 2014. S. 179–185/
8. Syuta G. M. *Tsyttatnyy tezaurus ukrayins'koyi poetychnoyi movy XX stolittya* [Quote thesaurus of the Ukrainian poetry of the XX century]. Kiev, Vidavnychy Center of Dmitry Burago, 2017. 384 p.
9. Khomenko I. *Lohika* [Logic]. Kyjow: Abris, 2004. 256 p.

Neryan S. O.

RHETORICAL STRATEGIES OF ARGUMENTATION IN COMMUNICATION IN SOCIAL NETWORKS

The article is devoted to the analysis of the discourse of social networks in the linguo-pragmatic aspect: the types of communicative strategies that are rhetorical in nature and used to persuade, argue in the posts of participants in network communication. It is proved that rhetoric is a defining feature of network discourse in the argumentative aspect. It is proposed to divide rhetorical strategies of argumentation into strategies of intellectualization and self-presentation, which are ambivalent, so they are used in cooperative and conflict interaction. The strategy of intellectualization involves demonstrating the intelligence of the speaker – the level of education, awareness, literacy and the use of relevant arguments in the discussion. The main tactic of its implementation is a call to authority, which is one of the unconvincing arguments in the discussion. The strategy of self-presentation actualizes the factor of the speaker as a person whose statements are perceived without additional argumentation precisely because of respect for the individual, and is focused on a positive assessment of the personality and activities of the speaker.

Key words: communicative strategy, communicative tactics, social network, network discourse, argumentation, rhetoric.

УДК 811.161.2'373'38(043.5)

О. Ю. Семененко

кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСЕМ-КВАНТИТАТИВІВ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ *ВОДНІ ОБ'ЄКТИ* ІЗ СЕМАНТИКОЮ МУЛЬТИПЛИЦТНОСТІ У СТРУКТУРІ ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ

У статті проаналізовано структурно-семантичні особливості функціонування у поетичному мовленні лексем-квантитативів тематичної групи водні об'єкти із зметафоризованим значенням 'багато кого-, чого-небудь' у складі нерозкладних кількісно-іменних словосполучень. З'ясовано особливості взаємодії парадигматичних і синтагматичних аспектів функціонування лексем-квантитативів функції неозначеної квантифікації тематичної групи водні об'єкти, установа семантичного оточення цих неозначено-кількісних квантитативів, тобто їхньої реалізованої семантичної валентності у сполученні з актуалізаторами цього значення – генітивами і засобами модифікації неозначено-кількісної семантики. Доведено, що контекстуально носіями квантитативної семантики можуть ставати іменникові лексеми ставок, заплава, вир. Вони не мають кодифікованих ЛСВ на позначення великої кількості, але за певних дискурсивних умов набувають такої здатності. За частотністю вживання належать до периферії.

Ключові слова: поетичне мовлення, невизначено велика кількість (НВК), інтенсифікатор, квантитативно-номінативні словосполучення.

Постановка проблеми. Однією з категорій людського пізнання є категорія кількості, в межах якої виокремлюють означену, неозначену та приблизну кількість.

Ці різновиди вияву кількості в мові пов'язані зі специфікою когнітивної та практичної діяльності людини, з певними умовами перебігу комунікативних процесів, із прагматичною скерованістю повідомлення.

Загальну структуру та систему функцій макрополя квантитативності на матеріалі різних мов уже ґрунтовно досліджено. Структуру функціонально-семантичного поля (ФСП) квантитативності в сучасній німецькій мові вивчали Л. Г. Акуленко [3], Д. А. Кашина [12], у російській мові – В. В. Акуленко [1], автори монографії "Теория функциональной грамматики: Качественность. Количественность"[21], в українській мові – С. А. Бронікова [7], В. І. Дмитрук [11] тощо.

Різні ділянки функціонально-семантичного поля неозначеної кількості (ФСП НК) активно розробляли протягом II пол. XX ст. Генітивні конструкції, стрижневим компонентом яких виступає іменник із метафоричним неозначено-кількісним значенням, ставали одним із численних об'єктів аналізу в роботах Н. А. Басілая [4], А. В. Бельського [5], Л. Д. Чеснокової [23], І. К. Марковського [16]. Лексико-фразеологічну мікросистему "багато" в сучасній російській мові вивчали М. Ю. Тихонова [22], В. В. Новицька [19], Т. П. Перетяцько [20], О. І. Лашкевич [15]. На матеріалі української, російської й англійської мов метафоричні квантитативно-номінативні сполуки зі значенням оцінки неозначеної кількості опрацювали В. М. Вовк [9], С. О. Швачко [24], лексико-фразеологічні засоби вираження НК у зіставному й перекладацькому аспектах – Н. Л. Клименко [13], С. І. Кравцова [14], А. В. Моренцова [17]. Метафоричні мовні засоби оцінки НК як конституенти мікрополів неозначено великої кількості (НВК) і неозначено малої кількості (НМК) у німецькій і російській мові описала Л. Г. Акуленко [2]. На матеріалі українського художнього мовлення різноманітні засоби експлікації поняттєвої категорії неозначеної субстанціональної квантитативності висвітлили О. М. Бонецька [6], К. Г. Городенська [10], З. О. Митяй [18] та ін.

Необхідність аналізу цілісної структури ФСП НК та окремих його ділянок на матеріалі українського поетичного мовлення зумовлена як відсутністю таких розвідок в українському мовознавстві, так і високою частотністю використання різноструктурних репрезентантів цього значення в поетичному дискурсі.

Метою дослідження є з'ясування особливостей взаємодії парадигматичних і синтагматичних аспектів функціонування лексем-квантитативів функції неозначеної квантифікації тематичної групи *водні об'єкти*, установлення семантичного оточення цих неозначено-кількісних квантитативів, тобто їхньої реалізованої семантичної валентності у сполученні з актуалізаторами цього значення – генітивами і засобами модифікації неозначено-кількісної семантики.

Репрезентативними для поетичного мовлення слід визнати такі оператори функції мультипліцитності: *море, ріка, океан, потік, ставок, заплава, озеро, вир*.

Кодифікована/оказіональна здатність лексем цієї тематичної групи набувати значення квантитатива ґрунтується на мовних образах великої маси/площі води, просторової протяжності (*море, океан, озеро*), великого обширу водного простору у динаміці, інтенсивного, стрімкого руху мас води (*ріка, потік, вир*), певного водного простору у статиці (*ставок, заплава, плесо*).

Найбільшу активність виявляє квантитатив *море*, сполучається з іменниками різних ЛСГ та лексико-граматичних розрядів, серед яких переважають лексеми на позначення соматизмів, емоційно-інтелектуальної діяльності та станів людини:

А Дніпро могутній плакав / Сліз було тих ціле море... (Гаранін В. М.);
Заціпило. Мовчу. Де море сліз / там слів уже замало (Соловей О.).

При квантитативі *море* часто виступають кілька залежних лексем, що переважно негативно конотовані:

Шістнадцять років – срібна крапелька / лихоліть / Поряд з морем горя і сліз, / що заповнили кілька століть(Осадчук П. І.).

Створення конфліктних відношень при суміжному розташуванні співвідносних понять, що є контрадикторними або контрарними, посилює впливовий ефект:

Того не залякать громам, / хто пам'ятає ріки горя, / а скоро бути ще й морям (А. Королів);

Ти чемний, і простий, / і ніжний, і ласкавий. / В тобі добра / Не ріки – море (Д. Чередниченко);

Лазурових очей – не ріка – океан...(Смоляр М. В.).

У наведених уривках додаткової інтенсифікації зазнають диференційна та градуальна семи. Зіткнення, протиставлення лексем *ріка – море, ріка – океан* актуалізує контраст за параметричними ознаками, за інтенсивністю вияву.

Лексема *сльози* може переходити у позицію присубстантивного стрижневого компонента і ставати квантитативом, що має значення НМК:

Причайлась трава. / Сльози – хліба. / Видовищ – море (Павлюк І. З.).

Лексема *сльози* може квантифікуватися й порівняльною конструкцією зі значення НВК.

Скільки потім за нас проливали / Милі очі солоних сліз! / Розлилися вони, як море, / Хто там берег у нім знайшов? (Симоненко В. А.).

Компаративема з кількісним значенням *як море* може імплікувати значення НВК не тільки у поєднанні з лексико-граматичним розрядом конкретних іменників, а й абстрактних, пор.:

Гріхами задавлене ваше село, / Брехня розлилася, мов море...(Симоненко В. А.).

Квантитатив *море* активно сполучається з назвами істот та сукупностей істот:

...Друзів в мене море! / Вони мені пропасти не дадуть. / <...> / Із моря друзів не приплив ніхто(П'янкова Т. Л.);

...Це море арабів жидів і людей / І негрів аж чорно всьо решта малайці (Малко Р.);

Лиш тоне „я” у морі „ми”...(Коломієць В.Р.);

...На галявах міських залитих морем юрб (Я. Кондра).

Одним із можливих варіантів передачі значення НВК може бути трансформація залежного іменника в ад'єктив:

Пливи собі в книжковім морі: / Шевченко, Леся – все твоє (Білоус Д. Г.);

А ми підем і цілий світ научим, / як у чорних плавати морях(Симоненко В. А.).

У ролі атрибутів виступають інтенсифікатори *цілий, весь – ціле море сліз, все море ласки і тепла* або лексеми, що актуалізують диференційні семи у примарному значенні квантитатива, – *солоне море сліз, безкрає море біди*.

Конституент із значенням НВК *ріка/ріки* теж виявляє у поетичному мовленні певну активність. У ролі приквантитативного субстантива виступають переважно негативно конотовані лексеми на позначення *соматизмів* – *сльози, кров, піт*. Пор.:

... до щастя дорога веде через річку – / **та річка із крові та трішки із сліз** (Симоненко В. А.);

Об мрамур наших душ обламано долот! / **Спрацьовано долонь, проллято поту – ріки...** (Нечерда Б. А.).

У ролі об'єктів квантифікації виступають також іменники на позначення емоційно-інтелектуальної діяльності людини, назви рідин, часові відрізки, найменування осіб.

Ріка віків – безжальний круголин... (Римарук І. М.).

Активно представлена у ролі квантитатива словоформа-компаративема *рікою / ріками*:

Не б'ють барабани, / Не сурмять сурми, / **а кров розіллялася ріками...** (Г. Шкурूपій);

О дав би Бог: довершений сльозою / **Пугар терпінь розлився би рікою** / І ти, народе, взявся б за мечі! (З. Красівський) ;

О рідна мово, тиха пристане, / як підійти, звідкіль почать? / Усе спокійне, наче приспане, – / і літери й слова мовчать. / І часто постають звичайними, / але копни в праглибину – / і **потечуть чуття Почайнами** / крізь незбагненну явину. / <...> / І являть те, чого не знаємо, / чому **ні краю, ні кінця**, / як **ринуть мовними Дунаями** / крізь наші душі і серця (Білоус Д. Г.).

У лексем *Почайнами, Дунаями* актуалізуються не тільки раціонально-логічний, а й інораціональний компоненти, не тільки семантичні складники інтенціоналу й екстенціоналу, а й прагматично скеровані елементи значення імплікаціоналу, що відбивають ціннісно-емотивну забарвленість маркованих словоформ. Це один із можливих варіантів вербального втілення образного моду мислення.

Лексеми-квантитативи *Почайнами, Дунаями* імплікують значення 'ріками', тобто 'у великій кількості'. Оказіональне розширення парадигми гідронімів формами множини (при збереженні графічного оформлення онімів) уможливорює одночасне сприйняття їх реципієнтами і як власних назв (у сумі диференційних ознак), і як загальних (транспозиція за зразком синекдохи). Така стратифікація підбору засобів вербалізації думки тісно пов'язана з індивідуальною, особистісною картиною світу певного митця, а також з аксіологічно значущою етнокультурною фоновою інформацією.

Квантитатив *потік / потоки* сполучається здебільшого з іменниковими лексемами на позначення соматизмів (*сльози, кров, піт*), емоційно-інтелектуальної діяльності і станів людини (*почуття, слова, брехня, знання, мужність*), часових проміжків, інформації. Пор.:

...**Потоки зброї, нафти, поту, сліз** / **Текли і переповнювали ріки**(Білоцерківець Н.Г.);

Менше потоків / Словесної потоки... (Педа П. М.);
...І терпнуть в злеті почуття потоки (Гершкович М. Ф.);
...Що лиш усміхом мужности поток / Перемінювали в водоспади?
(Липа Ю. І.).

В останньому прикладі відбита висхідна градація вияву опредметненої субстанції у сприйнятті Юрія Липи – *потік мужности / водоспад мужности* (від значення 'багато' до значення 'величезна кількість й інтенсивність').

Периферію цієї тематичної групи становлять такі лексеми: *ставок, заплава, озеро, вир, плесо*.

Поодинокі випадки функціонування моносеманта *ставок* у ролі квантитатива засвідчують, що у поетичному мовленні ним вимірюється, як правило, кількість сліз:

Моє життя вбило собі в голову, / Що воно – рибалка, / І зупинилося на березі ставка сліз (П'янкова Т. Л.).

Аналогічна сполучуваність притаманна й моносеманту *заплава* і полісеманту *озеро*:

...і закликаю / всі на нерест / в заплави сліз... (Пантюк І. З.);

Як переплисти озеро солоне / Тих сліз, що їх Рогніда пролила. / І крові братньої ріку червону (О. Бургардт).

На відміну від лексем *ставок, заплава*, що не мають зафіксованих ЛСВ на позначення НВК, полісемант *озеро* має такий ЛСВ, але тільки на позначення НВК рідини. У художньому мовленні дистрибутивний потенціал може розширюватися:

Прованс це вино це багато вина / Цілі виноградники бочки озера... (Малко Р.);

... відкрилися червоні озера доспілого глodu (Вінграновський М. С.).

Актуалізація певних сем імплікаціоналу дозволяє лексемі *вир* контекстуально набувати ознак квантитатива:

...тече / юрба – / Вир скуплений опецькуватих тіл... (Я. Кондра).

До семантичних елементів позаконтекстного значення лексеми *вир* додається контекстний елемент – 'досить велика кількість', виникнення якого детерміноване як прагматичною інтенцією суб'єкта, що номінує, так і наявністю контактного стимульного індикатора – квантитатива *юрба*.

Частина проаналізованих нами іменників-операторів функції НВК має кодифіковані ЛСВ на означення великої кількості, пор.: *мóre* – 4. *чого, перен.* Велика кількість чого-небудь такого, що тече, сиплеться і т. ін. // *кого, чого, яка.* Безперервний великий потік, маса кого-, чого-небудь, що рухається. 3. у знач. присл. *рікою, ріками* [8 : 1228]; *óзеро* – 2. *перен.* Велика кількість якої-небудь рідини [8 : 834]; *потік* – 2. *кого, чого, який, перен.* Велика кількість, маса кого-, чого-небудь, що рухається в одному напрямі. // Безперервний рух, надходження великої кількості чого-небудь [8 : 1088-1089]; *океан* – 2. *чого, який, перен.* Про щось безмежне,

неосяжне [8 : 836]. ЛСВ іменникових лексем на позначення водних об'єктів з інтегральною семою НВК мають й низку диференційних сем.

Контекстуально носіями квантитативної семантики можуть ставати іменникові лексеми *ставок, заплава, вир*. Вони не мають кодифікованих ЛСВ на позначення великої кількості, але за певних дискурсивних умов набувають такої здатності. За частотністю вживання належать до периферії.

Література

1. Акуленко В. В. О выражении количественности в семантике языка. *Категория количества в современных европейских языках*. Київ: Наукова думка, 1990. С. 7–40.
2. Акуленко Л. Г. Выражение неопределённо большого и малого количества в немецком языке и тексте. *Вестник Харьковского университета*. 1982. № 231. С. 3–8.
3. Акуленко Л. Г. О структуре поля количества в современном немецком языке. *Вестник Харьковского университета*. 1984. № 258. С. 3–8.
4. Басилая Н. А. Бинарные метафорические словосочетания: автореф. дисс. уч. степени канд. филол. наук. Тбилиси, 1972. 28 с.
5. Бельский А. В. Метафорическое употребление существительных (К вопросу о генитивных конструкциях). *Учёные записки I МГПИИЯ: Экспериментальная фонетика и психология речи*. Москва: Изд-во МГУ, 1954. Т. VIII. С. 279–298.
6. Бонецька О. М. Реалізація категорії квантитативності у художніх творах. *Проблеми граматики і лексикології української мови*: зб. наук. праць. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001. С. 39–44.
7. Бронікова С. А. Функціонально-семантичне поле квантитативності в сучасній українській мові: дис. канд. філол. наук. Одеса, 2004. 205 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД): 250 000 слів. Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ Перун, 2007. 1736 с.
9. Вовк В. Н. Языковая метафора в художественной речи. (Природа вторичной номинации). Київ: Наукова думка, 1986. 143 с.
10. Городенська К.Г. Вираження неозначеної кількості засобами української мови. *Мовознавство*. 1978. № 4. С. 18–21.
11. Дмитрук В. І. Квантитативні слова в сучасній українській мові: автореф. дис. канд. філол. наук. Кіровоград, 1998. 16 с.
12. Кашина Д. А. Функционально-семантическое поле количества (на материале современного немецкого языка): автореф. дисс. канд. филол. наук. Москва, 1973. 20 с.
13. Клименко Н. Л. Сопоставительный анализ неопределённо большого количества в английском и русском языках. *Категория количества в современных европейских языках*. Киев: Наукова думка, 1990. С. 131–145.
14. Кравцова С. И. Фразеологические синонимы со значением количества в русском и украинском языке. *Русский язык и литература в школах УССР*. 1981. № 1. С.23–26.
15. Лашкевич А. И. Именные словосочетания со значением метафорического количества. Минск: Высшая школа, 1985. 142 с.
16. Марковский И. К. Слова со значением „неопределённой множественности” в современном русском языке. *Филологические науки*. Москва: Высшая школа, 1974. № 4. С. 77–84.
17. Моренцова А. В. Фразеологические единицы в поле количественности английского и русского языков. *Категория количества в современных европейских языках*. Киев: Наукова думка, 1990. С. 198–212.
18. Митяй З. О. Використання мовних конструкцій на позначення кількості в прозових творах Василя Барки (на матеріалі роману „Жовтий князь”). *Вісник Запорізького осередку вивчення української діаспори*. Запоріжжя: ЗДУ, 2004. Вип. 2. С.150–155.

19. Новицкая В. В. Лексика с количественным значением в современном русском языке. Москва: Наука, 1985. 271 с.
20. Перетяцько Т. П. Лексические средства обозначения неопределённо большого количества предметов: автореф. канд. филол. наук. Алма-Ата, 1972. 23 с.
21. Теория функциональной грамматики: Качественность. Количественность отв. ред. А. В. Бондарко. СПб.: Наука, 1996. 264 с.
22. Тихонова М. Ю. Лексико-фразеологическая микросистема „много” в современном русском языке: автореф. дис. канд. филол. наук. Самарканд, 1971. 28 с.
23. Чеснокова Л. Д. Категория неопределённого множества и семантические формы мысли. *Семантика грамматических форм*. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского гос. пед. ин-та, 1982. С. 21–31.
24. Швачко С. А. Языковые средства выражения количества в современном английском, русском и украинском языках. Киев: Вища школа, 1981. 144 с.

References

1. Akulenko V. V. On the expression of quantitateness in the semantics of the language // *Category of quantity in modern European languages*. К.: Naukova Dumka, 1990. S. 7-40.
2. Akulenko L. G. Expression of an indefinitely large and small amount in the German language and text // *Bulletin of Kharkov University*. 1982. No. 231. S. 3-8.
3. Akulenko L. G. On the structure of the field of quantity in the modern German language // *Bulletin of Kharkov University*. 1984. No. 258. S. 3-8.
4. Basilaya N. A. Binary metaphorical phrases: author. diss. to apply for an account. degree of Cand. philol. Sciences: spec. 10.660 "Russian language". Tbilisi, 1972. 28 p.
5. Belsky A. V. Metaphorical use of nouns (On the issue of genius constructions) // *Scientific notes of the 1st Moscow State Pedagogical Institute: Experimental Phonetics and Psychology of Speech*. Moscow: Moscow State University Publishing House, 1954. Vol. VIII. S. 279-298.
6. Bonetska O. M. Realization of the category of quantitateness among artists // *Problems of grammar and lexicology of Ukrainian language: zb. sciences. good*. К.: NPU im. M. P. Dragomanova, 2001. S. 39-44.
7. Bronikova S. A. Functional-semantic field of quantitateness in the current Ukrainian move: dis. on the science. steps of cand. philol. Sciences: spec. 02/10/01 "Ukrainian mova". Odessa, 2004. 205 p.
8. *Great Tlumachny Glossary of Modern Ukrainian Movies (z dod., Add.ta SD): 250,000 sliv / Stack. i heads*. ed. V. T. Busel. Kiev; Irpin: VTF Perun, 2007. 1736 p.
9. Vovk V. N. Linguistic metaphor in artistic speech. (The nature of the secondary nomination). К.: Naukova Dumka, 1986. 143 p.
10. Gorodenskaya K. G. Expression of an indefinite number by means of the Ukrainian language // *Linguistics*. 1978. № 4. pp. 18-21.
11. Dmitruk V. I. Quantitative words in the modern Ukrainian language: author's ref. dis. for science. degree of Cand. philol. Science: special. 10.02.01 "Ukrainian language". Kirovograd, 1998. 16 p.
12. Kashina D. A. Functional-semantic field of quantity (based on the material of modern German): author. diss. to apply for an account. degree of Cand. philol. Sciences: spec. 10.02.04 "Germanic languages". M., 1973. 20 p.
13. Klimenko N. L. Comparative analysis of an indefinitely large quantity in English and Russian // *Category of quantity in modern European languages*. К.: Naukova Dumka, 1990. S. 131-145.
14. Kravtsova S. I. Phraseological synonyms with the meaning of quantity in Russian and Ukrainian // *Russian language and literature in schools of the Ukrainian SSR*. 1981. No. 1. P. 23-26.
15. Lashkevich A. I. Nominal phrases with the meaning of metaphorical quantity. Minsk: Higher School, 1985. 142 p.

16. Markovsky I.K. Words with the meaning of "indefinite plurality" in modern Russian // Philological sciences. M.: Higher school, 1974. No. 4. S. 77-84.
17. Morentsova A.V. Phraseological units in the field of quantity of English and Russian languages // Category of quantity in modern European languages. K.: Naukova Dumka, 1990. S. 198-212.
18. Mityai Z. O. Viktoristannya movnykh constructions for the designated number in the prose works of Vasyl Barka (on the materials of the novel "Zhovtiy prince") // Bulletin of Zaporizkogo in the middle of the Ukrainian Diaspora. Consumption: ZDU, 2004. Vip. 2. P. 150-155.
19. Novitskaya V.V. Lexicon with quantitative meaning in modern Russian. Moscow: Nauka, 1985. 271 p.
20. Peretyatko T.P. Lexical means of designating an indefinitely large number of objects: author. dis. to apply for an account. degree of Cand. philol. Sciences: spec. 10660 "Russian language". Alma-Ata, 1972. 23 p.
21. Theory of functional grammar: Quality. Quantity / [resp. ed. A.V. Bondarko]. SPb.: Science, 1996. 264s.
22. Tikhonova M.Yu. Lexico-phraseological microsystem "many" in modern Russian: author. dis. to apply for an account. degree of Cand. philol. Sciences: spec. 10660 "Russian language". Samarkand, 1971. 28 p.
23. Chesnokova L. D. The category of an indefinite set and semantic forms of thought // Semantics of grammatical forms. Rostov-on-Don: Publishing house of the Rostov state. ped. in-ta, 1982. S. 21-31.
24. Shvachko S.A. Linguistic means of expressing quantity in modern English, Russian and Ukrainian languages. K.: Vischa school, 1981. 144 p.

Semenenko O. Y.

FUNCTIONING OF TOKEN-QUANTITATIVES OF THE THEMATIC GROUP WATER OBJECTS WITH SEMANTICS OF MULTIPLICITY IN THE STRUCTURE OF POETIC DISCOURSE

The article analyzes the structural and semantic features of the functioning in the poetic speech of the token-quantitatives of the thematic group of water objects with metaphorized meaning 'many people, something' in the indecomposable quantitative noun phrases. Peculiarities of interaction of paradigmatic and syntagmatic aspects of functioning of token-quantitatives of the function of indefinite quantification of thematic group of water objects, establishment of semantic environment of these indefinite-quantitative quantitatives, ie their realized semantic valence in combination with actualizers of this value It is proved that contextually carriers of quantitative semantics can become noun tokens ponds, floodplain, vortex. They do not have codified LSV to denote a large number, but under certain discursive conditions acquire such an ability. By frequency of use belong to the periphery.

Key words: poetic speech, indefinitely large number (NEC), intensifier, quantitative-nominative phrases.

УДК 811.161.2'42:808.51:32(043.5)

Л. І. Стрій

кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В МОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ: РИТУАЛЬНІ МОВЛЕННЄВІ ЖАНРИ

Статтю присвячено розробленню типології комунікативних стратегій, представлених у ритуальних жанрах президентського дискурсу України. Розглянуто привітання, звернення та інавгураційні промови всіх українських президентів з метою виокремлення та характеристики обраних стратегій спілкування з адресатами. Комунікативну стратегію потрактовано як загальну схему, план реалізації комунікативного задуму, що передбачає використання конкретних мовленнєвих дій (тактик і відповідних мовних засобів). У президентському дискурсі виокремлено стратегії консолідації, самопрезентації та агітації. Доведено, що стратегія консолідації реалізує інтенцію поєднання президента з народом, стратегія самопрезентації – представлення президента як непересічної особистості, політика-легенди, стратегія агітації – спонукання до підтримки політика-мовця. Кожна стратегія реалізується за допомогою відповідних комунікативних тактик і мовних засобів.

Ключові слова: політичний дискурс, президентський дискурс, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, ритуальний жанр.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Аналіз політичного дискурсу (далі – ПД) передбачає вивчення механізмів мовленнєвого впливу, розгортання комунікативних векторів спілкування та планування комунікативної взаємодії. Політики свідомо чи несвідомо обирають мовні засоби, що є найбільш потужними та дієвими в аспекті впливу на адресата. Можливість цього вибору закладена в самій комунікативній взаємодії, що визначається суб'єктною орієнтацією дискурсу на мовця та реципієнта. Зважаючи на це, О. С. Іссерс вважає, що «мовленнєва поведінка варіативна – в тому значенні, що розв'язання комунікативного завдання допускає декілька комунікативних ходів» [2, с. 52]. Для впливу на адресата в ПД мовець використовує певний набір таких ходів, ефективність яких залежить від багатьох чинників, зокрема від умов комунікативної взаємодії.

Мета дослідження – проаналізувати основні комунікативні стратегії, якими послуговуються українські президенти під час виголошення текстів ритуальних жанрів – привітань та інавгураційних промов.

Ступінь вивчення проблеми в сучасній лінгвістиці. Уперше поняття комунікативної стратегії (далі – КС) обґрунтував Т. А. ван Дейк на позначення

«усвідомленої, інтенційної діяльності комуніканта, що скерована на досягнення певної мети, та когнітивного / ментального представлення ефективних засобів досягнення цієї мети [1, с. 62–65]. Йшлося про породження та сприйняття природної мови її носіями, однак витлумачення цього поняття та його сутнісних ознак чи характеристик наведено не було, хоч це і передумовило подальше вивчення КС в дискурсах різних типів. Основну увагу дослідженню КС приділено в працях російських лінгвістів О. С. Іссерс, О. П. Сквородникова, І. В. Труфанової, Н. І. Формановської, Т. Є. Янко та українських учених, які здебільшого вивчали КС на матеріалі ПД, Г. Г. Почепцова, Л. Л. Славової, О. О. Чорної та ін.

Матеріалом дослідження слугували текстові версії усних виступів українських президентів – Л. Кучми, В. Ющенко, В. Януковича, П. Порошенка, В. Зеленського.

Викладення основного матеріалу дослідження. Стратегії традиційно витлумачують як «планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов спілкування та особистостей комунікантів, а також реалізацію цього планування. Інакше кажучи, мовленнєва стратегія становить комплекс мовленнєвих дій, скерованих на досягнення комунікативної мети» [2, с. 54]. Н. І. Формановська наголошує на тому, що КС скерована на «переконання партнера щодо здійснення/нездійснення чогось, завоювання власного авторитету, зміну світогляду адресата, вступ у співпрацю, глобальні згоду/ відмову [5, с. 341]; О. І. Криницька пропонує таке визначення КС – «це універсальна категорія мовлення, що об'єднує ієрархічно впорядковані стосовно глобального задуму мовця прагматичні одиниці спілкування і спрямована на розв'язання загального комунікативного завдання, реалізуючись через комунікативні тактики й комунікативні ходи» [3, с. 23]. Отже, КС – це загальна схема, план реалізації комунікативного задуму, що передбачає використання конкретних мовленнєвих дій (тактик і відповідних мовних засобів).

В українському президентському дискурсі виокремлюємо такі КС: консолідації, самопрезентації та агітації

Стратегія консолідації є визначальною, оскільки метою ритуальної комунікації є об'єднання в одну спільноту, тобто актуалізована інтегративна функція. На думку О. Й. Шейгал, ПД президента взагалі є жанром інтеграції в ПД [6, с. 246]. У вітальних жанрах КС консолідації насамперед виражається в об'єднанні мовця-політика з народом, у наголошенні на єдності з адресатом, напр.: *Ми, громадяни України, радіємо здійсненню мрії про українську державу, яке відбувалося на наших очах. Ми горді її визнанням у світі, ми віримо у її європейське майбутнє* (Привітання з Днем незалежності України, В. Ющенко, 2005); *Це не моя, це наша спільна перемога. І це – наш спільний шанс. За який ми несемо спільну відповідальність* (Інавгураційна промова, В. Зеленський, 2019). Президент країни, який вітає зі святами народ, не відокремлює себе від нього, а навпаки – об'єднує, що передає основну ідею президентської ритори-

ки. Вживання займенника *ми* тут позначає не узагальненого діяча, а спільного, що охоплює мовця та адресата.

У ритуальних жанрах КС консолідації зумовлює безпосереднє ототожнення єднання мовця (політика) з адресатом (народом), тому політичні перемоги і досягнення подаються як результати спільних дій, зокрема це стосується інавгураційних промов президентів, напр.: *...сьогоднішній день є для мене датою не власного торжества, не особистої перемоги, а торжества і перемоги усієї української спільноти* (Інавгураційна промова, Л. Кучма, 1999).

На лексичному рівні КС консолідації позначена використанням лексем *єдність, соборність, консолідація, неподільність, об'єднання, спільний, спільнота* тощо та похідних від них, напр.: *Для реалізації наших амбітних планів нам потрібні не лише мир та єдність країни, але й консолідація всіх патріотичних, проукраїнських, проєвропейських сил* (Інавгураційна промова, П. Порошенко, 2014); *І це – наша спільна мрія. Але у нас є і спільний біль* (Інавгураційна промова, В. Зеленський, 2019). Фіксуємо також аксіологічне протиставлення єдність/розділення, що реалізує КС консолідації, напр.: *Ми, громадяни України, стали єдиною українською нацією. Нас не розділити ні мовами, якими ми розмовляємо, ні вірами, які ми ісповідуємо, ні політичними поглядами, які ми обираємо. У нас одна українська доля. У нас одна українська гордість. Ми горді тим, що ми є українці!* (Інавгураційна промова, В. Ющенко, 2005).

Основним мовним засобом реалізації КС консолідації є вживання займенникових форм *ми, наш, усі* тощо, напр.: *Ми разом доклали зусиль до цього документу* (Інавгураційна промова, П. Порошенко, 2014); *З позицій жорсткого прагматизму ми будемо підходити і до питань зовнішньої політики держави* (Інавгураційна промова, Л. Кучма, 1999). Ці засоби характерні для всіх ритуальних текстів.

Стратегія самопрезентації орієнтована на виявлення іміджевих рис політиків. Л. Л. Славова вказує на мету КС самопрезентації як «створення власного позитивного іміджу» [4, с. 204]. У разі президентської риторики йдеться про актуалізацію іміджевих характеристик політичних лідерів та оптимізоване подання інформації. Самопрезентація в президентській риторичі передбачає наголошення на комунікативній та соціальній ролі Президента України як винятковій у ПД, напр.: *Як Президент, я маю чітке уявлення про те, яка зовнішньополітична стратегія сьогодні найбільше відповідає національним інтересам України* (Інавгураційна промова, В. Янукович, 2010); *За Конституцією України Президент є главою держави. Це означає, що єдиний носій суверенітету і єдине джерело влади – народ покладає на нього гарантії забезпечення громадянської злагоди в суспільстві, узгодження у діяльності органів державної влади та їх взаємодії з органами місцевого самоврядування. Я це робитиму* (Інавгураційна промова, Л. Кучма, 1999). Констатування факту посадових обов'язків не стільки виражає КС самопрезентації, скільки є ритуальним елементом інавгураційного звернення.

Самопрезентація насамперед передбачає позиціонування політика як непересічної особистості, що здатна керувати державою, напр.: *Можу запевнити – задля того, щоб наші герої більше не гинули, я готовий на все. І я точно не боюся ухвалювати складні рішення, я готовий втратити свою популярність, свої рейтинги, і якщо буде потрібно – я без вагань готовий втратити свою посаду, щоб тільки настав мир* (Інавгураційна промова, В. Зеленський, 2019). Залежно від створеного політичного іміджу президенти постають у межах КС самопрезентації як цілісні, різнобічні, незвичайні люди. При цьому на перший план виходить іміджева риса людяності, тобто президент представляє себе як звичайну людину, якій властиві звичайні почуття, емоції, реакції, напр.: *Чи зручно президенту говорити про свої почуття? Так, я глибоко впевнений, що так. Сьогодні про найглибші переживання, про ставлення одне до одного маємо говорити всі – у наших сім'ях, у святкових товариствах, не забуваючи ні про кого, про жодне найсамотніше серце* (Новорічне привітання, В. Ющенко, 2008). На вербальному рівні ця стратегія виявляється у частотних риторичних запитаннях, як у цьому прикладі, а також у синтаксичних конструкціях з дієслівно-присудковими компонентами у формі 1-ої особи однини. Семантика присудкових дієслів більшою мірою виражає почуття і думки, тобто це дієслова почуттів, мовлення та мислення, напр.: *Як і в кожній людині, у мене теж є мрія, і я роблю все, аби щодня вона ставала реальністю. Я мрію побачити Україну квітучою і розвиненою. Я мрію про Україну, яка стане регіональним лідером, яка – як і колись – своїми чорноземами годуватиме світ. Про Україну, якою ми будемо пишатися.* (Новорічне привітання, Л. Кучма, 2004). Політик постає як людина, здатна до переживання, до звичайних людських емоцій, що наближає його до адресатів, до народу.

Стратегія агітації орієнтована на вираження закличної функції в ритуальних жанрах ПД. І хоч заклики не є основним функційним навантаженням ритуальних текстів, скерованих на фатику, на стратегічному рівні вони представлені в аналізованих текстах. Заклики до конкретних дій у ритуальних текстах переважно орієнтовані на ритуальні дії адресатів, що мають слідувати за вербалізацією заклику, напр.: *Перш ніж наповнити келихи, за мить до дванадцяти ударів, які сповістять про Новий рік, і перед тим, як заспівати «Ще не вмерла», разом, всією Україною, вшануємо пам'ять воїнів, які віддали своє життя за Україну, і пам'ять мирних громадян, які загинули з вини агресора* (Новорічне звернення, П. Порошенко, 2015). Заклик передбачає «хвилину мовчання», що маніфестує вшанування пам'яті загиблих воїнів, тому адресати мають виконати відповідні дії разом з мовцем-президентом.

Проте такі конкретні заклики до дій є скоріше винятками для політичних ритуалів, тому що навіть використання імперативів з наказовою формою дієслів не завжди передає заклик діяти, напр.: *Сьогодні, думаючи про рік наступний і майбутні роки, я звертаюся до нової української людини, яка народжується у непростих випробуваннях і, можливо, неспокої. Нічого не бійся. Йди впевнено вперед. Ти переможеш* (Новорічне привітання, В. Ющенко, 2010). Звернення

до уявного адресата узагальненого характеру характерно саме для декларативних текстів. Політичний імператив, виражений формою 2-ою особи однини, має масову адресацію: звертаючись до уявного адресата, політик звертається до всього народу, але обрана форма інтимізує звернення, наближає мовця до адресата. У такий спосіб створюється ефект спонтанного, реального діалогу.

Частотним є вживання імперативних форм 1-ої особи множини, які вказують на поєднання мовця та реципієнта, напр.: *Любімо один одного. Шануймо один одного. Вітаймо вічне народження Бога* (Привітання з Різдом Христовим, В. Ющенко, 2009). Тут фіксуємо накладання агітаційної КС та КС консолідації, при цьому президент об'єднує себе з народом, а не лише закликає до єднання нації. Такі мовні репрезентації агітаційної стратегії, на нашу думку, є найпродуктивнішими для ПД, оскільки виконують подвійну функцію, «працюючи» одночасно в різних стратегічних напрямках, напр.: *Усіх, хто готовий допомагати українцям будувати саме таку країну, – ласкаво просимо долучатися. Іншим – велике прохання не зав'язати* (привітання з Днем незалежності України, В. Зеленський, 2020).

Політичні заклики можуть бути безадресними, якщо йдеться про слоганістику або політичні гасла, утворені за моделлю «Хай (нехай) + буде (дієслово доконаного виду у формі теперішнього часу)», напр.: *Хай буде мир!* У ритуальних текстах такі випадки реалізації агітаційної КС не частотні, але мають місце, напр.: *Хай збудеться пророцтво Шевченка: «І на оновленій землі врага не буде супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі!»* (Новорічне привітання, П. Порошенко, 2015); *Нехай вічно майорить над нами великий стяг свободи, який захищають наші війська і наші серця* (Привітання з Днем Незалежності України, В. Ющенко, 2009). Тут також спостерігаємо контамінацію агітаційної КС з самопрезентацією у варіанті тактики інтелектуалізації, вираженої через цитування Кобзаря.

Отже, агітаційна КС має експліцитне та імпліцитне вираження в ПК, передбачає використання як прямих закликів з використанням спонукальних речень та імперативних синтаксичних форм, так і прихованих – перформативних дієслів у неперформативному вживанні та описових конструкцій на позначення політичних закликів.

Висновки і перспективи дослідження. Комунікативну стратегію потрактовано як загальну схему, план реалізації комунікативного задуму, що передбачає використання конкретних мовленнєвих дій (тактик і відповідних мовних засобів). У президентському дискурсі виокремлено стратегії консолідації, самопрезентації та агітації. Стратегія консолідації реалізує інтенцію поєднання президента з народом, стратегія самопрезентації – представлення президента як непересічної особистості, політика-легенди, стратегія агітації – спонукування до підтримки політика-мовця. Кожна стратегія реалізується за допомогою відповідних комунікативних тактик і мовних засобів. Перспективи дослідження полягають у подальшій розробці типології стратегій у президентському дискурсі.

Література

1. Дейк Т. А. ван. Дискурс и власть. Репрезентация доминирования в языке и коммуникации. Москва: Либроком, 2013. 344 с.
2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва: КомКнига, 2006. 288 с.
3. Криницька О. І. Реалізація комунікативних стратегій у художньому тексті (на матеріалі української модерної драми кінця XIX – початку XX століття): дис. канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2009. 249 с.
4. Славова Л. Л. Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсонології: США – Україна. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 360 с.
5. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. Москва: Русский язык, 2002. 216 с.
6. Шейгал Е. И. Инаугурационное обращение как жанр политического дискурса. *Жанры речи* – 3. Саратов, 2002. С. 205–214. Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics1/sheygal-02.htm>

References

1. Dejk T. A. van. Diskurs i vlast'. Rerezentatsyja dominirovaniya v yazyke i kommunikatsyi [Discourse and power. Representation of dominance in language and communication]. Moskva: Lybrokom, 2013. 344 s.
2. Issers O. S. Kommunikativnyje strategii i taktiki russkoj rechi [Communicative strategies and tactics of Russian speech.]. Moskva: KomKnyha, 2006. 288 s.
3. Krynyts'ka O. I. Realizatsiya komunikativnykh stratehiy u khudozhn'omu teksti (na materialy ukrayins'koyi modernoyi dramy kintsya KHKH – pochatku KHKH stolittya) [Realization of communicative strategies in the artistic text (on the material of the Ukrainian modern drama of the end of the XIX – the beginning of the XX century): dys. kand. filol. nauk. Ivano-Frankivs'k, 2009. 249 s.
4. Slavova L. L. Movna osobystist' lidera u dzerkali politychnoyi lnhvopersonolohiyi: SSHA – Ukrayina [Linguistic personality of the leader in the mirror of political linguo-personology: USA – Ukraine]. Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka, 2012. 360 s.
5. Formanovskaya N. Y. Rechevoje obshchenije: kommunikativno-pragmaticheskij podchod [Speech communication: communicative-pragmatic approach.]. Moskva: Russkyy yazyk, 2002. 216 s.
6. Shejhal E. Y. Inauguratsyonnoje obrashchenije kak zhanr politicheskoho diskursa [Inaugural address as a genre of political discourse.]. *Zhanry rechy* – 3. Saratov, 2002. S. 205–214. Rezhym dostupu: <http://www.philology.ru/linguistics1/sheygal-02.htm>

Striy L. I.

COMMUNICATIVE STRATEGIES IN THE MOVEMENT OF UKRAINIAN PRESIDENTS: RITUAL MOVEMENT IN GENRES

The article is dedicated to the disintegration of the typology of communal strategies, represented in the ritual genres of the presidential discourse of Ukraine. Visible admiration, brutalization and promotion of all Ukrainian presidents with the help of viral links and characteristics of the reciprocal strategies of communication with ad-

dressees. Komunikativnu strategiyu potraktovano yak zagalnu scheme realizatsii plan komunikativnogo brainchild of scho peredbachae vikoristannya specific movlennevih Act reasonably (tactics i vidpovidnih movnih zasobiv. We prezidentskomu diskursi viokremleno strategii konsolidatsii, samoprezentatsii that agitatsii. Bring scho strategiya konsolidatsii realizue intentsiyu poednannya President of the people, strategiya samoprezentatsii – presentation of the president as an unresolved specialty, politics-legend, strategy of agitation – spontaneous before the adoption of politics-movement.

Key words: political discourse, presidential discourse, communicative strategy, communicative tactics, ritual genre.

УДК 81:808.5

Г. М. Труба

кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

С. А. Гречка

студентка кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

**ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ
«МОВЛЕННЄВА МАНІПУЛЯЦІЯ» У ПОЛІТИЧНОМУ
ДИСКУРСІ**

У статті висвітлені основні підходи до визначення поняття «мовленнєва маніпуляція» та висвітлені й систематизовані панівні підходи в українській науковій лінгвістичній традиції до нього, а саме: вузький і широкий підходи, а разом із тим розглянуті наукові лінгвістичні підходи, які розглядають мовленнєву маніпуляцію із різних боків. Основну увагу зосереджено на різних класифікаційних підходах до цього питання, а також висвітлені основні критерії, за якими класифікують види мовленнєвої маніпуляції (за характером взаємодії адресанта і адресата; за критерієм усвідомлення мовленнєвих дій адресата і адресанта; за орієнтацією на адресанта; за характером інформаційних перетворень). Висвітлені сучасні підходи до їхнього розмежування. Разом із тим розглянуті рівні, на яких здійснюється мовленнєва маніпуляція (фонетичний, лексичний і граматичний).

Ключові слова: мовленнєвий вплив, мовленнєва маніпуляція, нейролінгвістичне програмування.

Актуальність теми дослідження. Тема маніпуляції і впливу є надзвичайно актуальною і не втрачає новизну багато років. Історія розробки теми маніпуляції сягає часів античності, проте і на сучасному рівні не втрачає своєї гостроти, адже є певне коло дискусійних проблем.

Розроблення проблематики у науковій літературі. Серед науковців, які розробляли тему маніпуляції можна назвати таких вчених, як Почепцов Г. Г., Стернін І. А., Тарасов Є. Ф., Іссерс О. С., Шестелюк О. В., Блакар Р. В., Різун В. В., Корнєєв В. М. [10, с. 157]. Також питання маніпуляції розглядається у прагмалінгвістиці (Блумфільд Л., Остін Дж., Морріс Ч., Пірс Ч., Серль Дж.), психолінгвістиці (Белянін В. П., Горелов І. Н., Загнітко А. П., Залевська О. О., Ковалевська Т. Ю., Леоньєв О. О., Петренко В. Ф., Сахарний Л. В., Стернін Й. А.), нейропсихолінгвістиці (Сєдов К.Ф.), комунікативній лінгвістиці (Бацевич Ф. С., Іссерс О. С., Макаров М. П., Сусов І. П.), прикладній лінгвісти-

ці (Баранов А. М., Паршин П. Б., Пирогова Ю.К.), сугестивної лінгвістики (Гончаров Г. А., Ковалевська Т. Ю., Кучеренко В. В., Мурзін Л. М., Слухай Н. В., Романов О. А., Форманова С. В., Черепанова І. Ю.), теорії мовної комунікації (Клюєв Є. В., Селіванова О. О., Семенюк О. А., Парашук В. Ю., Яшенко О. В.), Нейролінгвістичного програмування (Адлер Х., Бакіров А. К., Бендлер Р., Боденхаммер Б., Горін С. А., Гріндер Дж., Ділте Р., Ковалевська Т. Ю., Ковальов С. В., Котлячков О. В., Огурцов С. В., Сеймор Дж., Холл М.), політичній лінгвістиці (Загнітко А. П., Ковалевська А. В., Кондратенко Н. В., Семенюк О. А.) [8, с. 57 – 58].

Мета роботи полягає у тому, щоб чітко відмежувати поняття різних видів мовленнєвого впливу і маніпуляцією

Об'єкт дослідження – феномен мовленнєвого впливу як комплексного явища, **а предмет** – різновиди мовленнєвого впливу.

Основний зміст дослідження. Важливо відзначити, що саме поняття мовленнєвого впливу є дуже складним і має кілька рівнів розуміння. Наведемо кілька визначень терміна «маніпуляція»: за Е. Л. Доценко, маніпуляція — це вид психологічного впливу, майстерне виконання якого веде до прихованого порушення в іншій людині намірів, які не збігаються з його актуально існуючими бажаннями [6, с. 59]. Багато визначень інших вчених сходяться з дефініцією психолога Е. Л. Доценко, але нас цікавить особливий вид маніпулювання, а саме — мовленнєве маніпулювання. Так, С. Г. Кара-Мурза стверджує, що маніпулювання «... за допомогою слова – глибинна властивість психіки, що виникла набагато раніше, ніж здатність до аналітичного мислення» [7, с. 84]. Аде всі ці підходи можна розмежувати на дві великі групи: вузького і широкого розуміння. З однієї точки зору (так зване широке розуміння), мовленнєвий вплив ототожнюється із будь-яким актом мовленнєвого спілкування [10, с. 157]. А з іншої точки зору (так зване вузьке розуміння), мовленнєвий вплив розглядається у сфері координат відносин, коли комуніканти є відносно рівноправними учасниками комунікативного акту [10, с. 157].

Власне феномен маніпуляції широко розроблено у науковій літературі і розроблено безліч класифікацій. Отже варто навести класифікаційні чинники: 1. *за характером взаємодії адресанта і адресата* [10, с. 157]; 2. *за критерієм усвідомлення мовленнєвих дій адресата і адресанта* [10, с. 157]; 3. *за орієнтацією на адресанта* [10, с. 157]; *за характером інформаційних перетворень* [5].

Отже, *за характером впливу* варто розмежувати поняття прихованого (імпліцитного) та прямого (експліцитного) впливу [10, с. 157], згідно з якими експліцитний (прямий) відбивається у формі прохання, наказу, побажання [10, с. 157], і імпліцитний (прихований) спрямований на підсвідоме засвоєння змісту через додаткові експресивні відтінки. Процес маніпулювання в першу чергу спрямований на такі почуття, як: неприязнь, радість, страх, патріотизм і так далі. Здійснення такого впливу є найбільш легким саме на рівні мови, що мотивовано емоційно-експресивним забарвленням лексики. Правильний лексич-

ний вибір дозволяє досягти певних цілей, таких як виклик гніву або навпаки, посилення почуття симпатії в свідомості слухачів. Випробувані реципієнтом емоції, в свою чергу, впливають на його дії і поведінку. На думку О. Н. Бикової, мовленнєве маніпулювання — «...вид мовного впливу, який використовується для прихованого впровадження в психіку адресата цілей, бажань, намірів, відносин або установок, які не збігаються з існуючими у адресата на даний момент. В основі мовного маніпулювання покладені такі психологічні та психолінгвістичні механізми, які змушують адресата некритично сприймати мовне повідомлення, сприяють виникненню в його свідомості певних ілюзій і оман, провокують його на вчинення вигідних для маніпулятора вчинків» [3, с. 99].

Яскравим прикладом мовного маніпулювання в політичному дискурсі є передвиборні промови, які в свою чергу тісно пов'язані з дискурсом ЗМІ. Особливу увагу привертають маніпулятивні прийоми, які використовують політики в ході обговорень і дискусій. До найпоширеніших можна віднести такі: формування думок шляхом цілеспрямованого підбору виступаючих, подвійний стандарт в нормах оцінювання поведінки учасників дискусій, «маневрування» порядком обговорення, психологічні прийоми, самовихваляння, використання незнайомих для опонента слів, теорій і термінів, «підмазування» аргументів, зрив або відхід від обговорення, «читання в серцях», вимога однозначної відповіді.

А за критерієм усвідомлення адресатом мовленнєвих дій можна виокремити інтенціональний (усвідомлений) і неінтенціональний (неусвідомлений) рівень [10, с. 157].

Залежно від **характеру інформаційних перетворень** в політичному дискурсі розмежовуються наступні види маніпулювання [5]: **референціальне маніпулювання**, пов'язане зі спотворенням образу денотата/референта в процесі позначення дійсності (*фактологічне маніпулювання* — спотворення фактів (брехня, підтасування фактів, перебільшення, недомовки, створення референційної невизначеності); *фокусійне маніпулювання* (зрушення прагматичного фокусу — змінюється кут зору і, відповідно, характер сприйняття денотата, що змушує адресата сприймати його у вигідному для маніпулятора світлі), **аргументативне маніпулювання**, пов'язане з порушенням постулатів спілкування (порушення логіки розвитку тексту або цілісності тексту (відхід від відповіді, перемикання теми); ухилення від обов'язку доведення, наприклад, використання стратегії імунізації — формулювання точки зору в незаперечній формі, яка не потребує доказів, або ухилення від повноти подачі інформації, яка б підтверджувала висловленою точкою зору, зокрема, опущення квантифікаторів точності і введення кваліфікаторів невизначеності; маскування логічних ходів, наприклад, маскування асерції під пресупозицію або імплікатуру, заперечення під виглядом згоди, помилкові аргументи)

Прикладом фактологічне маніпулювання в політичному дискурсі можна вважати використання для дискредитації політичного противника з метою зниження його політичного статусу [5].

Кількість прийомів мовної маніпуляції достеменно назвати неможливо, оскільки постійно виникають нові, а різні вчені виділяють різні класифікації, орієнтуючись на певні набори критеріїв. Крім того, в різних класифікаціях можна спостерігати наявність по суті одних і тих же прийомів, але назви вони носять різні, і можуть презентуватися трохи по-різному. Узагальнюючи ідеї О. Л. Міхальнової, М. Н. Кошевнікової, П. Б. Паршина, Р. М. Блакара, В. Е. Чернявської можна узагальнити розподіл прийомів наступним чином, а саме на: прийоми, що ґрунтуються на особливій подачі інформації, фонетичний, лексичний та граматичний.

До першої групи належать прийоми, які головним чином пов'язані з проявами людської кмітливості та юридичної грамотності, тому до лінгвістики вони мають опосередковане відношення. Сюди можна віднести дроблення, часткове приховування і спотворення інформації, спекуляцію сенсаціями, створення помилкової терміновості, змішання інформації об'єктивного і суб'єктивного характерів і ін. Дія цих прийомів тісно пов'язана з явищами білої, сірої та чорної пропаганд, різним психологічним впливом на реципієнтів аж до занурення в депресивний, панічний і інші види станів. У цій групі окремим підвидом можна виділити графічний рівень сприйняття інформації, де працює метаграфеміка і супраграфеміка.

Фонетичний рівень, звичайно ж, в першу чергу розрахований на аудитивне сприйняття інформації, тому тут особливо важливий тон, інтонація, темп мови, паузациа, мелодика, тембр голосу. П. Б. Паршин також відзначає цікаву асоціативний складову між звуками і їх сприйняттям, таким чином зачіпаючи явища фоносемантики. Наприклад, велика кількість у мові звуку [г] може асоціюватися з недружнім або навіть агресивним посилом, а наявність звуку [л], особливо в поєднанні з голосними, навпаки — додає мови приємну плавність і м'якість. Також до фонетичного рівня можна віднести використання рими і звукову подібність. Наприклад, на один з передвиборних заходів Дональда Трампа в штаті Вірджинія невідомий чоловік приніс плакат, на якому одною з написів була наступною «Killary Rotten Clinton» [2].

Лексичні засоби мовної маніпуляції складають найширшу і найчастіше вживану область інструментів мовної маніпуляції. Привертає особливу увагу номіналізація — поширений в політичному дискурсі засіб знеособлення дії. Широко затребуваними в політичному дискурсі також є метафора і метонімія. Відмінною рисою «слів-амеб» є достатньо широка семантика в контексті політичного дискурсу. Так називають «прозорі» слова, не пов'язані з контекстом реального життя, які позначають абстрактне поняття, яке не має конкретного змісту [4].

Найчастіше в політичному дискурсі зустрічаються змінені прецедентні феномени. Джерела таких мовних стереотипів можуть бути найрізноманітніші: назви гучних фільмів, часто виконуваних пісень, фрагментів рекламних роликів, відомі висловлювання громадських діячів, політиків. Також часто ви-

користуються афоризми та перефразовані прислів'я. Потрібно підкреслити, що мета політичних **евфемізмів** — замовчувати, вводити в оману громадську думку і висловлювати те, що неприємно, більш м'яким чином. Це, наприклад, заміна слова «war» на словосполучення «antiterrorist operation» або слова «establishment» на фразу «reinstatement of constitutional order». Протилежну мету переслідують **дісфемізми**, засновані на підкресленні якоїсь негативної ознаки, їх мета — викликати неприязнь, огиду або ненависть. Наприклад, замість дієслова «to kill» вживання фразеологізму «to kick the bucket»; замість загальноживаного іменника «a conversation» використання розмовного слова «a chinwag». Також необхідно взяти до уваги той факт, що всі слова мають конотативне значення, тобто несуть в собі певний емоційний заряд. Замінюючи якесь слово в цілому синонімічно, але яке все ж певною мірою відрізняється конотативно, можна серйозно змінити посил висловлювання, наприклад, a spy — a scout, to kill — to eliminate. Всі ці мовні тактики реалізуються за допомогою різноманітних мовних засобів, зокрема лексичних і синтаксичних, серед яких по праву найбільш ефективною і дієвою є метафора. Ще в 1980 р Дж. Лаккоф і М. Джонсон звернули увагу на когнітивну функцію метафори, припустивши, що вона впливає на процес прийняття рішень і включає наступні основні етапи: 1) усвідомлення проблемної ситуації; 2) виявлення альтернатив вирішення проблемної ситуації; 3) оцінка альтернатив; 4) вибір альтернативи (власне прийняття рішення). Метафора, так чи інакше, може впливати на будь-який з етапів прийняття рішень, але вона особливо важлива при формуванні безлічі альтернатив вирішення проблемної ситуації [9, с. 16]. Таким чином, «метафори створюють уявлення про абстрактні поняття, природно і глибоко пронизуючи наше мислення, вони розуміються як самоочевидні, як прямі описи явищ внутрішнього світу, але при цьому метафори визначають спосіб мислення, пізнання явищ, керують поведінкою носіїв мови» [9, с. 215]. У зв'язку з цим не можна погодитися з думкою А. Н. Баранова, який вважає, що «в політичному дискурсі метафори виявляються найбільш часто цитованою складовою, яка задає не тільки тему обговорення, але і її попередню оцінку» [1]. У сфері політичної комунікації спостерігається підвищений інтерес до дослідження метафори. Розуміння нових і переоцінка старих цінностей, як правило, відбуваються за допомогою когнітивних метафор, що обумовлює свержметафоричність політичного дискурсу [9, с. 220]. Сьогодні найбільш поширеними є метафори, які використовують у своїх кодах концептуальні поля «Наші — чужі», «образ ворога», «світ», «війна», що підтверджує актуальність і значимість цих концептів для сучасної геополітичної реальності. Метафора є основним, але не єдиним інструментом маніпуляції масовою свідомістю, в зв'язку з чим потрібно розглядати всі мовні засоби, за допомогою яких здійснюється прихований вплив на масову аудиторію з метою сформуванню у неї певні політичні уявлення і позиції.

Функціонуючи на **граматичному рівні**, мовна маніпуляція використовує як можливості морфологічних категорій і форм, так і синтаксичних конструк-

цій і категорій. На цьому рівні особливо популярно використання безособових конструкцій, оскільки вони допомагають абсолютно легально уникнути згадки суб'єкта дії без застосування прийомів першої групи, описаних вище. В. Є. Чернявська вважає, що використання таких конструкцій надає додатковий емоційний ефект на адресата, як і використання риторичних запитань [4].

Висновки і перспективи дослідження. Знання правил маніпуляції, аналіз роботи механізму цього явища в сукупності з правильним розумінням стану і запитів соціуму може допомогти будь-якому політичному лідеру в боротьбі за владу і просуванні власних політичних інтересів. Запорука вдалого маніпулювання в політичному дискурсі - це усвідомлення першорядного значення кінцевої мети. Залежно від неї будуть вибиратися стратегія, тактики і прийоми маніпулювання. Ретельний відбір лінгвістичного інструментарію допоможе зберегти маніпулятивні процеси поза зоною усвідомлення і гарантує їх ефективну результативність.

Під маніпуляцією прийнято розуміти прихований примус, програмування думок, намірів, почуттів і так далі. Основною метою маніпуляції є створення вигідною політику картини світу в свідомості потенційних виборців і зниження здатності реципієнтів до критичного мислення, створення ілюзії вільного вибору та інше. Під мовним маніпулюванням слід розуміти цілеспрямоване використання особливостей вживання мови, що сприяє виникненню у свідомості реципієнтів ілюзій і оман, що спонукають його діяти так, як вигідно маніпулятору. При цьому варто відзначити, що будь-яка успішно завершена комунікація, при якій мовець не висловлює свої інтенції відкрито, є успішним актом мовної маніпуляції. Самому феномену маніпуляції в політичному дискурсі відводиться особливе місце, так як вона здатна викликати довгострокові наслідки, і надати сильний ефект на життя суспільства. Виборці не схильні сприймати інформацію критично, вони готові повірити харизматичному лідеру, який володіє усним словом, вміє створювати і конструювати «правду», відкривати людям очі на неї. З іншого боку, не всяка маніпуляція призводить оратора до досягнення кінцевої мети. Іноді маніпуляція — це помилковий засіб втілення в життя своїх політичних амбіцій, і політику необхідно бути дуже обережним, щоб маніпуляція не обернулася проти нього самого. Ця базова опозиція ефективної/неефективної маніпуляції нам представляється релевантною в світлі вивчення особливостей політичного дискурсу. Традиційно «провал» маніпуляції пов'язується з діями адресата, який виявляє обман і обеззброює маніпулятора. Нам здається, найбільш поширеним іншим сценарій — політик сам припускається помилки у способі репрезентації інформації та власної ідентифікації. Вочевидь необхідне подальше вивчення феномена маніпуляції в лінгвопрагматичному аспекті, опис не лише тільки різних видів маніпуляційного впливу, а й того, наскільки вони сприяють успіху/неуспіху політика і з якої причини досягається той чи інший ефект.

Література

1. Баранов А.Н. Політичний дискурс: прощання з ритуалом? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.novsu.ru/npe/files/um/1411/bg/shell/arh/stat/staty-.htm>
2. Баранов А. Н., Паршин П. Б. Процедурный метаязык в лингвистической семантике // АН СССР. М., 1990. Сер. лит. и яз. Т. 49, № 1. с. 16 – 30.
3. Бикова О. Н. Мовне маніпулювання. Теоретичні і прикладні аспекти мовного спілкування // Вестник Российской риторической ассоциации. 1999. №1. С. 99 – 133.
4. Булах М. Б. Психолінгвістична аспектологія аналізу перифраз у медіа // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2015. Вип. XXXI. С. 57 – 69.
5. Водак, Р. Мова. Дискурс. Політика. – Волгоград : Перемена, 1997. 237 с.
6. Доценко Е. Л. Психологія маніпулювання: феномени, механізми і захист. М.: «ЧеРо», Видво МГУ, 2000. 344 с.
7. Кара-Мурза С. Г. Маніпуляція свідомістю. М.: ЭКСМО-Прес, 2001. 832 с.
8. Кутуза Н. В. Диференціація комунікативного впливу за нейрофізіологічною активацією // Вісник Одеського національного університету. 2019. Серія філологія. Т. 24, Вип. 1 (19). С. 57 – 65.
9. Лакофф, Дж. Метафори, якими ми живемо. М. : Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
10. Сорокіна Л. С. Мовленнєва маніпуляція та інші види мовленнєвого впливу: термінологічне розмежування понять // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. 2014. Сер. філологія. №8. Т.2. С. 157 – 159.

References

1. Baranov A. N. Political Discourse: Farewell to Ritual? [Electronic resource] – Access mode: <http://www.novsu.ru/npe/files/um/1411/bg/shell/arh/stat/staty-.htm>
2. Baranov A.N., Parshin P.B. Procedural metalanguage in linguistic semantics // USSR Academy of Sciences. M., 1990. Ser. lit. and la. Vol. 49, № 1. pp. 16 – 30.
3. Bykova O. N. Speech manipulation. Theoretical and applied aspects of language communication // Bulletin of the Russian Rhetorical Association. 1999. № 1. pp. 99 – 133.
4. Bulakh M. B. Psycholinguistic aspectology of analysis of periphrases in the media // Actual problems of Ukrainian linguistics: theory and practice. 2015. Vol. XXXI. pp. 57 – 69.
5. Vodak R. Language. Discourse. Politics. – Volgograd: Peremen, 1997. 237 p.
6. Dotsenko E. L. Psychology of manipulation: phenomena, mechanisms and protection. – M.: «CheRo», Edition MGU, 2000. 344 p.
7. Kara-Murza S. G. Manipulation of consciousness. – M.: EXMO-Press, 2001. 832 p.
8. Kutuza N. V. Differentiation of communicative influence on neurophysiological activation // Bulletin of Odessa National University. 2019. Philology series. Vol. 24, Vol. 1 (19). pp. 57 – 65.
9. Lakoff, J. Metaphors by which we live. M.: Editorial URSS, 2004. 256 p.
10. Sorokina L. E. Speech manipulation and other types of speech influence: terminological delimitation of concepts // Scientific Bulletin of the International Humanities University. 2014. Ser. Philology. №8. Vol.2. pp. 157 – 159.

Truba G. M. , Grechka S. A.

THEORETICAL JUSTIFICATION OF THE CONCEPT ESSENCE THE OF «SPEECH MANIPULATION» IN POLITICAL DISCOURSE

Knowledge of the laws of manipulation, analysis of the mechanism of this phenomenon in conjunction with a proper understanding of the state and demands of society can help any political leader in the struggle for power and the promotion of their own political interests. The key to successful manipulation in political discourse is the realization of the paramount importance of the ultimate goal. Depending on it, the strategy, tactics and methods of manipulation will be chosen. Careful selection of linguistic tools will help to keep manipulative processes out of the realm of awareness and ensure their effective effectiveness. Manipulation is understood as hidden coercion, programming of thoughts, intentions, feelings, and so on. The main purpose of manipulation is to create a profitable policy of the world in the minds of potential voters and reduce the ability of recipients to think critically, creating the illusion of free choice and more. Language manipulation should be understood as the purposeful use of the peculiarities of language use, which contributes to the emergence in the minds of recipients of illusions and delusions that motivate him to act in a way that is beneficial to the manipulator. It should be noted that any successfully completed communication in which the speaker does not express his intentions openly, is a successful act of language manipulation. The very phenomenon of manipulation in political discourse is given a special place, as it can cause long-term consequences and have a strong effect on society. Obviously, further study of the phenomenon of manipulation in the linguopragmatic aspect is needed, describing not only the different types of manipulative influence, but also how they contribute to the success / failure of policies and for what reason one or another effect is achieved. The main approaches to the definition of "speech manipulation" and highlights and systematizes the dominant approaches in the Ukrainian scientific linguistic tradition to it, namely: narrow and broad approaches, and at the same time considers scientific linguistic approaches that consider speech manipulation from different angles. . The main focus is on different classification approaches to this issue, as well as the main criteria for classifying types of speech manipulation (by the nature of the interaction of the addressee and the addressee; by the criterion of awareness of speech actions of the addressee and the addressee; by the orientation of the addressee; by the nature of information transformations) . Modern approaches to their delimitation are highlighted. At the same time, the levels at which speech manipulation is performed (phonetic, lexical and grammatical) are considered.

Key words: speech influence, speech manipulation, neurolinguistic programming.

УДК 811.161.1/.2'276.3-053.2'373.611

Л. В. Шевчук

кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

**ФЕМІНІТИВИ В НЕОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ ДИТЯЧОГО
МОВЛЕННЯ**

У статті розглянуто процес виникнення фемінітивів у неологічному дитячому дискурсі. Здійснено лінгвокогнітивну та словотвірну інтерпретацію дитячих інновацій на позначення осіб жіночої статі та виявлено динаміку їх створення. Наведено приклади okazіоналістичних фемінітивів із поданням фрагмента дискурсу дитячого мовлення з урахуванням ситуативного контексту та віку інноватора. Установлено, що дитина з раннього віку виявляє підвищену чутливість до гендерно-лінгвістичної рівності та креативно долає лакунарність мови в галузі номінації осіб жіночої статі.

Ключові слова: фемінітиви, дитяче мовлення, неологічний дискурс, словотвір, словотвірні моделі, деривати, мовні інновації, okazіоналізми.

У зв'язку з проблемою гендерної рівності надзвичайно актуальними в останній час стали дискусії щодо вживання фемінітивів. Обговорення цієї проблеми вийшло поза межі лінгвістики та охопило широкий загал мовців настільки, що поділило суспільство на палких прихильників послідовного використання фемінітивів та їхніх безкомпромісних опонентів.

Як відомо, фемінітиви – це слова жіночого роду, альтернативні або парні поняттям чоловічого роду. Переконливі аргументи щодо природності використання паралельних назв на позначення осіб чоловічої та жіночої статі протягом попередніх століть в слов'янських мовах, зокрема в українській та російській, наведено в працях А. Архангельської [1], В. В. Беркутової [2], М. Брукс [4] та ін. Зважаючи на те, що в онтогенезі словотвірні процеси протікають майже ідентично з розвитком загальнонародної мови, вважаємо за доцільне розглянути okazіональні фемінітиви як результат мовленнєвотворчої діяльності дитини.

Підвищена чутливість носіїв мови до родових опозицій виявляється ще в ранньому дитинстві на етапі засвоєння моделі соціальної поведінки за гендерною ознакою. На це явище звертали увагу такі відомі дослідники дитячого мовлення, як А. М. Богуш [3], Р. Й. Водейко [5], Т. О. Грідіна [6,7], М. Б. Єлісеєва [8], С. Н. Цейтлін [9], К. І. Чуковський [10] та ін. Гендерна соціалізація як процес засвоєння людиною соціальної ролі, призначеної для неї суспільством від народження в залежності від біологічної статі, розпочинається в родині. Саме

тому модель сімейних стосунків між статями є першим кроком до розрізнення «маскулінності» й «фемінності» як соціокультурних характеристик чоловічого та жіночого.

Неологічний дискурс дитячого мовлення свідчить про титанічну працю «найвеличнішого розумового трудівника нашої планети», за влучним виразом К. І. Чуковського [10, с. 27]. Інноваціями дитячого мовлення вважаються слово чи словоформа, що існують у мовленні дитини, але не використовуються в нормативному вживанні. На відміну від мовленнєвих помилок, дитячі інновації є результатом креативної мисленнєвої діяльності, яка найактивніше виявляється в дітей віком від двох до п'яти років, хоча може спостерігатися й на більш пізніх етапах. Матеріалом нашого дослідження послуговували оказіональні фемінитиви, зафіксовані шляхом суцільної вибірки з прикладів дитячої словотворчості, зібраних К. І. Чуковським [10], та зі словника дитячих інновацій Т. О. Грідіної [7], а також отримані із власних спостережень за мовленням і розвитком дітей, щоденникових записів батьків інших дітей.

За лонгitudними даними Р. Й. Водейка, процес інтенсивного засвоєння закінчень іменників відбувається в період з 1 року 4 місяців до 2 років [5]. Таким чином, можна стверджувати, що саме в цей період категорія роду стає актуальною для дитини і з кожним днем все частіше репрезентується в мовленні. Свідченням цього є фіксація великої кількості дитячих інновацій з граматичними опозиції роду (чоловічого та жіночого) у віці з двох до п'яти років.

Найбільш парадоксальними для сприйняття дитячих оказіональних фемінитивів дорослими носіями мови є інновації, що виникли в результаті омонімічного словотвору. Наведемо приклади таких дитячих модифікацій нормативних номінацій із поданням фрагмента дискурсу дитячого мовлення з урахуванням ситуативного контексту та віку інноватора.

Дворняжка – ‘жінка-двірник’. – *Раньше к нам дворник приходил двор мести, а сейчас дворняжка* [7, с. 10]. Омонімічний словотвір, що виражає протест дитини проти спільних номінацій-маскулінитивів для найменування за професією осіб як чоловічої, так і жіночої статі.

Электричка – ‘жінка, яка приходить перевіряти показання лічильника’. – *Опять электричка пришла счётчик смотреть!* (Олена, 7 р.) [7, с. 199]. Омонімічний словотвір: суфіксальний спосіб для вказівки на особу жіночої статі за родом занять (*электрик + к (а) = электричка*). Дитячий новотвір заповнює лакуну, що існує в узусі щодо однослівної назви працівниці, яка перевіряє електролічильники.

Жучка – ‘самиця жука’. – *Смотри, ползут жук и жучка – он побольше, а она поменьше* (д., 5 р.). Словотвірна інновація (прямий суфіксальний словотвір) реалізує ситуативну потребу дитини в позначенні жіночої особини комахи (за браком відповідної назви в мові) за аналогією з двочленими родовими номінаціями типу *кіт – кішка*. Добудовування родової опозиції до омонімічного збігу дитячого новотвору з уже існуючим словом, що самою дитиною не усвідомлюється [7, с. 69].

Нове змістове наповнення отримують і нижчезазначені лексеми: *Доилка* – ‘доярка’. – Бабушка моя доилка, она коров доит (Діма, 5 р.) [7, с. 114]. *Гимназистка* – ‘гімнастка’. Робить місток: - *Смотри, я гимназистка* (Юля, 8 р.) [7, с. 105]. *Гитарка* – ‘гітаристка’. - *Мама у нас гитарка, она на гитаре играет* (Діма, 4 р.) [7, с. 105]. *Садистка* – ‘садівниця’. – *Моя бабушка садистка, у неё сад есть, мы к ней ездим ягоды собирать* (д., 5 р.) [7, с. 87]. *Индейка* – ‘жінка індіанця’. Дивиться фільм про індіанців: - *Мам, а жена индейца – индейка что ли?* (Настя, 5 р.) [7, с. 127]. *Штукатурка* – ‘дружина штукатура’. – *У штукатурка жена штукатурка?* [7, с. 10]. *Школьница* – ‘та, що працює в школі (про шкільну вчительку)’. Розмова з бабусею. – *Бабушка, что-то я забыла, какая у тебя профессия? – А мы с тобой вчера куда ходили? На работу же ко мне! – В школу что ли? – Ну да, значит, я кто? – Школьница!* (Леся, 4 г.) [7, с. 198]. *Любовница* – ‘та, що любить’. - *Бабушка! Ты моя лучшая любовница!* [10, с. 13]. *Распутница* – ‘та, що вміє розпутати (рос. распутать) мотузку’. - *Мама, я такая распутница!* И показала верёвочку, которую удалось распутать [7, с. 15]. *Гусеница* – ‘гуска’. – *Почему гусь один. Где его жена гусеница?* (Катя, 4 р.) [7, с. 111].

Типовими для неологічного дитячого дискурсу є інновації, створені за принципом відштовхування від конкретного слова-зразка або засвоєної моделі словотвору, що «встановлюють» симетрію вираження актуальних для дитини смислових лексичних і граматичних опозицій. Назви осіб жіночої статі за родом діяльності в узусі створюються за допомогою суфіксів –к(-а), -иц(-я), -ин(-я), -ес(-а) в українській мові та суфіксів –к(-а), -ниц(-а), -иц(-а), –их(-а) в російській мові. Серед дитячих фемінітивів найбільш продуктивними є словотвірними моделі із суфіксом –к(-а), -ниц(-а), –их(-а). Розглянемо приклади таких інновацій.

Словотвірні моделі із суфіксом –к(-а):

Шахтёрка – ‘жінка, що працює в шахті’. Питає у сусіда: - *Дядя Витя, вы шахтер? А тётя Катя тоже шахтёрка?* (Аня, 4 р.) [7, с. 198]. Словотвірна інновація дитячого мовлення, що заповнює лауну в російській мові спеціального однослівного найменування для шахтаря-жінки. Прямий словотвір. Спосіб – суфіксальний (шахтёр+ -к/а).

Шофёрка – ‘водій трамвая (жінка)’. – *Мама, а почему шофёрка остановки не объявляет?* (хл., 4 р.) Словотвірна інновація дитячого мовлення, що компенсує брак у російській мові спеціального однослівного найменування для жінки водія. Прямий словотвір. Спосіб – суфіксальний (шофёр+ -к/а). При утворенні слова неврахованою виявляється номінативна спеціалізація слова *шофёр* в російській мові (тільки про водія машини, у розм. мовленні також про водія тролейбуса, автобуса, але не трамвая [7, с. 93].

Водителка – ‘жінка-водій’. – У Иры мама – водителка трамвая (Настя, 3 р. 2 м.) [7, с. 101]. *Рисовалка* – ‘хто гарно малює’. Просить маму: - *Нарисуй мне мостик!* – *Ой, какая ты хорошая рисовалка!* (Катя, 6 р.) [7, с. 170]. *Охранистка*

– ‘охоронниця (жінка, яка працює охоронцем)’. – Мама у нас охранистка (Толя, 3 р. 6 м.) [7, с. 156]. *Очкарка* – ‘жінка, яка носить окуляри’. – *Папа, ты очкарик, а мама очкарка* (Даня, 3 р. 3 м.) [7, с. 156]. *Президентка* – ‘дружина президента’. Діалог двох хлопчиків 4-х та 5-ти років. Сергій: - *Жена президента – это президентка?* Дмитро: - *Нет такого слова!* [7, с. 165].

Тічка – ‘вчителька англійської мови’. Цікавим є факт утворення девербатива *тічка* від англійського дієслова *to teach* за допомогою українського суфікса –к- (-а) із значенням ‘особа жіночої статі’. На нашу думку, це спричинено занадто раннім зануренням дитини в англійськомовний дискурс (розвивальні ігри на планшеті, мультфільми, курси англійської мови від 0 до 3 років). У зв’язку з тим, що індивідуальна мовна система дитини перших років життя на базі рідної мови ще не сформована, дитині важко диференціювати словотвірні засоби різних мовних систем, внаслідок чого відбувається їх змішування.

Словотвірні моделі із суфіксом –ниц(-а), -иц(-а), -щиц(-а):

Врачительниця – ‘лікарка’. – *Мама, а бабушка врачительница?* (Гєна, 3 р.) [7, с. 103]. *Домушниця* – ‘домогосподарка’. – *У меня папа – лётчик, а мама домушница.* (Владик, 3 р. 10 м.) [7, с. 115]. *Рыбница* – ‘продавчиня риби’. Прийшов з мамою до рибного магазину. Показуючи на продавчиню, питає: - *Эта тётянька – рыбница? - Почему рыбница? – Она рыбу продаёт.* І задовільно повторює: - *Рыбница* (Дмитро, 4 р. 2 м.) [7, 172]. *Продавательница* – ‘продавчиня’ [7, с. 85]. Цей оказіональний фемінітив усуває асиметричність мовних номінацій однієї тематичної групи в узусі: *покупатель – покупательница, но продавец – продащица. Продащица* – ‘продавчиня’. – *Мама, тётя Лена и тётя Люда продащицы?* (Олена, 2 р.) [7, 166]. Ще одна дитяча спроба виправити зазначену асиметричність в парній номінації. *Швица* – ‘швачка’. – *Марина, кем ты станешь, когда вырастешь? – Я стану кроихой и швицей* (Марина, 4 р.) [7, с. 198]. *Университетница* – ‘студентка’. - *Твоя сестра – школьница, а моя – университетница* (Маша, 6 р.) [7, с. 191]. За аналогією моделі *школа + ниц/а = школьница*. *Укольщица* – ‘та, що робить уколи (лікар)’. Андрійка лякають лікарем із дитячого садка, коли він не слухається. Якось, провинившись у чомусь, він питає: - *А укольщица Степановна когда мне укол ставит будет?* (4,5 р.) [7, с. 190].

Словотвірні моделі із суфіксом -их(-а):

Клоуниха – ‘жінка-клоун, дружина клоуна’. Після відвідування цирку. – *Там був клоун со своей женой клоунихой* (д., 5 р.) [7, с. 71]. Цей оказіональний фемінітив виник через незнання дитиною відповідної номінації в узусі (*клоунесса*) за зразком: (рос.) *повар – повариха* (розм.). Аналогічні словотвірні процеси спостерігаються і в результаті створення таких оказіоналізмів російськомовними дітьми, як *колдуниха, кроиха, потиха*.

Менш частотними виявляються оказіональні фемінітиви, утворені від власних назв, наприклад, *Маугліна й Макарона*. *Маугліна* – ‘Мауглі-дівчинка’. Донька слухає казку «Мауглі» Р. Кіплінга. - *Ты Мауглі! – говорить мати. - Ні,*

мамо, я Маугліна! (д., 5 р. 10 міс.). Словотвірна інновація побудована за продуктивною моделлю фемінитива із суфіксом *-ин-*, який видозмінено на *-in-* через злиття з кінцевим голосним твірного слова *Мауглі*. Дівчинка-номінатор таким чином заперечує чужу для неї маскулінну гендерну роль, виявляючи при цьому креативні здібності в мовній грі. **Макарона** – ‘донька Макара’. – *Жил-был пастух, его звали Макар. И была у него дочь Макарона* [10, с. 15]. Мовна гра в цьому okazіоналізмі побудована на контамінації двох слів: власному імені *Макар* та загальній назві продукту харчування *макарони* з наданням жіночості за допомогою флексії *-а*.

В okazіональних назвах самиць тварин пропорційність вживання словотвірних моделей схожа до назв осіб жіночої статі на позначення роду діяльності. Домінує суфікс *-к(-а)*: *Воробушка* – ‘самиця горобця’. Света побачила за вікном у годівниці двох пташок. – Мама, это семья – воробушек и воробушка (5 р.) [7, с. 102]. За цією ж словотвірною моделлю створені такі інновації, як *бегемотка, козёлка, снегурка, хомячка*. Друге місце серед словотвірних засобів посідає суфікс *-их(-а)*: *бараниха, левиха, львиха*, на третьому – суфікс *-ниц(-а)*- *страусеница*.

Роглядаючи okazіональні фемінитиви, не можемо залишити поза увагою явище зворотного словотвору (дефлексації) – відсічення закінчення жіночості *-а* як спосіб створення родового корелята, назви особи чоловічої статі, самця. Це один із симетричних способів вираження опозицій за гендерною ознакою. Наприклад, *папа – пап*: - Мама, баран он? – Он. – Овца – она? – Она. – А почему папа – он. Надо бы **пан**, а не папа (хл., 4 р.) [10, с. 44];

бьяка – бяк. Отец укоризненно сказал дочери: - Ляля – бьяка. – Папа – бяк! Папа – бяк! Папа – бяк!- тотчас же ответила она [10, с. 44]; черепаха – *черепах*:. - Что ты ползёшь, как черепаха?- Я не черепаха, а я черепах (хл., 3 р.) [10, с. 44]. Як зазначає Т. О. Грідіна, «система формальних показників роду істотно спрощена в порівнянні з нормативною (найпершим родовим протиставленням виступає наявність у слові закінчення *-а* як показник «жіночості» та брак цього закінчення як показника протилежного значення). Спираючись на це «просте» правило, дитина може «поповнювати» недостатність власних мовних знань і/чи коригувати несиметричні (нелогічні з її точки зору) форми» [7, с. 20]. Неологічний дитячий дискурс підтверджує це безліччю новоутворень маскулінітивів як опозиції до фемінитивів шляхом дефлексації: *белка - белк, гиена – гиен, графиня - графин, дядя - дядь, жадина - жадин, неряха – нерях, овца – овец, пантера – пантер, плакса - плакс, подруга – подруг, синица – синиц, соня - сонь, старуха - старух, цыпа – цып, фея – фей*.

Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює знання про світ, про свою соціальну роль і послідовно відстоює свою фемінність чи маскулінність. Підтвердження цього може слугувати синтаксична конструкція заперечення: – *Я не .., а я...!* (*Я не черепаха, а я черепах! Я не Маугли, я Маугліна!* У такий спосіб дитина, виправляє гендерно-лінгвістичну нерівність, виявляючи лінгвістичне «честолюбство»).

Кількісний аналіз okazіональних фемінітивів щодо статі автора-інноватора виявив перевагу майже вдвічі дівчаток щодо утворення назви особи жіночого роду. Це цілком закономірно у зв'язку з тим, що дівчатка більш чутливі до андроцентризму мови дорослих і дуже легко й вправно долають лакуарність мови в сфері родових опозицій.

Як уже зазначалося нами раніше, підвищений інтерес до родових закінчень виникає у дитини від 1,4 до 2 років, але здійснений кількісний аналіз стосовно віку дітей, що створювали інноваційні фемінітиви, засвідчив, що найбільша словотвірна активність виявляється в чотирирічних номінаторів, а після п'яти років йде на спад. Пояснити це можна лексичним дефіцитом мовлення дитини до п'яти років та істотним зростанням лексики після п'яти років.

Підбиваючи підсумки, зауважимо, що словотвірні процеси в онтогенезі щодо створення родових опозицій свідчать про «бунт» дитини проти загальних найменувань осіб жіночої та чоловічої статі, що мають спільний рід занять або пов'язаних родинними стосунками. Проведений лінгвокогнітивний та словотвірний аналіз okazіональних фемінітивів у дитячому дискурсі виявив тенденцію до симетричного словотвору.

Література

1. Архангельська А. Неофемінізація новітньої доби як чинник розбудови української мови: у пошуках втраченого? / Архангельська Алла // XX–XXI століття : жанрово-стильові й лінгвістичні метафорози в українській мові та літературі : монографія. Оломоуць: Університет ім. Ф. Палацького в Оломоуці, 2016. С. 171–204.
2. Беркутова В. В. Фемінітиви в русском языке: лингвистический аспект / В. В. Беркутова // Филологический аспект. 2019. №1 (45). С. 7–26.
3. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2010. – 374 с.
4. Брукс М. Гендерно-лінгвістична рівність, або Фемінітиви в українській мові. https://news.24tv.ua/ru/enderno_lingvistichna_rivnist_abo_feminitivi_v_ukrayinskiy_movi_n1317212
5. Водейко Р. И. Ранние этапы онтогенеза речи : диссертация ... кандидата педагогических наук (по психологии) : 731 : защищена 23.12.1968 : утверждена 00.00.1969 / Р. И. Водейко. — Минск, 1968.
6. Гридина Т. А. К истокам вербальной креативности : творческие эвристики детской речи / Т. А. Гридина // Лингвистика креатива-1 : Коллективная монография / Под общей ред. проф. Т. А. Гридиной. – 2-е изд. – Екатеринбург : ФГБОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т», 2013. – С. 5–58.
7. Гридина Т. А. Объяснительный словарь детских инноваций: монография и словарь / Т. А. Гридина // Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2012. – 202 с.
8. Елисеєва М. Б. Становление индивидуальной языковой системы ребенка: ранние этапы: монография / М. Б. Елисеєва. – М.: Языки славянской культуры, 2015. – 344 с. – (Studia philological).
9. Цейтлин С. Н. Очерки по словообразованию и формообразованию в детской речи / С. Н. Цейтлин. - М. : Знак, 2009. – 750 с. - (Studia philological).
10. Чуковский К. И. От двух до пяти / К. И. Чуковский. – М. : Детгиз, 1958. – 368 с.

References

1. Arkhangelska A. The neofeminization of modern era as a development factor of Ukrainian language: remembrance of things past? / Arkhangelska Alla // XX – XXI centuries: genre-style and linguistic metamorphosis in Ukrainian language and literature: monograph. Olomouc: F. Palatsky University in Olomouc, 2016. P. 171–204.
2. Berkutova V. V. Feminine words in Russian language: linguistic issue / V. V. Berkutova // Philological aspect. 2019. №1 (45). P. 7–26.
3. Bogush A. M. Speech development of children from birth to 7 years old: [monograph] / A. M. Bogush. - K.: Word, 2010. – 374 p.
4. Brooks M. Gender and linguistic equality, or feminine words in Ukrainian language. Access mode: https://news.24tv.ua/ru/enderno_lingvistichna_rivnist_abo_feminitivi_v_ukrayinskiy_movi_n1317212
5. Vodeiko R. I. The early stages of speech ontogenesis: the PhD thesis on pedagogical sciences (psychology): 731: defended on 23/12/1968: approved 00.00.1969 / R. I. Vodejko. – Minsk, 1968.
6. Gridina T. A. To the Origins of Verbal Creativity: Creative Heuristics of Children's Speech / T. A. Gridina // Linguistics of Creativity-1: Collective Monograph / Under the General Ed. of prof. T. A. Gridina. - 2nd edition. - Yekaterinburg: FGBOOU VPO "Ural state pedagogical university", 2013. - P. 5-58.
7. Gridina T. A. Объяснительный словарь детских инноваций: монография и словарь / Т. А. Гридина // Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2012. – 202 с.
8. Yeliseeva M. B. Formation of the individual language system at the early stages of childhood: monograph / M. B. Eliseeva. - Moscow: Languages of Slavic Culture, 2015. - 344 p. - (Studia philological)
9. Tseitlin S. N. Essays on word-formation and form-formation in children's speech / S. N. Tseitlin. - M.: Sign, 2009. - 750 p. - (Studia philological).
10. Chukovskii K. I. From two to five / K. I. Chukovsky. - M.: Detgiz, 1958. - 368 p.

Shevchuk L. V.

FEMININE WORDS IN THE NEOLOGICAL DISCOURSE OF CHILD SPEECH

The article deals with the process of feminine words occurrence within the neological child discourse. The linguocognitive and word-formation interpretation of child innovations for female person nominations was performed as well as the dynamics of its creation was revealed. The examples of occasional feminine words was presented alongside with a fragment of child speech discourse taking into account the situational context and the age of the innovator. It was determined that a child at an early ages shows increased sensitivity to gender-linguistic equality and creatively overcomes the language lacunarity in the area of female nomination.

Key words: feminine words, child speech, neological discourse, word-formation, word-formation models, derivative words, linguistic innovations, occasional words.

УДК 811.161

Г. С. Яроцька

докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри нових медій і медіадизайну
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ЛИНГВОАКСИОЛОГИЯ РОДСТВА В ИСТОРИИ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Метою наукової розвідки є вивчення мовно-системних засобів втілення ідеї спорідненості в давньосхідній слов'янській культурі та реконструкція її концептуальної бази. Дослідження динаміки семантичного та номінативного простору в історії російської культури дозволило виокремити використану / невикористану, оцінну та семантичну щільність цього поняття в історичній ретроспективі. Ідеологічний потенціал спорідненості в сучасному російському дискурсі міжнародних відносин, де модуль спорідненості (братерства) східнослов'янських народів використовується як частотна метафорична модель, формує семантичну безперервність аксіокатегорії спорідненості в російській мовній культурі. Його актуальність підтверджується такими мовними фактами, як-от: щільне номінативне поле спорідненості; частота лексем, пов'язаних зі спорідненістю (за Російський національним корпусом). Аналіз паралельних корпусів східнослов'янських мов підтверджує семантичну неперервність ідеї спорідненості. Додаткові докази паралельних корпусів дозволяють підтвердити або відкинути ідею лінгвоспецифічності номінативного поля спорідненості в сучасних слов'янських мовних культурах.

Ключові слова: лінгвоідеологія спорідненості, лексичні одиниці номінативного поля спорідненості, аксіокатегорії, східнослов'янська культура, лінгвоспецифічність, паралельний корпус.

Постановка проблеми в общем виде. Аксиология родства непосредственно связана с ценностями социально-экономического устройства общества в конкретный исторический период, и может быть представлена ценностями социальных групп и коллективов, взаимодействующих в рамках существующих политических и экономических институтов, функционирующих в государстве. Понимание ценности родства как значимости, актуальности данного смыслового образования для представителей определённой лингвокультуры обуславливает правомерность лингвистического подхода к изучению аксиологии родства в исторической ретроспективе.

Степень исследования проблемы в современной лингвистике. Лингвоаксиологическая проблематика рассматривается в многочисленных исследованиях российских, украинских и зарубежных ученых, выполненных в рамках различных направлений: когнитивной лингвистики (А. Н. Баранов, Н. Н. Болдырев,

В. З. Демьянков, Е. С. Кубрякова), аксиологии и аксиологической лингвистики (Е. В. Бабаева, С. Г. Воркачѳв, А. А. Ивин, В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин), лингвокультурологии и лингвоконцептологии (А. Вежбицкая, А. Д. Шмелев, В. В. Красных, В. И. Кононенко, Н. В. Слухай, А. Н. Приходько, В. А. Маслова, Ю. Е. Прохоров, И. А. Стернин), политической лингвистики и медиалингвистики. Комплексный характер предлагаемого исследования обусловлен обращением к трудам по истории, политологии, психологии, социологии, философии, когнитивной и корпусной лингвистики. В работе мы опираемся на ряд положений аксиолингвистики, наиболее важными из которых для нас является констатация того, что семантическая плотность той или иной тематической группы слов, детализация наименования, выделение смысловых оттенков, частотность употребления лексем данной тематической группы, метафорический потенциал являются сигналом лингвистической ценности внеязыкового объекта. «В этом случае наступает отождествление ценности и актуальности явления» [6, с. 4]. Из этого следует, что подтверждением значимости, актуальности для языкового сознания того или иного концепта может служить не только номинативная плотность, но и лексико-семантическая (в том числе и коннотативная), а также деривационная активность его вербальных репрезентантов. Подобная активность слова, в целом, пропорциональна его частотности, степени многозначности, словообразовательной и фразеологической продуктивности, разнообразию синтагматических возможностей. Таким образом, исследуя динамику семантического и номинативного пространства родства в истории русской культуры, мы сможем выявить актуальность /неактуальность, оценочность и семантическую плотность данного понятия в ретроспективе. Применение историко-сравнительного метода и приѳема культурно-исторической интерпретации, методики дефиниционного и концептуального анализа позволит воссоздать прототипическую модель родства и её оценочный потенциал в современной русской лингвокультуре. На этапе обработки эмпирических данных продуктивными оказались методы лексического, семантического, контекстного анализа, нами применялись общенаучные приѳемы наблюдения, классификации, количественных подсчетов и др. На всех этапах научного исследования сохраняли актуальность дескриптивный метод и приѳем интроспекции, который заключался в обращении к языковой интуиции исследователя в процессе лингвистического моделирования.

Эмпирической базой послужили материалы, извлекаемые из следующих источников: этимологические словари русского языка, толковые словари древнерусского и церковнославянского языков, толковые словари современного русского языка, словари синонимов, словообразовательные словари русского языка, Словарь пословиц русского народа В. И. Даля (всего более 400 единиц), ассоциативные словари славянских языков, Частотный словарь русского языка, данные НКРЯ. Перспективой для дальнейшего исследования представляется использование данных параллельных корпусов для точного определения и выявления так называемой лингвоспецифичной лексики, которая «труд-

но» или особенно неоднозначно переводится на другие языки (ср. [2]). Для этого необходим количественный и качественный анализ моделей перевода такой лексики. Предполагается, что при переводе лингвоспецифических слов, являющихся аксиогенными в той или иной лингвокультуре, будет использоваться множество вариантов и моделей перевода, «в среднем на каждую будет приходиться сравнительно немного контекстов, а частота самой частотной из них не будет сильно отличаться от остальных (и он будет занимать лишь небольшой процент от общего числа соответствий)» [28].

Вокруг этого и схожих понятий, как известно, ведётся оживлённая дискуссия (ср. критику исследования «языковой картины мира» в статье А.В. Павловой [20], а также обзор дискуссии в статье М.М. Руссо [24] и в книге «Константы и переменные русской языковой картины мира» [31, с. 637]. В связи с этим считаем, что применение статистических методов к выделению лингвоспецифичной лексики на параллельном корпусе является актуальной задачей, поскольку некоторые сравнительные характеристики славянских языков современного периода дадут возможность говорить не только об эволюционной специфике ценности родства в русской культуре, но и в славянском лингвокультурном сообществе в целом. Таким образом, в данной статье предложен лингвоаксиологический анализ идеологии родства в исторической ретроспективе, поскольку «картина мира, закодированная средствами языковой семантики, со временем может оказаться в той или иной степени пережиточной, реликтовой <... > возникают расхождения между архаической и семантической системой языка и той актуальной ментальной моделью, которая действительна для данного языкового коллектива и проявляется в порождаемых им текстах, а также в закономерностях его поведения» [7].

Целью работы является изучение системно-языковых средств воплощения лингвоидеологии родства в древней восточнославянской культуре, реконструкции её концептуальной базы.

Изложение материалы исследования. Представление о значении кровного родства входит во все культуры, оно коренится в универсальном противопоставлении своего и чужого. «Для русской культуры родственные чувства имеют особое значение, что всегда отмечается исследователями русского национального характера<...> поскольку родственные отношения обладают не только огромной ценностью, но и чрезвычайной насыщенностью (относиться *как к родному, как родной*)» [412, с. 155]. Для того, чтобы подтвердить специфичность идеологии родства в русской лингвокультуре, нужно обратиться к анализу социально-экономических и языковых фактов.

На наш взгляд, специфика языковой объективации идеи родства, может проявляться в разветвлённой системе языковых средств, высокой плотности номинативного поля соответствующего концептуального пространства, семантической презумпции номинантов родства, внутренней форме лексем как ценностном мотиве, широкой представленности в паремиологическом фонде языка, словообра-

зовательном и метафорическом потенциале, а также в частотности употребления номинантов концептуального пространства родства в различных типах дискурса. Все эти показатели значимости, ценности родства для лингвокультурного сообщества в тот или иной исторический период могут быть осмыслены как в хронологическом сравнительном аспекте, так и в контрастивном. Именно эти два аспекта (хронологический и контрастивный) стали основными подходами, реализуемыми в данном исследовании, посвящённом анализу вербальной объективации ценностной специфики родства в русской культуре.

Лингвоаксиология родства в киеворусский период

Опора на социально-экономические, культурно-исторические факты позволяет осуществить комплексный, системный подход к анализу лингвоаксиологии родства в восточнославянской культуре киеворусского периода как исходной точке лингвокультурной динамики. Выделение нами киеворусского периода обусловлено не только общественно-историческими, хронологическими критериями периодизации, но и языковыми. Мы исходим из признания того, что эпоха донационального периода развития восточнославянских языков имеет когнитивно-аксиологическую модель действительности – модель миропорядка, которая представляет собой зафиксированные в языке и актуализирующиеся средствами языка знания о человеке и его месте в мире. Мы опираемся не только на исторические и археологические исследования, но и на этимологические данные для того, чтобы реконструировать аксиологический уровень сознания и мировоззрения древних восточных славян.

Исходя из характеристик социально-экономического устройства Киевской Руси, у древних восточнославянских племён существовало своё государство в период перед крещением Руси, по мнению историков [3; 9; 11; 14; 26; 27; 34] и при этом не было классового общества, в частности, феодального. Более того, судя по воинским победам восточных славян над соседями и по тому, что сама «царица мира» Византия платила им дань, то получалось, что «оригинальный» уклад общества и государства наших предков был более эффективным, гармоничным и выигрышным по сравнению с другими укладами и структурами того периода у других народов [27].

Все историки едины, считая, что в социальной организации славян господствовало локальное сообщество, локальный мир. Эти локальные сообщества обычно насчитывали от нескольких десятков до нескольких сотен человек, социальные связи основывались непосредственно на эмоциональных отношениях. По мнению историков, в древнейшие времена славяне имели исключительно родственный, на одних кровных началах и отношениях основанный быт. Все виды деятельности: трудовая, обрядовая, организационная и т. д. –осуществлялись в форме непосредственных личностных контактов. Связь между людьми базировалась на общем происхождении от единого предка, родоначальника. В эти времена о других отношениях они не имели никакого понятия, и потому, когда они появились, подвели и их под те же родственные, кровные отношения [3; 11; 26; 34]. Таким образом, все

отношения между людьми осознаются через формы родства или через формы, прямо из него вытекающими.

Этимологические исследования подтверждают тот факт, что в основе практически всех наименований лиц в статусном аспекте в языке киеворусского периода лежит идея родства, общности происхождения. Т. В. Гамкрелидзе и Вяч. Вс. Иванов говорят о том, что в индоевропейских диалектах предводитель рода мог называться словом того же корня (*-rod-*). Это относится и к слову со значением *царь* [1, с. 750]. Первоначальный смысл слова *князь* – отец, основатель, предводитель рода, племени [37, с. 180]. Новобрачных, как основателей новой семьи, именуют *князем* и *княгиней*. Глава рода мог носить название *старца*, *володаря*, *князя*. Таким образом, язык древних славян позволяет считать, что все свои взаимоотношения славяне истолковывали через родственные отношения.

По мнению О. Н. Трубачёва, *rod*, *roditi* первоначально связывалось со смыслами 'успех', 'процветание', 'урожай', 'прибыль', 'забота' [32, с. 137]. Подтверждение этой гипотезы находим у М. Фасмера: ср. сербохорв. *rodina* 'обилие плодов', словен. *Rodina* – то же [33, т. 3, с. 491]. Показательно также, что слова *rod* и *семья* во многих славянских языках являются однокоренными, ср. укр. *родина*, блр. *родзіна*, чешск., слвц. *rodina* со значением 'семья' [33, там же]. В дальнейшем слово *rod* начинает обозначать не только факт рождения и происхождения, указание на кровное родство (семья, родня, родственники), но и отнесение к целому поколению, позднее – совокупности поколений, происходящих от одного родоначальника [30, т. 3, с. 135–136]. Индоевропейские основы, с одной стороны, участвовали в образовании ряда терминов кровного родства, с другой – дали название главной единице семейно-родового устройства (рода). Разрастание социальной категории рода до размеров племени вызывает приращение смыслов слова: *rod* становится обозначением племени, народа. Как считает Е. В. Маслий, «специфика развития славянской терминологии выразилась в том, что и.-е. **pel-* / **ple-* 'производить', 'рождать' не сохранилось в славянском ареале. С таким значением выступило ст.-слав. новообразование *roditi*. Это перераспределение значений оказало решающее воздействие на семантику новых славянских терминов, обозначающих родственные коллективы: *rod* и *pleme*» [16, с. 54–55].

Таким образом, примитивные общества, в частности древнерусское общество киеворусского периода, характеризуется превалированием коллективных интересов и меньшей потребностью в приватности как регулирующем факторе. Ценность общинности, солидарности превалирует над ценностью суверенитета личности, которая, как видим, из языкового материала являлась антиценностью для древнерусского сознания. Обособление, отчуждение от коллектива (мира, рода) имело негативную оценочность – *выродок*, *урод*, позднее – *отчеститися*.

Актуальность и значимость лингвоаксиологии родства исследуемого периода подтверждается языковыми данными. Лексема *родъ* в Словаре русского

языка XI-XVII вв. имеет 18 значений (*рождение* – 15, *родство* – 8, *родной* – 15), эпидигматические связи которых свидетельствуют о наличии интегральной семьи 'общность' [40, вып. 22, с. 183–190]. Одно из значений лексемы *родъ* – имя божества, с которым древние славяне связывали рождение и судьбу человека. Многочисленные производные с корнем *-род-* объединяются значениями общности происхождения, единства, родства: *родимецъ, родець, родственникъ, родичь, родня, родный, родной, родимый, родишко, рожаникъ, роженикъ, рожденикъ, родинь* (родственник), *родина, родно* (совокупно), *родство, родительство, родовикъ, родовитость, родоначальник, родословие, родопочитание, рододатный* и *родорачительно* – с заботой о своих родственниках [там же, с. 190] и др. Номинативное поле родства закономерно включает лексемы, обозначающие термины родства. Так, например, список наименований с корнем *-брат-* также свидетельствует о номинативной и семантической плотности идеи родства: *братъ*, м., уменьш.-ласкат. *Братецъ*, м. 1. Брат. || Родственник, находящийся в одинаковой степени родства в отношении к общему предку. *Сведеный братъ* – сводный брат. *Названный братъ* – друг, названный братом по взаимному согласию. То же, что *братенець*, м., *братеникъ*, м.; уменьш.-уничиж. *братишка*, м., *братишко*, м. и с. 2. Равный в каком-л. отношении, собрат. || Согражданин, соплеменник. || Обозначает различные степени старшинства в княжеских отношениях. *Братний, братный* [40, вып. 1, с. 318–319]; *братанъ*, м. 1. То же, что *братаничь*. 2. Двоюродный брат [там же]; *братана* и *братанна*, ж. 1. Дочь брата; племянница. 2. Двоюродная сестра (там же); *братанецъ*, м., *братаничь*, м., *братиничь*, м., *Братитичь*, м., *Братичь* (*Братычь*), м., *Братовичь*, м. Сын брата; племянник [там же]; *Братанична*, ж., *Братична*, ж. Дочь брата, племянница [там же, с. 319]; *Братарство*, с. Признание братом, т. е. равным себе по достоинству [там же, с. 319–320]; *Братати*. Совершать обряд побратимства над кем-н. [там же]; *Брататися, братитися*. Заключать братский союз, становится побратимами. || Называть друг друга братьями; *Братачадъ*, ж. Двоюродная сестра или племянница; *Братеничь*, м. Неродной брат или племянник; *Братенский*, прил. Братский [там же]; *Братчина* (*братицина, братшина*), ж. 1. Праздничный пир вскладчину. 2. Община [там же, с. 326] и мн. др.

Обращает на себя внимание объединение когнитивных признаков «кровное родство» и «родство вследствие заключения братского союза», что вербализуется в глаголе *брататися* и существительном *братарство*, а также закрепление за существительным *братчина* значения 'община'. В современном русском языке, по мнению И. Б. Левонтиной, в слове *родной* на первом плане не факт родства, а «ощущение органической связи, это слово свободно употребляется и для описания отношения к людям, не являющимися кровными родственниками» [4, с. 152].

Сущность статичного локального сообщества древних славян, основанного на ценности родства, можно понять, обратившись также к анализу понятия «мир», который Ю. Степанов относит к константам русской культуры [31].

По нашему мнению, эволюционный семиотический ряд расположен следующим образом: *племя* (от *плодить*, изначально в значении близком современному *родственники*) – *род* (близкое по значению совр. *семья*) – *мир* (изначально в значении 'гармония'; 'обустройство'; 'порядок', в противоположность *воле* как хаосу, позже в значении 'сельская община') – *община* – строго регламентированное обустройство сельской жизни, «ячейка общественного уклада сельской русской жизни (нигде больше в Европе не встречающаяся)» [31, с. 675] – *собор*. Таким образом, основными номинантами лингвoseмиотического ряда родства выступают лексемы *племя*, *род*, *мир*, *община*, *собор*, каждая из которых вербализует когнитивные признаки родства, составляющего ценностное ядро культуры киеворусского периода.

Специфика соборного идеала хорошо просматривается в памятнике древнерусской литературы конца XII века «Слово о полку Игореве». Его идеал — единство, братский союз князей. Причина неурядиц в стране лежит не в той или иной организации общества, но в характере и поведении князей, в отсутствии у них единства, соборного согласия, в том, что они «*розно несут*» Русскую землю. Идеал автор «Слова» видит в том, что «князья возродят былое единство, верность крестному целованию, что брат перестанет говорить брату: „*Се мое, а то мое же*“, поэтому автор не только осуждает князей как виновников „*невеселой години*“, но и прославляет их как будущих спасителей Русской земли» [12, с. 341]. Идеалом, следовательно, является своеобразное вече глав локальных миров, собрание князей, олицетворяющих части единой страны [5, с. 34].

Лингвоидеология *родства/мира* формирует ценностную доминанту языкового сознания, а также лингвоспецифичность понятия «соборность», которое многие исследователи также относят к константам русской культуры (4; 10; 31; 23]. Языковое сознание древних восточных славян воспроизводит ценности единства, родства (рода или родноверия), впоследствии развившиеся в русскую **лингвокультурную идею соборности** (или древний русский идеал общинности). Вербализованные представления об идеальном обществе, мире – (*на миру и смерть красна, против мира не пойдёшь, на роду написано* и др.), а также высокая номинативная плотность идеологии родства (концептуализация межличностных отношений через родственные связи: *брат, сестра, дядя, тётя* и т. д.), словообразовательный потенциал производящей основы *-род-* подтверждают особое место этого понятия в аксиосистеме древней восточнославянской лингвокультуры.

Любопытно привлечь также материал из близкородственных языков — украинского, белорусского и болгарского; сравнить меру специфичности с русскими соответствиями; так, например, соответствующие показатели для 9-миллионного параллельного русско-украинского корпуса также вполне надёжны. Оказывается, что приблизительно в 90 случаях из 100 мы имеем модель перевода словосочетаний, типа *родной-ая, ое* (*дом, страна, земля, край, город* и т.п.) как *рідна* (укр.) и *родны* (белорус.) и *родната* (болг.), то есть регулярна модель перевода высокой степени эквивалентности. В остальных

случаях (10%) используется трансформация с опущением лексемы *родной* или замена её на прилагательное, например, *собственный (власний)* и притяжательные местоимения (*свій, мій* и др.).

Выводы. Лингвоидеология родства имеет глубинное смысловое значение и отражает понимание окружающего нас мира не только нашими предками, но и, вероятно, может быть отнесена к архетипной модели миропонимания и языкового сознания. Привлечение данных параллельных корпусов позволит обосновать или опровергнуть идею лингвоспецифичности номинативного поля родства в славянских лингвокультурах.

Литература

1. Гамкрелидзе Т. В., Иванов В. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. Часть II. Семантический словарь общеиндоевропейского языка и реконструкция индоевропейской протокультуры. Раздел 1. Семантический словарь общеиндоевропейского языка. Б.: БГК им. И. А. Бодуэна де Куртене, 1998. 420 с.
2. Добровольский Д. О. Корпус параллельных текстов в исследовании культурно-специфичной лексики. *Национальный корпус русского языка: 2006—2008. Новые результаты и перспективы*. СПб.: Нестор-История, 2009, С. 383–401.
3. Дятлов С. А. Духовно-нравственные традиции хозяйствования в России. *Проблемы современной экономики*. 2006. №1/2(17/18). С. 408–413.
4. Зализняк А. А., Левонтина И. Б., Шмелёв А. Д. Константы и переменные русской языковой картины мира. (Язык. Семиотика. Культура). Москва: Языки славянских культур, 2012. 696 с.
5. Кавелин К. Д. Наш умственный строй. Москва: Наука, 1989. 194 с.
6. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке. *Языковая личность: культурные концепты*. Волгоград: Перемена, 1996. С. 3–15.
7. Касевич В. Б. Культурно-обусловленные различия в структурах языка и дискурса. *Доклады на XXVth Intl. Congress of Linguists*. Paris, 1997.
8. Ключевский В. О. Терминология русской истории. *Сочинения в 9 т. Т. VI*. Москва: Мысль, 1989. С. 207–224.
9. Ключник Р. История до и после крещения. Том 1. СПб.: СПб СРП "Павел" ВОГ, 2008. – 292 с.
10. Колесов В. В. Русская ментальность в языке и тексте. СПб.: Центр «Петербургское востоковедение», 2006. 624 с.
11. Комков А. А. Духовные проявления в культуре дохристианской Руси. *Аналитика культурологии*. 2010. Вып. 1 (16). С. 18–21.
12. Лотман Ю. М. «Слово о полку Игореве» и литературная традиция XVIII – начала XIX века. *«Слово о полку Игореве» – памятник XII века*. Москва; Ленинград: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 341.
13. Лурье С. Метаморфозы традиционного сознания (опыт разработки теоретических основ этнопсихологии и их применения к анализу исторического и этнографического материала). СПб.: Типография им. Котлякова, 1994. 288 с.
14. Ляпушкин И. И. Славяне Восточной Европы накануне образования Древнерусского государства. *Материалы и исследования по археологии СССР*. 1968. № 152. С. 118.
15. Ляшевская О. Н., Шаров С. А. Частотный словарь современного русского языка (на материалах Национального корпуса русского языка). Москва: Азбуковник, 2009.

16. Маслий Е. В. Динамические процессы смыслообразования в пространстве концептосферы. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. Вип. 72. Харків, 2015. С. 54–57.
17. Межжеріна Г. В. Мовна картина світу часів Київської Русі (на матеріалі писемних пам'яток XI – XIII ст.): автореф. дис. докт. філол. наук. Київ, 2006. 36 с.
18. Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. Толковый словарь языка. СПб.: Фолио-Пресс, 1998. 704 с.
19. Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.ruscorgo.ru>
20. Павлова А. В. Сведения о культуре и «этническом менталитете» по данным языка. *От лингвистики к мифу: Лингвистическая культурология в поисках «этнической ментальности»*: Сборник статей. СПб.: Антология, 2013. 352 с.
21. **Повесть временных лет. Памятники литературы Древней Руси. Начало русской литературы. XI – начало XII в.** Под. ред. Д. С. Лихачева и Л. А. Дмитриева. Москва: Художественная литература, 1978. С. 22–276.
22. Пословицы русского народа. Сборник В. Даля в 3-х томах. Москва: Русская книга, 1993.
23. Радбиль Т. Б. Основы изучения языкового менталитета Москва: Флинта, Наука, 2010. 328 с.
24. Руссо М. М. Неогумбольдтианская лингвистика и рамки «языковой картины мира». *Политическая лингвистика*. 2014. №1 (47). С. 12–24.
25. Рыбаков Б. А. Языческое мировоззрение русского средневековья. *Вопросы истории*. 1974. №1. С. 4.
26. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян Москва: Наука, 1981. 610 с.
27. Седов В. В. Восточные славяне в VI–XIII вв. Москва: Наука, 1982. 261 с.
28. Сичинава Д. В. Использование параллельного корпуса для количественного изучения лингвоспецифичной лексики. *Язык, литература, культура: Актуальные проблемы изучения и преподавания*. Вып. 10. М., 2014, 37–44.
29. Слухай Н. В. Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології. Київ: Київський університет, 2005. 167 с.
30. Срезневский И. И. Словарь древнерусского языка. В 3-х томах. Репринтное издание [Электронный ресурс]. – Москва: Книга, 1989. Режим доступа: <http://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=sreznevskij>
31. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования Москва: Языки русской культуры, 1997. 824 с.
32. Трубочёв О. Н. **Праславянское лексическое наследие и древнерусская лексика дописьменного периода** [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.velesovkrug.nm.ru/iskania/lingvoraslav.htm>
33. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х т. СПб.: Терра – Азбука, 1996.
34. Фроянов И. Я. Древняя Русь. СПб.: Изд-во Санкт-Петерб. ун-та, 1995. 704 с.
35. Фроянов И. Я. Рабство и данничество у восточных славян. СПб.: Изд-во Санкт-Петерб. ун-та, 1996. 512 с.
36. Фроянов И. Я. Начало христианства на Руси. Ижевск: Издательство Удмуртского государственного университета, 2003. 276 с.
37. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка: Более 5 000 слов. 2-е изд., перераб. и доп. Київ: Рад. шк., 1989. 511 с.
38. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: В 2 т. Москва: Рус. яз., 1999.
39. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд. Под ред. О. Н. Трубочева. Вып. 1–10, 11, 12–20, 21–30. Москва: Наука, 1974–1994.
40. **Словарь русского языка XI–XVII вв.** [Электронный ресурс]. Вып. 1–28 (1975–2008). Режим доступа : <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=3227643>. – Загл. с экрана.
41. Яроцкая Г. С. , Шимуля Р. Лингвоаксиология родства: Россия и Украина в российских масс-медиа. *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*. 2017. № (27). С. 65–73.

References

1. Gamkrelidze T. V. Indoeuropeyskiy yazyk i indoeuropeysyi. Rekonstruktsiya i istoriko-tipologicheskiy analiz prayazyka i protokulturyi. Chast II. Semanticheskii slovar obscheindoeuropeyskogo yazyka i rekonstruktsiya indoeuropeyskoy protokulturyi. Razdel I. Semanticheskii slovar obscheindoeuropeyskogo yazyka / T. V. Gamkrelidze, V. V. Ivanov. B. : BGK im. I. A. Boduena de Kurtene, 1998. – 420 s.
2. Dobrovolskiy D.O. 2009 Korpus paralelnykh tekstov v issledovanii kulturno-spetsifichnoy leksiki. *Natsionalnyi korpus russkogo yazyka: 2006—2008. Novyye rezultaty i perspektivy*. SPb.: Nestor-Istoriya, 2009, s. 383—401.
3. Dyatlov S. A. Duhovno-nravstvennyie traditsii hozyaystvovaniya v Rossii / S. A. Dyatlov // *Problemyi sovremennoy ekonomiki*. 2006. #1/2(17/18). S. 408– 413.
4. Zaliznyak A. A. Konstanty i peremennyye russkoy yazykovoy kartinyi mira. (Yazyk. Semiotika. Kultura) / A. A. Zaliznyak, I. B. Levontina, A. D. Shmel'Yov. M. : Yazyki slavyanskikh kultur, 2012. – 696 s.
5. Kavelin K. D. Nash umstvennyiy stroy. M. : Nauka, 1989. – 194 s.
6. Karasik V. I. Kulturnyye dominanty v yazyke. Yazykovaya lichnost : kulturnyye kontseptyi. V.: Peremena, 1996. S. 3–15.
7. Kasevich V. B. Kulturno-obuslovlennyye razlichiya v strukturah yazyka i diskursa. *Dokl. na XYIth Intl. Congress of Linguists*. Paris, 1997.
8. Klyuchevskiy V. O. Terminologiya russkoy istorii . *Soch. v 9 t. T. VI*. M.: Myisl, 1989. S. 207–224.
9. Klyuchnik R. Istoriya do i posle krescheniya. Tom 1. SPb.: SPb SRP "Pavel" VOG, 2008. 292 s.
10. Kolesov V. V. Russkaya mentalnost v yazyke i tekste. SPb.: Tsentr «Peterburgskoe vostokovedenie», 2006. 624 s.
11. Komkov A. A. Duhovnyie proyavleniya v kulture dohristianskoy Rusi. *Analitika kulturologi*. 010. Vyip. 1 (16). S. 18–21.
12. Lotman Yu. M. «Slovo o polku Igoreve» i literaturnaya traditsiya XVIII – nachala XIX veka. «*Slovo o polku Igoreve*» – *pamyatnik XII veka*. M.; L.: Izd-vo AN SSSR, 1962. S. 341.
13. Lure S. Metamorfozyi traditsionnogo soznaniya (opyit razrabotki teoreticheskikh osnov etnopsihologii i ih primeneniya k analizu istoricheskogo i etnograficheskogo materiala). SPb.: Tip. im. Kotlyakova, 1994. 288 s.
14. Lyapushkin I. I. Slavyane Vostochnoy Evropyi nakanune obrazovaniya Drevnerusskogo gosudarstva. *Materialy i issledovaniya po arheologii SSSR*. 1968. № 152. S. 118.
15. Masliy E.V. Dinamicheskie protsessy smysloobrazovaniya v prostranstve kontseptosferyi. *VIsnik Harkivskogo natsionalnogo unIversitetu ImenI V.N. KarazIna*. SerIya «FilologIya». Vip. 72. S. 54–57.
16. MezhzherIna G. V. Movna kartina svItu chasIv KiYivskoYi RusI (na materIalI pisemnih pamyatok XI – XIII st.): avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk : 10.02.01 / G. V. MezhzherIna. – KiYiv., In-t ukr. movi NANU, 2006. – 36 s.
17. Pavlova A. V. Svedeniya o kulture i «etnicheskom mentaliteta» po dannym yazyka // *Ot lingvistiki k mifu: Lingvisticheskaya kulturologiya v poiskah «etnicheskoy mentalnosti»*: Sbornik statey / sost. A.V. Pavlova. – SPb.: Antologiya, 2013. – 352 s.
18. Povest vremennykh let // *Pamyatniki literatury Drevney Rusi. Nachalo russkoy literatury. XI – nachalo XII v.* / Pod. red. D. S. Lihacheva i L. A. Dmitrieva. – M. : Hudozhestvennaya literatura, 1978. – S. 22-276.
19. Poslovitsy russkogo naroda. Sbornik V. Dalya v 3-h tomah. – M. : Russkaya kniga, 1993.
20. Radbil T. B. Osnovy izucheniya yazykovogo mentaliteta / T. B. Radbil. – M. : Flinta, Nauka, 2010. – 328 s.
21. Russo M. M. Neogumboldianskaya lingvistika i ramki «yazykovoy kartinyi mira» // *Polit. Lingvistika=Polit.Linguistics*. – Ekaterinburg, 2014. - #1 (47). S.12-24.
22. Ryibakov B. A. Yazyicheskoe mirovozzrenie russkogo srednevekova / B. A. Ryibakov // *Vo-prosyi istorii*. – 1974. – #1. – S. 4.

23. Ryibakov B. A. Yazyichestvo drevnih slavyan / B. A. Ryibakov. – M. : Nauka, 1981. – 610 s.
24. Sedov V. V. Vostochnyye slavyane v VI–XIII vv. / V. V. Sedov. – M. : Nauka, 1982. – 261 s.
25. Sichinava D. V. Ispolzovanie parallelnogo korpusa dlya kolichestvennogo izucheniya lingvospetsifichnoy leksiki // Yazyik, literatura, kultura: Aktualnyye problemy izucheniya i prepodavaniya. Vyip. 10. M., 2014, 37–44.
26. Sluhay N. V. Etnokontsepti ta mlfologiya shldnih slov'yan v aspekti llingvokulturologiyi / N. V. Sluhay. – K. : KiYivskiy unIversitet, 2005. – 167 s.
27. Sreznevskiy I. I. Slovar drevnerusskogo yazyika. V trYoh tomah. Reprintnoe izdanie [Elektronnyy resurs]. – M. : Kniga, 1989. – Rezhim dostupa : <http://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=sreznevskij>. (Materialyi dlya slovarya drevnerusskogo yazyika I. I. Sreznevskogo). – SPb., 1893.
28. Stepanov Yu. S. Konstantyi. Slovar russkoy kulturyi. Opyit issledovaniya / Yu. S. Stepanov. – M. : Yazyiki russkoy kulturyi, 1997. – 824 s.
29. TrubachYov O. N. Praslavyanskoe leksicheskoe nasledie i drevnerusskaya leksika dopismennogo perioda [Elektronnyy resurs] / O. N. TrubachYov. – Rezhim dostupa : <http://www.velesovkrug.nm.ru/iskania/lingvopraslav.htm>. – Zagl. s ekrana., S. 137.
31. Fasmer M. Etimologicheskyy slovar russkogo yazika : V 4-h t. – SPb. : Terra – Azbuka, 1996.
32. Froyanov I. Ya. Drevnyaya Rus / I. Ya. Froyanov. – SPb. : Izd-vo Sankt-Peterb. un-ta, 1995. – 704 s.
33. Froyanov I. Ya. Rabstvo i dannichestvo u vostochnyyih slavyan / I. Ya. Froyanov. – SPb. : Izd-vo Sankt-Peterb. un-ta, 1996. – 512 s.
34. Froyanov I. Ya. Nachalo hristianstva na Rusi / I. Ya. Froyanov. – Izhevsk : Izdatelstvo Udmurtskogo gosudarstvennogo universiteta, 2003. – 276 s.
35. Tsyiganenko G. P. Etimologicheskyy slovar russkogo yazyika: Bolee 5 000 slov.

Yarotska G.

LINGUOAXIOLOGY OF KINSHIP IN THE HISTORY OF EASTERN SLAVIC CULTURE

The purpose of this work is to study the language-systemic means of embodiment of the idea of kinship in ancient Eastern Slavic culture and the reconstruction of its conceptual base. Research of the dynamics of semantic and nominative space in the history of Russian culture allowed for the extraction of applicable/nonapplicable, evaluative, and semantic density of the following concept in historical retrospect. The ideological potential of kinship in current Russian discourse of international relations, where the module of kinship (brotherhood) of Eastern Slavic peoples is used as a frequent metaphorical model, forms semantic continuity of the axiocategory of kinship in Russian linguaculture. Its relevance is supported by language facts such as: the dense nominative field of kinship; frequency of lexemes related to kinship retains its high scores as shown by the Russian National Corpus; analysis of parallel corpora of Eastern Slavic languages confirms the semantic continuity of the idea of kinship. Additional evidence from parallel corpora will allow the confirmation or rejection of the idea of linguospecificity of the nominative field of kinship in modern Slavic linguacultures.

Key words: linguoideology of kinship, lexical units of the nominative field of kinship, axiocategories, Eastern Slavic Culture, linguospecificity, parallel corpus.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бахчиванжи Альона Вікторівна – кандидатка філологічних наук, старша викладачка кафедри мовної підготовки Одеської державної академії будівництва та архітектури

Бойко Ольга Олексіївна – аспірантка кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Гречка Софія Анатоліївна – студентка кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Завальська Любов Володимирівна – кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Кіщенко Алли Миколаївни – кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Кондратенко Наталя Василівна – докторка філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Копусь Ольга Антонівна – докторка педагогічних наук, професорка, перша проректорка Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

Малишева Марія Геннадіївна – аспірантка кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Нерян Софія Олександрівна – кандидатка філологічних наук, викладачка кафедри періодичної преси та медіаредагування Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Осіпенко Анастасія Ігорівна – магістрантка кафедри української філології та методики викладання фахових дисциплін Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

Стрій Людмила Іванівна – кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Труба Ганна Миколаївна – кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Шевчук Лариса Василівна – кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Яроцька Галина Сергіївна – докторка філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри нових медій і медіадизайну Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Українською, російською та англійською мовами

Адреса редколегії журналу:
вул. Дворянська, м. Одеса, 265082
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Адреса редколегії серії:
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058
Філологічний факультет Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Верстка С. Остапенко

Підписано до друку 24.11.2020 р. Формат 70x108/16.
Ум.-друк. арк. 10,33. Тираж 100 пр.
Зам. № 2182.

Видавець та виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: +38 (048) 723 28 39
e-mail: druk@onu.edu.ua